

870.5
ม 2267
e.3

วิเคราะห์การเข้าร่วมกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ปริญญานิพนธ์

ของ

บำรุง สุวรรณรัตน์

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
คู่มือวัด ๘๖ พระโขนง กรุงเทพฯ ๓๓ โทร. ๓๑๒๑๖๗๐, ๑๑๑๕๐๕๐

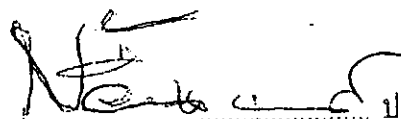
เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

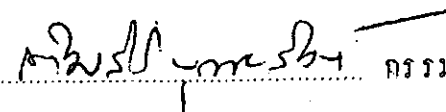
๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๐

65329

29 ก.ย. 2520

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำคณิสิตได้พิจารณาปัญหานี้อย่างถี่ถ้วนแล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสูตรปริญญาการศึกษาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

ประธาน

กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยการให้คำแนะนำและคำปรึกษาอย่างใกล้ชิดจากอาจารย์เปลื้อง ผนคร ประธานกรรมการ และรองศาสตราจารย์เต็มสิริ บุญยสิทธิ์ กรรมการควบคุมการทำปริญญานิพนธ์ ผู้เขียนขอขอบพระคุณท่านทั้งสองเป็นอย่างยิ่ง

เจ้าหน้าที่ห้องค้นคว้า หอสมุดแห่งชาติ ได้อำนวยความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารต้นฉบับในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอย่างดียิ่ง ขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณรองศาสตราจารย์เต็มสิริ บุญยสิทธิ์ อาจารย์คอริส วิบูลศิลป์ และอาจารย์กำจิต เกลี้ยงจันทร์ ที่กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้การเขียนบทคัดย่อภาคภาษาอังกฤษ

ขอขอบพระคุณอาจารย์สมชาย พฤษะวัน ที่กรุณาให้ความอนุเคราะห์ในการถ่ายภาพประกอบ ทำให้ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บำรุง สุวรรณรัตน์

๑	บทนำ	๑
	ภูมิหลัง	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	๓
	ความสำคัญของ การศึกษาค้นคว้า	๓
	คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ	๔
	ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	๔
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	๔
	ลำดับขั้นของการศึกษาค้นคว้า	๔
	เอกสารประกอบการค้นคว้า	๕
๒	สภาพของสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	๑๑
	ขวัญของชาว ไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก	๑๑
	ความมั่นคงของราชบัลลังก์	๑๓
๓	การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการทหาร	๒๔
	การตั้งทัพเป็นขบวนพยุหะต่าง ๆ	๓๐
	การเดินทัพ	๔๑
	กลวิธีการรบ	๔๒
	เปรียบเทียบยุทธศาสตร์ในวรรณกรรมกับยุทธศาสตร์ในตำรา	
	พิชัยสงคราม	๔๕
๔	การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการปกครอง	๕๑
	เนื้อหาสาระของกฎหมายตราสามดวง	๕๓
	กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของราชบัลลังก์	๕๖
	กฎหมายเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง	๕๖
	กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติทางด้านการทหาร	๕๗
	กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติทางด้านการเศรษฐกิจ	๕๐

๕	การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางศาสนา	๕๖
	พระราชกรณียกิจและวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา	๕๖
	คุณธรรมของกษัตริย์และผู้ปกครอง	๑๐๓
	คุณธรรมของทหารและขุนนางที่ส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ	๑๐๕
๖	สรุปผลการศึกษาค้นคว้า อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๑๔
	ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า	๑๑๔
	วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	๑๑๔
	สรุปผลการศึกษาค้นคว้า	๑๑๕
	ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยต่อไป	๑๑๖
บรรณานุกรม		๑๑๗

วิเคราะห์การใช้วรรณกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บทนำ

ภูมิหลัง

วรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับสังคม กวีผู้สร้างวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของสังคม จึงย่อมหลีกเลี่ยงประสบการณ์ในสังคมของตนไม่ได้ และกวีย่อมสร้างวรรณกรรมโดยมีประสบการณ์เป็นวัตถุดิบที่สำคัญแนวความคิด สภาพความเป็นอยู่ จารีตประเพณี ความเชื่อต่างๆ ตลอดจนความต้องการของสังคม จึงได้รับการบันทึกลงสู่วรรณกรรมของยุคนั้นสมัยนั้นด้วย จริงอยู่แม้ว่ากวีในแต่ละยุคแต่ละสมัยจะมีทัศนอันกว้างไกลและลึกซึ้งเกินกว่าบุคคลทั่วไปในสังคม และอาจมีความนึกคิด ความต้องการล้ำยุคของชนบาง ในบางเรื่อง บางกรณี แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่ามีกวีคนใดเลยที่จะหนีพ้นอิทธิพลของสังคมไปได้ / จันทนา นาควัชระ (๒๕๑๔ : ๑๕) อ้างว่า นักวิจารณ์วรรณคดีที่ถือว่าวรรณคดีหรือวรรณกรรม เป็นเครื่องสะท้อนสังคม เชื่อว่า ถ้าเราไม่รู้จักวรรณคดีแล้ว เราก็ไม่อาจที่จะรู้จักลักษณะที่แท้จริงของสังคมได้ ทั้งนี้เพราะวรรณคดีชี้ให้เห็นถึงสังคมทั้งในส่วนกว้างและส่วนลึก วรรณคดีแสดงให้เห็นถึงชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ และในขณะที่เดียวกันก็สามารถที่จะสกัดเอาแก่นแท้ของสังคมนั้นออกมาให้เห็น "

วิวัฒนาการของวรรณกรรมมีความสัมพันธ์กับวิวัฒนาการของสังคมอย่างใกล้ชิด การศึกษาวรรณกรรมในยุคใดยุคหนึ่งจึงทำให้ทราบสภาพของสังคมไม่ในแง่ใดก็แง่หนึ่งเสมอ ดังที่ สุภร บุนนาค (๒๕๑๔ : ๔๕) กล่าวว่า "วรรณคดีไทยมีวิวัฒนาการ คือการเกิดและคลี่คลายเติบโตไปตามการล่มและการขยายเติบโตของบ้านเมือง ประวัติศาสตร์ไทยมีแนวโน้มไปทางไหน วรรณคดีไทยก็ชี้เล่าต่อไปให้เห็นความมุ่งหมายอันนั้นด้วย"

ในเมื่อวรรณคดีหรือวรรณกรรมกับสังคมมีความสัมพันธ์กันเช่นนี้ เราจึงไม่อาจตำหนิวรรณกรรมในสมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา หรือในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ว่า เป็นวรรณกรรมที่ยกย่องสถาบันกษัตริย์ และมอบเมตตาประชาชน ไม่ใช้วรรณกรรมของชนหมู่มากที่ถูกกดขี่และอยู่ภายใต้การปกครอง ทั้งนี้เพราะสังคมในยุคนั้นเป็นสังคมที่ชาวกษัตริย์ไม่ได้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินต้องฟังพระบรมโศกโศกสภารของกษัตริย์ พระมหากษัตริย์มีพระมหากรุณาธิคุณอย่างใหญ่หลวง ในฐานะที่คอยพระราชทานความคุ้มครองให้อยู่เย็นเป็นสุข ได้ประกอบอาชีพอย่างสงบ ปราศจากข้าศึกศัตรูมาเบียดเบียน วรรณกรรมส่วนหนึ่งในยุคนั้นจึงแสดงออกในทางสัจดีพระบรมเดชานุภาพของพระมหากษัตริย์อยู่ด้วย เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงไว้ ในตะเลงพ่าย ก่อนหน้าว่า

เสด็จเสวยศวรรเยศอ้าง	ไอศูรย์ สรวงฤ
เป็นพระยศขุนเคื้อน	เคื้อนฟ้า
เกษมสุขสองสมบุรณ	บานทวีป
สว่างทุกขทุกขเรศหล้า	แหล่งล้วนสรรเสริญ

ในสังคมมนุษย์นั้น มีกลไกที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งคือ การจัดระเบียบการปกครอง ซึ่งเป็นขบวนการเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ดังที่ พัทยา สายบุญ (๒๕๑๓: ๒๔๔) กล่าวว่า

สังคมอยู่ได้เพราะระเบียบ คือระเบียบที่กำหนดสิทธิหน้าที่ของบุคคลและกลุ่มที่ต้องได้มาซึ่งสัมพันธ์กัน และระเบียบต่าง ๆ นั้นมีจุดมุ่งหมายให้ทุกฝ่ายสามารถทำประโยชน์ของตนแก่กัน ไม่ก้าวล้ำล่วงเกินผลประโยชน์กัน ซึ่งมิฉะนั้นแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์อะไรที่คนจะอยู่ร่วมกันในสังคม

กลไกที่สำคัญอันนี้วรรณกรรมในแต่ละยุคแต่ละสมัยก็ได้บันทึกไว้เช่นเดียวกัน

ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งในสมัยสุโขทัย ได้แบ่งนโยบายการปกครองบ้านเมือง ในสมัยนั้นไว้อย่างลึกซึ้ง ชลธิรา กลัดอยู่ (๒๕๑๓: ๒๓) ได้ศึกษาวิเคราะห์ไว้ค่อนข้างละเอียดใน "ไตรภูมิพระร่วง : รากฐานของอุดมการณ์การเมืองไทย" ตอนหนึ่งว่า "ไตรภูมิพระร่วง นอกจากจะเป็นวรรณคดีศาสนาซึ่งเป็นรากฐานการเมืองของคนไทยส่วนมากแล้ว ยังเป็นวรรณคดีการเมืองที่เป็นรากฐานของอุดมการณ์การเมืองไทย มีอิทธิพลครอบงำชีวิตจิตใจคนไทยส่วนใหญ่หรือ เกือบจะทั้งหมดสืบทอดมาอย่างแน่นหนามั่นคงจนกระทั่งถึงปัจจุบัน"

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น ก็มีวรรณกรรมอีกเล่มหนึ่งที่มีความคิดทางการเมืองแฝงอยู่คือ "ประกาศโองการแช่งน้ำ" ซึ่งเป็นวรรณกรรมสำหรับอ่านหรือสวดในพิธีถือน้ำ มีเนื้อเรื่องสรรเสริญพระนารายณ์ พระอิศวร พระพรหม แล้วกล่าวถึงการสร้างโลก สรรเสริญพระคุณของพระเจ้าแผ่นดิน แชงผู้คิดคดทรยศ และให้พรผู้ที่ตั้งอยู่ในความซื่อสัตย์สุจริต เมื่อพิจารณาถึงแนวความคิดทางการเมืองที่แฝงอยู่ จะเห็นได้อย่างชัดเจน เพราะในสมัยนั้นเป็นสมัยที่เริ่มก่อสร้างกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีใหม่ ความซื่อตรงและความภักดีของอำมาตย์ราชบริพารต่อกษัตริย์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง วรรณกรรมเล่มนั้น จึงกล่าวถึงโทษที่ผู้คิดคดต่อกษัตริย์จะได้รับไว้อย่างมากมาย เพื่อให้เกิดความเกรงกลัว ไม่กล้าทรยศต่อเจ้าเป็นต้นว่า

ผิงผืนดินดำ ลำหมื่นผา มาหนน้ำหนบค คณนอกขอบฟ้าแมน แคนฟ้าตั้งฟ้าต่อ
 หลอหลวงเต้า หังเหง้าภูตพนัสบคี ศรีพรหมรักษ์ ยักษมาร หลายบ้านหลายท่า
 ล้วนผิห่าผิเหว เร็วยิ่งลมบ้า หน้าเท่าแฉง แรงเดี่ยวเอาขวัญ ครั้นมาถึงดับ
 เสี่ยงเบี่ยงขรแรงขรแรง แฉงข้าวยียเบี่ยงรางขราง รางขางจูบปาก เบี่ยงเจียวจเจียว
 เจียวสรคานอานมลิ้น เบี่ยงลลายลลาย ทรายมีในฟ้าในดิน บินมาเบี่ยงพหลุง จุงมาสูบเอา
 เขาผู้บื้อ ชื่อไครใจคค ขบดเกียจกาย ว้ายทุฟาดฟัด กวานแควนมัดศอก
 หอกคนเต้าเท่าหอก หลกเท่าให้ไปมิทันคาย หงายระงมระงม ยมบาลลากไป
 ไฟนรกปลามปลิ้นคิ้นพลง เขาวางเหนือพิรุณ คืบชื่อ ชื่อไครใจคค ขบดคอเจ้า
 ผู้ผ่านเผ่าอยุธยา

๔

หลังจากกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงกอบกู้เอกราชและสถาปนาพระราชธานีขึ้นใหม่ แต่ตลอดรัชกาลของพระองค์ต้องทำสงครามชับเกี่ยวกับพม่า จึงไม่มีเวลาพอที่จะสร้างวรรณกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศให้เป็นขึ้นเป็นอันมากนัก

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แม้จะมีงานสงครามตลอดรัชกาล สลับกับการเร่งมือก่อสร้างวัดวาอาราม ปราสาทราชมนเฑียรแล้ว พระองค์ยังทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมไว้มากมาย และยังโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ที่มีความสามารถสร้างวรรณกรรมขึ้นอีกหลายเล่ม ในวรรณกรรมเหล่านั้น เมื่อศึกษาอย่างละเอียดแล้วจะพบว่า มีพระบรมราโชบายในการส่งเสริมความมั่นคงให้แก่ประเทศชาติแฝงอยู่หลายประการ เปลื้อง ผนคร (๒๕๑๓: ๒๑๙) กล่าวว่า " เนื้อหาของวรรณคดี (ในรัชกาลที่ ๑) นอกจากจะเป็นเชิงพิศวาสแล้ว ยังเป็นทำนองประวัติศาสตร์ และตำหรับตำราไปในตัว เช่น เรื่องราชาธิราช สามก๊ก "

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาควาราชานุภาพ (๒๕๑๒: ๔) ได้ประทานอธิบายเรื่องสามก๊กไว้ว่า " เป็นหนังสือซึ่งนักปราชญ์จีนคนหนึ่งเลือกเอาเรื่องในพงศาวดารตอนหนึ่งมาแต่งขึ้น โดยประสงค์จะให้ เป็นตำราสำหรับศึกษาอุบายการเมือง และการสงคราม "

เรื่องอุไร กุศลาสัย (๒๕๑๔: ๑๙) ให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องสามก๊กไว้ว่า "ยังท่านผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการรบทัพจับศึกด้วยแล้วยิ่งก็อีกกันว่า เรื่องสามก๊กนี้ เป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง จะต้องหาอ่านและเรียนรู้ไว้ เพราะนับถือกันว่า เป็นเรื่องที่ให้ความรู้ในการเรียบเรียงบทความ และแง่คิดในกลุ่บายในการเมือง ตลอดจนยุทธวิธีต่างๆ อย่างมากมาย "

วรรณกรรมเรื่องสามก๊กจึงดูเหมือนว่า เป็นตำราพิชัยสงครามที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดเกล้าฯ ให้เขียนขึ้นเป็นตำรายุทธศาสตร์ของทหาร และเป็นตำราการปกครองบ้านเมือง ซึ่งเจ้านายและขุนนางในยุคนั้นต้องทรงศึกษาและศึกษากันโดยทั่วไป ความคิดที่ว่าวรรณกรรมเรื่องสามก๊ก เป็นตำราพิชัยสงครามนี้ มีปรากฏอีกแห่งหนึ่งในพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตอนหนึ่งว่า

เมื่อนั้น
 อวดรู้ อวดหลักอีกอีก
 จะเข้าออกยกย่อนอนปรน
 ทั้งพิชัยสงครามสามก๊ก

ไวยทัตทุนหันไม้คันกรีก
 ขำเคยพบรบศึกมาหลายยก
 เล่ห์กลเราน้อยบ่าวศึก
 ได้เรียนไว้ในนอกสารพัด

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่มีหลักฐานยืนยันว่ามีพระราชดำริ ที่จะให้เป็นหนังสือ
 คู่มือของข้าราชการ คือ "ราชาธิราช" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลังเรียบเรียงขึ้น มีบันทึกพระราชดำริไว้ว่า (เจ้าพระยา
 พระคลัง, ๒๕๑๒: ๑)

ทรงพระราชดำริคิดแปลงข้อความในเรื่องราชาธิราชที่ยังขาดเหลือค้างเก็บ
 อยู่ นั้น ให้เรียบเรียงขึ้นใหม่ไว้เป็นสยามภาษา ด้วยพระราชหฤทัยประสงค์จะให้
 หิตานุหิตะประโยชน์ แก่พระบรมวงษานุวงศ์ ข้าราชการ และราษฎรผู้ใหญ่น้อย
 ฝ่ายทหารพลเรือน จะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญาไปภายหน้า

โดยเหตุที่วรรณกรรมเรื่องนี้ มีเนื้อเรื่องเต็มไปด้วยการสงคราม และยุทธศาสตร์
 ฉะนั้นพระราชดำริที่ว่า "จะได้สดับจำไว้เป็นคติบำรุงสติปัญญา" นั้น "สติปัญญา" ในที่นี้ น่าจะ
 เป็นสติปัญญาในการทำสงครามนั่นเอง และการที่ทหารมีสติปัญญาในการทำสงคราม จักได้ว่า
 เป็นทหารที่มีประสิทธิภาพ และการมีทหารที่มีประสิทธิภาพอยู่ในกองทัพ ยังผลโดยตรงให้
 ประเทศชาติมีความมั่นคง ดังที่ บรรพต วีระสัย (๒๕๑๖: ๓๐๔) กล่าวว่า "ปัจจัยทางทหาร
 มีส่วนสัมพันธ์กับอำนาจของชาติโดยตรง สิ่งที่ต้องพิจารณาคือ ขนาดของกองทัพ
 ประสิทธิภาพของการจัดระบบดำเนินการ อาวุธยุทโธปกรณ์ และคุณภาพของทหาร "

นอกจากวรรณกรรมเรื่องสามก๊ก และราชาธิราช ซึ่งมีคุณค่าในการสร้าง
 ประสิทธิภาพของทหารและข้าราชการ ในฐานะเป็นตำราทางการสงคราม และเล่ห์กล
 ทางการเมืองแล้ว วรรณกรรมในยุคนี้ ยังมีคุณค่าในการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ
 อีกหลายเล่ม

วรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งที่มีส่วนส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศโดยตรง ได้แก่บรรดากฎหมาย และพระราชกำหนดต่างๆ ซึ่งเป็นเรื่องของการจัดระเบียบการปกครอง และให้ความมั่นใจในกระบวนการยุติธรรมแก่พวกราษฎร ยิ่งความสงบเรียบร้อยยิ่งเกิดขึ้น ในพระราชอาณาจักร บล ชีรกุล (๒๕๐๖ : ๒๕๕) กล่าวว่า

เสถียรภาพของศาลยุติธรรมย่อมมีความสำคัญยิ่งต่อความมั่นคงของชาติ เพราะ ทำให้การปกครองราบรื่น ทำให้เกิดการเคารพสิทธิมนุษยชน เสรีภาพส่วนบุคคล และความเสมอภาคตามกฎหมาย ราชาอาณาจักรจะดำรงอยู่ด้วยดี ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับทำให้ ประชาชนพลเมืองพอใจในการปกครองบ้านเมือง เฉพาะอย่างยิ่งต้องมีหลักประกัน ความยุติธรรมให้แก่เขา ในเมื่อเขาหันหน้าเข้ามาขอพึ่งความยุติธรรม ถ้าเมื่อใด ประชาชนพลเมืองหมดความเชื่อถือว่า เขาจะพึ่งใคร ได้ในเมื่อเขาได้รับการกดขี่ข่มเหง หรือได้รับความไม่เป็นธรรมอย่างใดๆแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นภัยร้ายแรงแก่ราชอาณาจักร

พระราชกรณียกิจอีกด้านหนึ่งที่มีหลักฐานปรากฏเป็นวรรณกรรมคือ โปรดเกล้าฯให้ สังคายนาพระไตรปิฎก ใน พ.ศ. ๒๓๓๑ (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลภพฤทธิยากร , ๒๕๐๐ : ๑๖) และทรงให้พระทัยที่จะทรงบำรุงพระพุทธศาสนา พระราชกรณียกิจในด้านนี้ จะศึกษาได้อย่างละเอียดทั้งในด้านการสนับสนุนสมณปฏิบัติ การยกขึ้นศีลธรรมของข้าราชการ และราษฎรทั่วไป ตลอดจนความสนพระราชหฤทัยในการศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยพระองค์เอง และโดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมานาน จนมีอิทธิพลทั้งต่อพระราชจริยวัตร และมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของคนในชาติอย่างยิ่ง ดังที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช (๒๕๑๔ : ๒๖) กล่าวว่า "ศาสนาพุทธยังมีคำสั่งสอนสำหรับ พระเจ้าแผ่นดิน มีกำหนดกฎเกณฑ์ศีลธรรมของพระเจ้าแผ่นดินไว้ ซึ่งทำให้พระเจ้าแผ่นดินนั้น ต้องรับผิดชอบอยู่เสมอ ไม่กลายเป็นเหวราอย่างจริงจังไปได้ และยังจะต้องเห็นความสุข ส่วนรวม เห็นแก่ประโยชน์ของประชาชนอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะคำสั่งสอนของศาสนาพุทธบังคับ ไว้ว่า ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์จะต้องอยู่ในศีลธรรมเช่นนั้น พอที่จะเรียกได้ว่าเป็นศีลของพระเจ้าแผ่นดินคือ "ทศพิธราชธรรม" มีอยู่ ๑๐ ประการ ซึ่งพระมหากษัตริย์ถือว่า จะต้องปฏิบัติ

อย่างเคร่งครัด มีหลายครั้งในประวัติศาสตร์ไทยเรา คือมีคนสำเร็จโทษพระมหากษัตริย์
แย่งราชบัลลังก์ โดยอ้างว่าพระมหากษัตริย์ไม่ได้อยู่ในสหพิชราชธรรม " ดังนั้นการทรง
ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาจึงน่าจะนับได้ว่าเป็นพระบรมราชาบายในการส่งเสริมความมั่นคง
ภายในประเทศ อีกประการหนึ่ง

ด้วยเหตุที่วรรณกรรมในยุคนี้ มีแนวโน้มไปในทางส่งเสริมความมั่นคงให้แก่ชาติ
บ้านเมืองนี้เอง จึงได้เลือกศึกษาวรรณกรรมในช่วงนี้ ในแง่ที่มีประโยชน์ต่อการส่งเสริม
ความมั่นคงภายในประเทศ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

๑. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
๒. เพื่อศึกษาว่าวรรณกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีส่วน
ช่วยในการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศด้านใดบ้าง
๓. เพื่อศึกษาว่าวรรณกรรมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีส่วนช่วย
ในการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศอย่างไร

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

การวิเคราะห์การใช้วรรณกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ จะเป็นการ
ขยายวงการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมให้กว้างขวางออกไปอีกแนวทาง และจะทำให้ทราบแนวทาง
การสอดแทรกนโยบายการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศลงในวรรณกรรม

สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า

๑. สภาพของสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก น่าจะยังไม่มี
ความมั่นคงภายใน พอที่จะวางใจได้ว่าจะรักษาเอกราชของชาติไว้ได้
๒. วรรณกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก น่าจะมีส่วน
ส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศในด้านต่าง ๆ ดังนี้
 - ๒.๑ การสร้างทหารให้มีประสิทธิภาพ
 - ๒.๒ การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ระเบียบประเพณีและวัฒนธรรมของชาติ
 - ๒.๓ การสนับสนุนการปกครอง โดยเฉพาะทางค่านิยม

คำจำกัดความศัพท์เฉพาะ

วรรณกรรม หมายถึงผลงานพระราชนิพนธ์ทุกเรื่อง ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และงานเขียนของผู้อื่นที่โปรดเกล้าฯ ให้แต่งและนิพนธ์ขึ้น ในรัชสมัยของพระองค์ เท้าที่มีหลักฐานและเป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบัน

ความมั่นคงภายในประเทศ หมายถึงความรู้สึกว่าประเทศมีความปลอดภัย ความแน่ใจว่าประเทศจะไม่ถูกทำลาย ไม่ว่าโดยการรุกรานด้วยกำลังทหาร หรือการคุกคามทางด้านการเมืองจากภายนอกประเทศ หรือความแตกแยกภายในราชอาณาจักร

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้ จะศึกษาเฉพาะวรรณกรรมที่เป็นพระราชนิพนธ์ ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และวรรณกรรมที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ในยุคนั้นเท่านั้น ส่วนวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ ในยุคเดียวกัน จะกล่าวถึงเฉพาะที่จำเป็นต่อการวิเคราะห์

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) ข้อมูลที่ใช้ ทั้งข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นต้น (Primary Resource) และข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Resource)

ลำดับขั้นของการศึกษาค้นคว้า

๑. ขั้นศึกษารวบรวมข้อมูล

- ๑.๑ ศึกษาสภาพสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- ๑.๒ ศึกษาพุทธศาสนาจากตำราพิชัยสงครามของไทย และตำราพิชัยสงครามของพม่า
- ๑.๓ ศึกษากฎหมาย กฎมณเฑียรบาล และพระราชกำหนดในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- ๑.๔ ศึกษาธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนา ที่สัมพันธ์กับการปกครอง
- ๑.๕ รวบรวมพุทธศาสนที่ปรากฏในวรรณกรรม

๑.๖ รวบรวมหลักการปกครอง ที่ปรากฏในวรรณกรรม

๑.๗ รวบรวมธรรมะของกษัตริย์ ขุนนาง และทหารที่ปรากฏในวรรณกรรม

๒. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล

๒.๑ วิเคราะห์ปัจจัยต่างๆในสังคมที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ของชาติ และความสงบสุขของประชาชน

๒.๒ เปรียบเทียบยุทธศาสตร์ในวรรณกรรมกับยุทธศาสตร์ในคำราชนิพนธ์สงครามของไทย และคำราชนิพนธ์สงครามของขุนนาง

๒.๓ วิเคราะห์หลักการปกครองในวรรณกรรมว่ามีผลต่อการส่งเสริมความมั่นคงของชาติอย่างไรบ้าง

๒.๔ เปรียบเทียบคุณธรรมของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในวรรณกรรมกับคุณธรรมของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในพุทธศาสนา

๒.๕ วิเคราะห์คุณธรรมของขุนนางและทหารในวรรณกรรม ว่ามีลักษณะอย่างไร และส่งผลถึงความมั่นคงของชาติอย่างไร

๓. ชั้นสรุป

๓.๑ สรุปสภาพสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๓.๒ สรุปยุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพของทหารที่ปรากฏในวรรณกรรม

๓.๓ สรุปหลักการปกครองที่ส่งเสริมความมั่นคงของชาติ ที่ปรากฏในวรรณกรรม

๓.๔ สรุปคุณธรรมของกษัตริย์ ขุนนาง และทหารที่มีส่วนสัมพันธ์ต่อความมั่นคงของชาติ ที่ปรากฏในวรรณกรรม

เอกสารประกอบการค้นคว้า

บันทึกความทรงจำ ของ กรมหลวงนรินทรเทวี

พระราชวิจารณ์ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม พระนิพนธ์ของ

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร

คำราชนิพนธ์สงครามขุนนาง เสถียร วีรกุล แปลและเรียบเรียง

คำราชนิพนธ์สงครามคอกлонของไทย ฉบับของกรมศิลปากร

พิชัยสงครามสามก๊ก ของ สังข์ พัธโนทัย

ทฤษฎีการเมือง ของ สุขุม นวลสกุล

รัฐศาสตร์ทั่วไป ของ บรรพต วีระสัย

พระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ ของ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์

ธรรมราชา ของ พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์

บทที่ ๒

สภาพของสังคมไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บทที่ ๓

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการทหาร

บทที่ ๔

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการปกครอง

บทที่ ๕

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านศาสนา

บทที่ ๖

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม

บทคัดย่อ

บทที่ ๒

สภาพของสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

สภาพของสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นสังคมที่สืบทอดจากสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย และกรุงธนบุรี เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับคนไทยในสมัยนั้นส่งผลมาถึงชาวไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกด้วย การศึกษาสภาพของสังคมไทยในบทนี้ จึงพาไปถึงเหตุการณ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายและกรุงธนบุรีด้วย

ปัญหาที่จะศึกษาพิจารณาในบทนี้มี ๒ ประการคือ ขวัญของชาวไทย และความมั่นคงของราชบัลลังก์ เพราะปัญหา ๒ ประเด็นนี้ มีอิทธิพลต่อความสงบสุขของชนในชาติ และส่งผลโดยตรงต่อความมั่นคงภายในประเทศ

๑. ขวัญของชาวไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

สภาพความเป็นอยู่ของชาวไทยก่อนจะเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นชีวิตที่ประสบชะตากรรมอย่างหนัก โดยเฉพาะในเวลาที่ถูกพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ให้ขาดการติดต่อกับหัวเมือง แล้วค่อยๆ ล้อมตีรุกเข้ากรุงศรีอยุธยาตีหน้าเข้าไปเรื่อย ๆ จนชาวเมืองเกิดอึดอัดขาดแคลนเสบียงอาหาร มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ดังที่ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาอัครราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ว่า (๒๕๑๔ : ๓๔๘-๓๔๙) " ข้างในพระนครผู้คนอดอยากหนักเข้าก็พากันเป็นขามก่าแพงหนีไปเป็นอันมาก ที่หนีรอดไปได้ก็หนี มีที่หนีไม่พ้นตรงไปยอมให้พม่าจับพอได้อาหารกินก็มี " ความทุกข์ยากของชาวพระนครครั้งนั้น ทว่าลาย"ขวัญ"ของชาวไทยอย่างรุนแรง ยิ่งไปกว่านั้นความโหดร้ายทารุณยิ่งซ้ำเติมอย่างหนัก เมื่อพม่าเข้าเมืองได้ดังที่ บันทึกในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา (๒๔๕๕ : ๔๕๔-๔๕๕) ว่า

ถึงเพลาสองทุ่มจึงให้จุดปืนสัญญาณขึ้น พลพม่าทุกค่านทุกกองซึ่งเตรียมไว้ก็เอบัน ไคพาดที่กำแพงหอรก และที่อื่นๆ รอบพระนครพร้อมกัน ก็เป็นเข้ากรุงได้ในเพลานั้น

และรุกเพลิงขึ้นทุกตำบล เมาเหยาเรือนอาวาส และพระราชวัง ทั้งปราสาท
ราชมนเฑียร แสงเพลิงสว่างดังกลางวัน แล้วเหียวไล่จับเอาผู้คน คัณริบเอาทรัพย์สิน
เงินทองสิ่งของทั้งปวงต่าง ๆ

และสมเด็จพระพุทธเจ้าทรงทราบข่าว ทรงนิพนธ์ถึงเหตุการณ์ครั้งนี้ไว้อีกแห่งหนึ่งว่า
(๒๕๑๔ : ๓๕๑) " พม่ายังเอาทรัพย์สินซึ่งราษฎรยังซ่อนไว้ตามวัดวาบ้านเรือนต่อไปอีก
เอารายการที่จับไว้ได้ไปชักถามแล้วล่อลวงให้ส่งกันเอง ใครเป็นโจทก์บอกทรัพย์สินของผู้อื่น
ให้ได้ก็ยอมปล่อยตัวไป ส่วนผู้ที่เบียดเจ้าของทรัพย์สินถ้าไม่บอกให้โดยดี พม่าก็เขียนตีและทำ
ทัณฑ์กรรมต่าง ๆ เร่งเอาทรัพย์สินจนถึงล้มตายก็มี "

เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ทำให้ชาวไทยเกรงกลัวพม่า และสยดสยองต่อ
ความโหดร้ายทารุณของสงคราม จนยากที่จะเรียกขวัญคืนได้ในเวลาเพียงเล็กน้อย และ
ชนกลุ่มเดียวกันนี้แหละที่กลับมาสร้างบ้านเมืองขึ้นอีกครั้งหนึ่ง โดยที่สมเด็จพระเจ้า
ตากสินมหาราชทรงเป็นประมุข ตลอดรัชกาลของพระองค์มีแต่สงคราม ทั้งปราบปราม
คนไทยด้วยกัน และป้องกันประเทศจากการรุกรานของพม่า ความเข้มแข็งของกองทัพ
กรุงธนบุรี พอจะประกันความปลอดภัยของชาวพระนครได้บ้าง และ "ขวัญ" ของชาวไทย
อาจจะดีขึ้นบ้างในช่วงเวลาที่รับชนะพม่าหลายครั้ง แต่ผลของสงครามในบางคราว
ในรัชสมัยนี้ ก็ไม่เป็นหลักประกันได้ว่าไทยจะรักษาเอกราชเอาไว้ได้อย่างมั่นคง เช่น
เมื่อคราวอะแซหวุ่นกี้ตีเมืองเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๔ เจ้าพระยาจักรี และเจ้าพระยา
สุรสีห์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นทหารเสือของไทยก็ไม่สามารถรักษาเมืองพิษณุโลกเอาไว้ได้ ต้อง
ทำลายเมือง หนีออกไปอยู่เมืองเพชรบูรณ์ (ฉก. ๕๕๐) โชคดีที่กษัตริย์พม่าทรงเรียก
กองทัพพม่ากลับเสียก่อนที่การสงครามจะยืดเยื้อต่อไปอีก ซึ่งไม่มีใครทราบได้ว่าผลของ
สงครามจะเป็นอย่างไร แต่อย่างน้อยเหตุการณ์ครั้งนั้นก็คงกระทบกระเทือน "ขวัญ"
ของคนไทยอีกครั้งหนึ่งแน่นอน

สงครามกับพม่าระงับไประยะหนึ่ง ยังความสงบร่มเย็นให้ชาวไทยไม่นานนัก
ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ที่ทำให้ต้องตื่นตระหนกตกใจอีกครั้งหนึ่ง คือในปลายปี
พ.ศ. ๒๓๒๔ เกิดจลาจลขึ้นในกรุงธนบุรี พระยาสุรศักดิ์มนตรีกับพวกกบฏบังคับให้พระเจ้า
กรุงธนบุรีทรงผนวช และความคุมอย่างแข็งแรง โดยอ้างว่าพระองค์มีพระสติวิปลาส

สภาพของแผ่นดินที่ไร้กษัตริย์ ทำให้ไพร่บ้านพลเมืองขาดที่พึ่ง เกิดรบราฆ่าฟันกันตายทุกแห่ง ไม่มีผู้ใดจับกุมห้ามปรามไม่ ในเมื่อบ้านเมืองไม่มีชื่อไม่มีแป ไม่มีผู้รักษา กฎหมาย ไม่มีรับเงาของเสวตฉัตรให้พวยพวยไร้วังฟ้าขาดทุกข ก่อให้เกิดความทุกข์ยาก รุนแรงแก่ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทุกหย่อมหญ้า

แต่ความหวาดกลัวว่าจะเกิดการแตกแยกภายในชาติ และเปิดโอกาสให้พม่า ทำทารุณกรรมเหมือนครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง ก็สิ้นสุดไป เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จปราบดาภิเษกขึ้นเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ในวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ บ้านเมืองสงบเรียบร้อย และว่างศึกสงครามอยู่ถึง ๓ ปี

ใน พ.ศ. ๒๓๒๘ ไทยต้องรับศึกหนักอีกครั้งหนึ่ง คือสงครามเก้าทัพ แม้ว่า กองทัพไทยจะสามารถขับไล่พม่าออกจากบ้านเมืองได้ในที่สุด แต่ในตอนแรกที่ทราบข่าวศึก คงสร้างความตื่นตระหนกตกใจแก่ชาวไทยเป็นอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง ความเกรงกลัวพม่า ซึ่งยังฝังแน่นอยู่ในจิตใจสำนึก ความทารุณโหดร้ายของสงครามคราวเสียกรุงครั้งที่ผ่านมากงหวนกลับมาทำลายขวัญของชาวไทยมีให้อาจกล้าหาญเท่าที่ควร

ความเกรงกลัวพม่านั้น มิได้มีแต่เฉพาะพลเรือนทั่วไป แม้แต่ทหารหาญ เป็นถึงแม่ทัพนายกอง ก็ยังเกรงกลัวพม่า ดังความปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ บันทึกเหตุการณ์บาง ตอนของสงครามเก้าทัพ ว่า (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๑๑๕-๑๑๖)

(กรมพระราชวังบวร) คำรัสสั่งให้พระยาสิทธิราชเดโช พระยาท้ายน้ำ พระยาเพชรบุรี ๓ นาย เป็นนายทัพกองโจร พระยารามกำแหง พระยาแสนนันท เป็นปลัดทัพ ถิ่นพล ๕๐๐ ยกตีป่าไปคอยสกัดตีกองล่าเลียงพม่าที่ตำบลสุไกรช่องแคบ อย่าให้พม่าส่งล่าเลียงกันได้ พระยาสิทธิราชเดโช และท้าวพระยานายทัพนายกองทั้งปวง ก็กราบถวายบังคมลา ยกพลทหารไปทำการตามพระราชกำหนด คอยสกัดตีกองล่าเลียงพม่า จับพม่าได้บ้าง ส่งไปยังทัพหลวง แล้วคิยอ้อต่อข้าศึก หลีกหนีไปรุ่มตั้งทัพอยู่ที่อื่น

ในสงครามคราวเดียวกันนี้ ทางด่านเมืองเหนือก็ปรากฏว่า นายทหารชั้นเจ้าพระยา

คำร่างตำแหน่งถึงแม่ทัพหน้า กลับหนีพุ่งนกระทุง กว๊ายสำคัญว่าเป็นทหารพม่า มีบันทึก
ในพระราชพงศาวดาร ว่า (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , ๒๕๐๓ : ๑๒๕)

ฝ่ายกองทัพพระยาสระบุรีกองหน้า ยกไปตามริมฝั่งแม่น้ำปากตะวันออก
แต่เวลาเช้าตรู่แลเห็นนกระทุงข้ามแม่น้ำมา เห็นตะคุ่มๆไม่ทันเห็นถนัด และพระยาสระบุรี
เป็นคุณฉลาด สำคัญว่าพม่ายกข้ามน้ำมา สั่งให้รื้อพลล่าถอย ต่อสว่างขึ้นจึงแลเห็นชัดว่า
พุ่งนกระทุงมีไรพม่า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ และเจ้าพระยามหาเสนา ได้ทราบข่าว
พระยาสระบุรี คั้นพุ่งนกระทุงถอยทัพมา จึงให้เอาตัวพระยาสระบุรีไปประหารชีวิตเสีย

ผู้บรรยายท่านกล่าวว่าไทยเพิ่งมาหายเกรงกลัวพม่าอย่างจริงจัง หลังจากรบชนะพม่า
ที่ท่าดินแดง ในปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ดังเช่น สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ (๒๕๑๔ : ๒๕๕)
ทรงอ้างว่า

มีจดหมายเหตุของบาทหลวงชาว อิตาลีคนหนึ่งชื่อ สันเยอมาโน อยู่ในเมืองพม่า
ในเวลานั้นกล่าวว่า กองทัพพระเจ้าปดุงมาแตกหนีไทยในคราวนี้ ผู้คนในเมืองพม่า
พากันตื่นตกใจมาก จนบาทหลวงบางคนเห็นว่า ถ้ากองทัพไทยยกตามออกไปก็เห็นจะได้
จนถึงอมระปุระ ในหนังสือพงศาวดารพม่าที่ เซอร์ อาเธอร์ แพร่ แต่งเป็นภาษาอังกฤษ
ก็สรรเสริญว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปลุกใจคนไทย ซึ่งเช็ดขยาดพม่า
มาช้านาน ให้กล้าหาญหายคร้ามพม่าได้ตั้งแต่มีรัชระครั้งนั้นมา

บ้านเมืองไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีความร่มเย็น
และชาวไทยค่อยมีขวัญขึ้น เนื่องจากทำสงครามชนะพม่าหลายครั้ง จนถึงกับมีกำลัง
กลับไปรุกรบในแดนพม่า แม้กระนั้นก็ตาม ในส่วนลึกของความรู้สึก ชาวไทยก็ยังไม่มั่นใจ
ในความมั่นคงของชาติเท่าใดนัก ยังมีเกร็ดประวัติศาสตร์บางตอน ที่นักเขียนนำมาบันทึก
ไว้ในวรรณกรรม เช่น สุทร บุนนาค (๒๕๑๕ : ๑๓๑) ได้สอดแทรก เรื่องการอพยพ

หม้ายพม่า ของเจ้าครอกวัดโพธิ์* ไว้ว่า

นั้นะยะพวกหล่อนหัวเราะเยาะฉัน หัวเราะเยาะพระพันวษาปากพระราชาวงเดิม
โน้น ว่าท่านมีหีบข้าวตากข้าวตอก ปลาแห้ง ปลาเค็มไว้ไ้พระที่ ฉันก็มีของฉันไว้ห้อง
ข้างที่นอนเป็นประจำเพราะทั้งท่านทั้งฉันเช็ดเยะ เช็ดครว้นนั้นออกอยากปากแห้งนักหล่อนจำ
ไม่ได้สบายเตี้ยวันึงมือไม่พายเอาตีนราน้ำเหมือนพวกหล่อนนี้หรอก เมื่อไหร่มันให้เข้ามา
จะได้ใส่บาปไปให้ลูกหลานได้กิน

ถ้าดูสภาพสังคมไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกอย่างผิวเผิน
ก็น่าจะยุติได้ว่า "ชาญ" ของชาวไทย นั้นคงมีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๒๕ (คือหลังจากรบชนะพม่า
ที่ท่าดินแดง) เป็นต้นมา เนื่องจากกองทัพไทยรบชนะกองทัพพม่าถึงขนาดที่พิชิตชัยของข้าศึก
แตกพ่ายยับเยิน และพม่าก็มีใช้ข้าศึกที่นำเกรงกลัวอีกต่อไป แต่แสนยานุภาพของกองทัพไทย
จะคงอยู่คอยป้องกันอิริยาศรได้ ก็ต่อเมื่อมีผู้นำที่เข้มแข็ง แม้ทัพพม่าจะมีความสามัคคีกัน
และปัจจัยอื่นๆอีกมากมาย ซึ่งถ้าดูตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว แม้แต่พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเอง ก็ยังทรงพระปริวิตก ถึงความมั่นคงของประเทศชาติ และ
ความสงบสุขภายในบ้านเมืองอยู่มิใช่น้อย ดังเช่น เมื่อคราวเกิดเพลิงไหม้พระมหาปราสาท
ในปี พ.ศ. ๒๓๓๒ ก็ "ทรงพระปริวิตกจะเป็นอวมงคลแก่บ้านเมือง" (เจ้าพระยา
ทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๑๕๔) พระปริวิตกในครั้งนี้ ทรงทรงบันไม่ทรงสบายพระทัยกับสมณ
ธิพราหมณ์ และข้าทูลละอองธุลีพระบาทหลายฝ่ายเป็นเหตุใหญ่ ด้วยปรากฏว่ามีคำถวาย
ชัยมงคล เนื่องจากเหตุการณ์นั้นมากมาย ก็มีจารึกในจดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๑ เรื่อง
"พระราชอาณัติถวายพระพรไชยมงคล เนื่องด้วยอสนีบาตตกลงในพระราชวัง" ว่า (เลขที่ ๑)

* เจ้าครอกวัดโพธิ์ คือพระองค์เจ้ากู พระน้องนางเธอในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาพระอัฐิเป็นกรมหลวงนรินทรเทวี) เป็น
พระชายาของกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ มีวังอยู่ติดเขตวัดโพธิ์ คนทั้งหลายจึงขนานพระนามว่า
"เจ้าครอกวัดโพธิ์" สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

ด้วยอาคมะทั้งปวงพิจารณาด้วยอนุมาณปัญญา ในอสณียาคซึ่งตกลงต้อง
พระมหาปราสาทครั้งนี้ เมื่อพิจารณาด้วยคำกราบทูลอย่างทำเนียมโบราณโลกยโวรหารนั้น
เห็นว่า จะให้จำเริญพระราชอิสริยยศราชานุกาพให้ยิ่งๆขึ้นไป ได้แต่ฝ่ายข้างจำเริญ
สิ่งเดียว ข้างวิบัติคืออันตรายนั้น เหนจะเสียแต่พระราชทรัพย์สิ่งของ ซึ่งเพลิงฟ้าไหม้
ตามพระเคราะห์บ้าน/เมือง จะให้เสียพระทรัพย์อันเป็นที่รักที่พึงใจก็ได้ชื่อว่า
บังเกิดวิบัติคืออันตรายอยู่แล้ว เหนจะเสียแต่พระราชทรัพย์เท่านั้น แลอันตรายสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง จะให้มีแก่พระนครแลสมเด็จบรมบพิตรสืบไปนั้นหามิได้ *

คำถวายไชยมงคลท่านองนี้ในโอกาสเดียวกันของข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย
ฝ่ายหน้าฝ่ายใน ความว่า (ด.)

...ขอพระราชทานถวายไชยมงคล ให้จำเริญพระราชศิริสวัสดิ์ ทศอายุสม...
ข้าพระพุทธเจ้าทั้งปวงพิจารณาเห็นด้วยเกล้ากระหม่อม ในอสณียาคลงถูกต้อง
พระอัมรินทร์มหาปราสาทครั้งนี้ เมื่อพิศเคราะห์ด้วยจักขุเห็นพิภพพึงกลัว ครั้น
พิศเคราะห์ด้วยปัญญาจักขุความตำรา สยาม ฤๅกาลภาค คเลงภาค ว่าเทพยเจ้าให้ฤๅ
จิหมีตระบะเคชะให้พระอิสริยยศราชานุกาพยิ่งๆขึ้นไป ... อันผลที่จะให้วิบัติไปใน
อนาคตกาลนั้น สืบดูหาอย่างมิได้ *

คำกราบบังคมทูลถวายชัยมงคลในครั้งนั้น ใ้ว่าจะมีแต่ของพระราชอาคมะ
ข้าราชการบริพารเท่านั้นไม่ แม้แต่กรมพระราชวังบวรราชเจ้าเอง ก็ทรงกราบบังคมทูล
ถวายชัยมงคล ให้เป็นที่จำเริญพระราชฤทัยขึ้น เป็นคำกลอนตอนหนึ่งว่า

อันฟ้าลงในวังครั้งนี้
จะมีพระอานุกาพปราบไป
แล้วจะแผ่อาณาจักร ขอบเขตต์
จะเพิ่มพูนพระบรมสมภาร

จักเกิดสวัสดิ์ยิ่งใหญ่
ในทศทิศสืบประการ
ทั่วประเทศทิศาศาล
ยังสถานนิเวศน์อยุธยา

จะเป็นปึกปักษ์ประชาชน

จะบริบูรณ์สมพิริว

ทั่วสากลประเทศทุกภาษา

จะปรากฏพระเกียรติชญาจร

กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท

กล่าวว้ายชัยมงคล ทั้งของสมเด็จพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าทูลละออง
ธุลีพระบาท ที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ ล้วนแต่เป็นไปในแนวเดียวกันคือ กล่าวคำ
ทำนายว่า บ้านเมืองจะไม่วิบัติล้มจม พระเจ้าอยู่หัวจะไม่ทรงประสบอันตราย กล่าวว้าย
ชัยมงคลเหล่านี้ถวายให้เห็นถึงส่วนลึกในพระปรีชาญาณ ประเทศชาติจะดำรงอยู่อย่างสงบสุข
ต่อไปไม่ได้ ราชบัลลังก์ยังมีภัยคุกคาม ที่ทรงมีพระปรีชาญาณเช่นนี้ คงไม่ใช่เพราะเกิด
เพลิงไหม้พระราชวังเพียงอย่างเดียวแน่นอน คงมีปัจจัยอย่างอื่นเป็นองค์ประกอบพระราช
คำวียอีกมาก ซึ่งจะกล่าวถึงปัจจัยที่สำคัญบางประการในตอนต่อไป

อย่างไรก็ดี กล่าวว้ายชัยมงคลที่ถวายคำทำนายไปในทางที่ดี ที่จำเริญพระราช
อำนาจ น่าจะเป็นพลังที่สำคัญอันหนึ่ง ที่แสดงออกถึงความจงรักภักดีอย่างพร้อมเพรียงกัน
เป็นกำลังสนับสนุนพระบรมราโชบายมิให้ทรงย่อท้อพระราชนฤทัยในพระราชภาระที่จะทรง
ฟื้นฟูบูรณะบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ถึงพระราชนิพนธ์ในพระราชนิพนธ์ ตอนหนึ่งว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภ์

ขอยกพระพุทธศาสนา

จะป้องกันขอบเขตอาณา

รักษาประชาชนแลมนตรี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๒. ความมั่นคงของราชบัลลังก์

การปกครองของไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี เป็นต้นมา พระ
มหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดและเด็ดขาดเพียงพระองค์เดียว โดยมีอำนาจ
ทางทหารเป็นฐานรองรับพระราชอำนาจที่สำคัญที่สุด การผลิตเปลี่ยนแปลงดินแต่ละครั้ง
ในประวัติศาสตร์ จึงมีการเปลี่ยนแปลงองค์กรการบริหารที่สำคัญๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
องค์กรทางทหาร อันได้แก่ แม่ทัพ นายกอง เพื่อบรรจุสมัครพรรคพวกเข้าไปคุมอำนาจ
ของกองทัพไว้เป็นฐานอำนาจของราชบัลลังก์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ถ้าเป็นการ

เสด็จขึ้นครองราชย์โดยการสืบราชสันตติวงศ์ตามปกติ จะมีการเปลี่ยนแปลงไม่มากนัก แต่ดำเนินการขึ้นครองราชย์เป็นกรณีพิเศษ เช่น การเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ การแย่งชิงราชสมบัติ เป็นต้น ก็จะมีการเปลี่ยนแปลงตัวบุคคลที่ดำรงตำแหน่งสำคัญๆมากมาย ทั้งนี้เพื่อให้ข้าราชการบริหารที่ภักดีกับพระองค์ใหม่ทรงไว้ว่าพระราชหฤทัย ได้ก้าวเข้ามาควบคุมกลไกของรัฐ คอยค้ำจุนเสถียรภาพของราชบัลลังก์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือต้องเข้าไปควบคุม "อำนาจทางทหาร" เพราะอำนาจทางทหารมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความมั่นคงของราชบัลลังก์ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช แสดงทรรศนะในเรื่องนี้ไว้ว่า (๒๕๑๕ : ๔๗-๔๘)

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา นั้น ก็ปรากฏว่าตำแหน่งพระมหากษัตริย์นั้น เป็นตำแหน่งที่ร่วงจึงกันได้ด้วยอำนาจทางทหาร ผู้ใดที่มีกำลังทหารมากที่สุดก็มักจะได้อำนาจขึ้นเสวยราชสมบัติกรุงศรีอยุธยา ... สังคมสมัยกรุงศรีอยุธยา ถือการปราบดาภิเษกนั้นเป็นการก้าวขึ้นสู่ราชบัลลังก์โดยชอบธรรม พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงต้องทรงระมัดระวัง เอาใจคนบางหมู่บางเหล่าในสังคมไว้เสมอ เพราะเกรงว่าจะเกิดกบฏขึ้น ถ้าหากว่าบุคคลเหล่านั้นไม่พอใจในพระองค์

โครงสร้างทางการเมืองของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังไม่แตกต่างไปจากสมัยกรุงศรีอยุธยาในประเด็นสำคัญๆ โดยเฉพาะโครงสร้างของสถาบันพระมหากษัตริย์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จขึ้นครองราชย์นั้น เป็นการ "ปราบดาภิเษก" ขึ้นมา มิได้เสด็จขึ้นครองราชย์โดยการสืบราชสันตติวงศ์ ซึ่งแน่นอนที่สุดจะต้องมี "อำนาจทางทหาร" เป็นฐานอำนาจที่สำคัญยิ่งคอยรองรับอยู่ หลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงเสริมสร้างความมั่นคงของราชบัลลังก์โดยผ่านขบวนการทางทหารหลายประการคือ

๒.๑ ทรงฟื้นฟูตำแหน่งวังหน้า ตำแหน่งวังหน้าเป็นตำแหน่งมหาอุปราช มีอำนาจแต่งตั้งทำเนียบขุนนางฝ่ายทหาร พลเรือน ฝ่ายวังหน้าได้ เช่นเดียวกับวังหลวง จึงมีกำลังทหารที่เข้มแข็งกองทัพหนึ่งต่างหากไปจากทัพหลวง ในยามสงครามที่จัดเป็นทัพกษัตริย์

กองทัพอของวังหน้าจะเป็นทัพหน้า โดยมีสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระราชวังบวรสถานมงคลทรงเป็นแม่ทัพ
อำนจการควบคุมบังคับบัญชาทหารวังหน้า สิทธิขาดอยู่ในกรมพระราชวังบวรฯ แต่เพียง
พระองค์เดียว

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของไทยปรากฏว่าตำแหน่งวังหน้า เป็นตำแหน่ง
ที่มีทั้งคุณและโทษ ต่อการรักษความมั่นคงของราชบัลลังก์ กล่าวคือ ถ้าวังหน้ากับวังหลวง
สมานสามัคคีกัน ก็ไม่มีแม่ทัพนายกองตำแหน่งใดจะล้มล้างราชบัลลังก์ได้ แต่ตามความเป็นมา
ในประวัติศาสตร์ วังหน้ากับวังหลวง มักจะแย่งชิงราชสมบัติกันเอง จนถึงต้องฆ่าฟันกันตาย
สิ้นเปลืองแม่ทัพนายกองและไพร่พลไปครั้งละมาก ๆ เป็นการบั่นทอนความมั่นคงของชาติ
โดยส่วนรวมอย่างมาก เช่น สมัยพระนารายณ์มหาราช กับพระศรีสุธรรมราชา
(กรมศิลปากร , ๒๕๕๕ : ๔๒) เจ้าฟ้าอภัยกับเจ้าฟ้าพร (ลอ. ๗๒๓) เป็นต้น

ตำแหน่งวังหน้าองค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา คือ เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ซึ่งได้
ทำพิธีอุปราชภิเษก ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมโกศ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๐ และตำแหน่งว่างมา
ถึงสองแผ่นดิน คือ สมเด็จพระบรมราชาที่ ๓ (พระที่นั่งสุริยamarinทร์) และสมเด็จพระเจ้า
กรุงธนบุรี ก็มิได้โปรดเกล้าแต่งตั้งตำแหน่งวังหน้าแต่อย่างใด มาถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงโปรดเกล้าให้สถาปนาตำแหน่งวังหน้าขึ้นอีก ดังความว่า
ฯ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (๒๕๐๓ : ๑๕) "โปรดฯให้ สมเด็จพระอนุชาธิราชเสด็จเถลิง
พระราชมนเฑียรที่พระมหาอุปราชา กรมพระราชวังบวรสถานมงคล"

ทำเนียบการตั้งวังหน้านี้ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระยาคำรงราชานุภาพทรงแสดงความเห็น
ไว้ว่า เป็นการตั้งไว้เพื่อ "ต่อสู้ศัตรูภายใน" ดังที่ทรงวิจารณ์การตั้งตำแหน่งวังหน้าในแผ่นดิน
พระเพทราชา ว่า (๒๕๐๓ : ๓๐๔)

เปลี่ยนเป็นแม่ทัพเมืองฝ่ายเหนือให้ขึ้นมหาดไทย หัวเมืองปักข์ใต้ให้ขึ้น
กลาโหม ให้เจ้าหน้าที่มีอำนาจพอไล่เลี่ยกัน ระเบียบราชการในกรุงเทพฯ หลวง
สรศักดิ์ ซึ่งได้เป็นกรมพระราชวังบวรฯ มหาอุปราชา ก็ตั้งทำเนียบขุนนางวังหน้าเพิ่มเติมขึ้น
เพื่อเป็นกำลังรักษาพระองค์แยกออกไปอีกฝ่ายหนึ่ง ว่าโดยย่อแบบแผนวิธีการการก่อนนั้นมา
ตั้งขึ้นด้วยความมุ่งหมายต่อสู้ศัตรูภายนอก เปลี่ยนแปลงมาเป็นความมุ่งหมายต่อสู้ศัตรูภายใน

๒.๒ ทรงแต่งตั้งข้าราชการวังหลวง ได้กล่าวแล้วว่า ความมั่นคงของราชบัลลังก์ อยู่ที่อำนาจทางทหาร พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงดำเนิรพระบรมราโชบาย ทรงควบคุมกำลังทางทหาร โดยโปรดเกล้าฯ ทรงแต่งตั้งให้ข้าราชการบริพารที่ทรงไว้วางพระราชหฤทัย ไปดำรงตำแหน่งสำคัญๆ ในกองทัพ ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ตำแหน่งสมุหนายก สมุหนายกเป็นตำแหน่งสูงสุดในการบังคับบัญชาราชการหัวเมืองฝ่ายเหนือ โปรดฯให้ นายสน (พระอักษรสุนทร เสมียนตราในกรมมหาดไทย) ได้ว่าราชการตั้งความในบัญชีบำเหน็จขุนนางผู้มีความชอบ จ.ศ. ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๔) เลขที่ ๑/ค (ฉบับตัวเขียน) ว่า

นายสน มีความอุสาหะจงรักภักดีทำราชการมานานมา จนเสด็จพระราชดำเนินเฝ้าการพระราชสงครามแห่งใด ก็ได้โดยเสด็จพระราชดำเนิร พำราชการฉลองพระเดชพระคุณ ต่างพระเนตรพระกรรณทุกครั้ง มิได้ว่างเว้น ก็ได้ราชการ ให้เป็นเจ้าพญารัตนาพิพิธ ว่าที่สมุหนายก *

๒.๒.๒ ตำแหน่งสมุหกลาโหม สมุหกลาโหมเป็นตำแหน่งสูงสุดบังคับบัญชาราชการหัวเมืองฝ่ายใต้ โปรดฯให้พระยาเพชรบูรณ์ ได้ว่าราชการ ตั้งความในพระราชพงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (๒๕๐๓ : ๑๔) ว่า " ครั้นเมื่อพระยาเพชรบูรณ์ชื่อหม่อมปลื้ บุตรพระยาคลาโหมกลองแกลบ มีความชอบได้ทำศึกสงครามด้วยพระองค์แต่ก่อนมามิได้คิดแก่ชีวิต โปรดฯให้เป็นเจ้าพระยามหาเสนา ที่สมุหกลาโหม "

๒.๒.๓ ตำแหน่งอื่นที่สำคัญ นอกจากสองตำแหน่ง อันเป็นตำแหน่งสูงสุดของข้าราชการบริพารดังกล่าวแล้ว ยังโปรดฯให้แต่งตั้งข้าราชการบริพารตำแหน่งที่สำคัญ ร่องมาอีกมากมาย ดังตัวอย่างบางตำแหน่งที่สำคัญในกองทัพ ดังนี้

* สอดคล้องตามต้นฉบับเดิม

๒. ๒. ๓. ๑ ตำแหน่งท้ายน้ำ เป็นตำแหน่งเสนาบดีที่แม่ทัพใหญ่
รองจากสมุหนกลาโหม โปรดฯให้ "เอาหลวงพิเรนทร์ ซึ่งเป็นข้าหลวงเดิม ได้โดยเสด็จ
พระราชดำเนิงานพระราชสงครามหลายครั้ง เป็นพระยาท้ายน้ำ" (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์,
๒๕๐๓ : ๒๑)

๒. ๒. ๓. ๒ ตำแหน่งพิไชยสงคราม รามก่าแห่ง พิไชยรณฤทธิ์
วิจิตรณรงค์ ตำแหน่งเหล่านี้เป็นตำแหน่งนายกองทหารราบ รองจากตำแหน่งสี่หราชเคโซ
และตำแหน่งท้ายน้ำ โปรดฯให้ (ก.)

หลวงพิไชยณรงค์ ซึ่งเป็นคนสัสยศสุจริตในพระองค์ เป็นพระยาพิไชยสงคราม
... ครั้นเอาหลวงภักดีภูธร ซึ่งมีความชอบเป็นนายทัพนายกองตั้งศาสตราวุธเข้าศึก
เป็นพระยารามก่าแห่ง ... ครั้นเอาหลวงภักดีสงคราม ซึ่งมีความชอบ สวามิภักดิ์โดยเสด็จ
พระราชดำเนิงานพระราชสงครามทุกครั้ง เป็นพระยาพิไชยรณฤทธิ์ ... ครั้นเอาหลวงสัจจา
ซึ่งมีความชอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนิงานพระราชสงครามมิได้ย่อท้อแต่เข้าศึก
เป็นพระยาวิจิตรณรงค์ *

๒. ๒. ๓. ๓ ตำแหน่งเจ้าพระยาบรมราช เป็นตำแหน่งบัญชาการรักษ
สันติสุขภายในพระนคร โปรดฯให้หลวงรองเมือง ดำรงตำแหน่ง ดังความปรากฏใน
จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๑ เลขที่ ๑/๓ (ฉบับคำเขียน) ว่า "หลวงรองเมืองก็จึ่งรักษภักดี
ต่อใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ได้โดยเสด็จพระราชดำเนิร ทำการสงครามหลายครั้ง มีความ
ชอบอยู่ ทั้งเป็นคนเล้าขวัญบราชการ ในกรมพระนครบาล ขอพระราชทานตั้งให้เป็น
เจ้าพระยาบรมราช" *

๒. ๒. ๓. ๔ ตำแหน่งพระธรรมธิกรณ์ ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งบัญชาการ
ในพระราชสำนัก โปรดฯให้เจ้าพระยาธรรมมาธิกรณ์ ดำรงตำแหน่งดังความว่า " พญาธรรมมา
นั้น ได้โดยเสด็จพระราชดำเนิร ทำการสงครามแต่เดิมมา แล้วก็ตั้งชื่อสุจริตขึ้นลงต่อใต้ฝ่า
ละอองธุลีพระบาท มีความชอบมาก ... ชัดเจนในกรมวังอยู่แล้ว ให้เป็นที่เจ้าพญาธรรมมา
คงไว้ " (ก.) *

๒.๓ ทรงตั้งขุนนางไปครองหัวเมือง การโปรดฯให้ขุนนางออกไปครองหัวเมือง เป็นพระบรมราโชบายอีกประการหนึ่งที่จะให้พระราชอาณาเขตสงบร่มเย็น ปราศจากเลืยนหนามแผ่นดิน จึงให้ขุนนางผู้มีความรอบ และทรงไว้วางพระราชหฤทัย ออกไปครองหัวเมืองต่าง ๆ ดังความปรากฏในพระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , ๒๕๐๓ : ๒๓-๒๔) ว่า

ทรงตั้งผู้มีความรอบออกไปเป็น พระยา พระ หลวง ครองหัวเมือง เอก โท ตรี จัตวา บัณฑิตฝ่ายเหนือทั้งปวงทุกาเมือง ให้พระขนิมัย มีความรอบได้โดยเสด็จพระราชดำเนนไปการพระราชสงคราม ได้สู้รบแก้ขัดีกหลายครั้ง และมีความสวามิภักดิ์ ในพระองค์ เป็นพระยานครราชสีมา ให้หลวงนรา ซึ่งมีความรอบเป็นคนถือสัตย์และเข้มแข็งการสงคราม เป้าพระยาพิษณุโลก ให้พระยาวิเชียร เป็นพระยาสุโขทัย ให้หลวงพลพูน เป็นพระยาเพชรบุรี ... ให้นายแสง เป็นพระยาสุนทรสงคราม ภายหลังได้เป็นที่สมุหพระกลาโหม ... ให้หลวงไชยณรงค์ เป็นพระนครสวรรค์ ให้ขุนวิเศษ เป็นพระชัยนาท ให้หมื่นวิเศษ เป็นพระกาญจนบุรี

๒.๔ ทรงลดอำนาจหัวเมือง ความเข้มแข็งของหัวเมืองขึ้นนอกอาจจะเป็นอันตรายของชาติได้ ถ้าหากว่าเจ้าพระยามหานครเหล่านั้น ไม่ยอมอยู่ภายใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ดังเคยมีตัวอย่างการแข็งเมืองของเจ้านครราชสีมา และเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ในเมื่อไม่พอใจพระเพทราชาที่แย่งชิงราชสมบัติจากเจ้าฟ้าเอกทัศ ในปี พ.ศ. ๒๒๗๕ (กรมศิลปากร, ๒๔๕๕ : ๒๑๒-๒๑๓) ซึ่งต้องสิ้นเปลืองกำลังทหาร ในการปราบปรามเป็นอันมาก ยิ่งถ้าหากว่าหัวเมืองต่างๆ แข็งเมืองขึ้นในระหว่างที่ประเทศอยู่ในภาวะสงคราม ก็จะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คงทรงตระหนักถึงปัญหาข้อนี้ ก็จึงมีพระบรมราโชบายลดอำนาจหัวเมือง มีให้มั่งกำลังเพียงพอ จะศึกกบฏหรือแข็งเมืองได้ เป็นต้นว่า เมืองนครศรีธรรมราช เป็นหัวเมืองใหญ่ทางภาคใต้ มีหัวเมืองขึ้นหลายหัวเมือง และสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช โปรดฯให้ยกผู้ครองนครขึ้นเป็นเจ้าประเทศราช พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดฯให้ลดบรรดาศักดิ์เจ้าเมืองนครลง และให้แบ่งหัวเมืองมาขึ้นต่อ -

กรุงเทพฯ ด้วย ดังที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๑ (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๕๑) ว่า "ทรงพระราชดำริว่า ที่เจ้ากรุงธนบุรียกเจ้าเมืองนครขึ้นเป็นเจ้าประเทศราชนั้น เป็นการเสียเกินไป จึงโปรดให้ลดบรรดาศักดิ์ลงเป็นเจ้าพระยานคร และให้ลดตำแหน่งเสนาบดีเมืองนคร ลงเป็นกรมการเมือง หัวเมืองอื่น ๆ และให้ยกเมืองสงขลา ซึ่งขึ้นเมืองนครอยู่ในครั้งนั้น เป็นหัวเมืองขึ้นกรุงเทพฯ ด้วย"

นอกจากโปรดให้ลดอำนาจเมืองนครศรีธรรมราชดังกล่าวแล้ว ยังทรงแต่งตั้งขุนนางที่ไว้วางพระราชหฤทัย ไปเป็นเจ้าเมืองคนใหม่ และถอดคนเก่าออกจากตำแหน่งด้วย ดังความปรากฏในจดหมายเหตุ รวบรวมตราถึงเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. ๒๓๒๗ เลखที่ ๑ (ฉบับตัวเขียน) ว่า

เห็นว่าเจ้านครหาจรงักกัถิ สวามิภักถิ ขวนขวายทำราชการฉลองพระเดชพระคุณไม่ ไม่เกรงกลัวพระราชอาญา เจ้านครผิดประการหนึ่ง เจ้านครก็เก้ขราภาพเกลือกมีการฉกฉกสงคราม จะเสียราชการไป จะให้เจ้านครคงว่าราชการเมืองนครสืบไปมิได้ ละไว้จะเป็นเสี้ยนหนามต่อแผ่นดิน ให้ยกเจ้านครออกเสียจากเจ้านครศรีธรรมราช เอาตัวมาใช้ราชการ ณ กรุง ... ให้เจ้าฟ้าตอกออกไปว่าราชการ รักษาเมืองนครสืบไป *

ตามหลักฐานที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปรับปรุงกลไกต่างๆ ที่อาจกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง จนน่าจะแน่ใจได้ว่า ราชบัลลังก์มีเสถียรภาพมั่นคง และประเทศชาติมีความปลอดภัยพอสมควร แต่เมื่อศึกษาอย่างละเอียด ก็ปรากฏว่ายังมีศัตรูของราชบัลลังก์อยู่อย่างลับๆ และการวางแผนดำเนินการ ของศัตรูราชบัลลังก์ เท่าที่ปรากฏก็น่าวิตกเป็นอย่างยิ่ง หากฝ่ายตรงกันข้ามดำเนินการสำเร็จก็จะกระทบกระเทือนความมั่นคงของราชบัลลังก์ จนยากที่จะดำรงอยู่ต่อไปได้ เพราะเป้าหมายของการทำลายล้างคือ สมเด็จพระราชวงศ์จักรี และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่จะกล่าวต่อไป

* สอดคล้องตามต้นฉบับเดิม

ก. การคิดประทุษร้ายกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท คงได้กล่าวมาแล้ว ในตอนต้นว่า การสถาปนากรมพระราชวังบวรสถานมงคลขึ้นมานั้น เป็นการเตรียมการ เพื่อต่อสู้ศัตรูภายใน และกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ก็ทรงเข้มแข็งในการสงคราม โดยเสด็จพระราชาเป็นกำลังมาด้วยกัน กับ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระองค์จึง ทรงเป็นกำลังอันสำคัญที่จะทรงรักษาราชบัลลังก์ และพระราชวงศ์เอาไว้ได้ หากพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เสด็จสวรรคต

การที่กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงดำรงตำแหน่งวังหน้า น่าจะมีความปลอดภัยพอสมควร แต่การหาเป็นเช่นนั้นไม่ เพราะปรากฏว่า มีผู้เข้าไปดักลอบ ทำร้ายได้อย่างง่ายดาย ดังเช่น เมื่อวันศุกร์ เดือนห้า พ.ศ. ๒๓๒๒ มีผู้คิดประทุษร้าย โดยปลอมตัวเข้าไปแอบลอบทำร้ายถึงทวารพระราชมณเฑียร ซึ่งเสด็จลงทรงบาตรและ ปรากฏว่าผู้ร้ายนั้น สมคบคิดกันหลายคน คงมีคนคอยสังการอยู่เบื้องหลังอย่างแน่นอน เพราะเมื่อคนร้ายถูกจับได้ ก็ให้การซัดทอดไปถึงสมัครพรรคพวกอีกมากมาย ทั้งขุนนางในวังหน้า และข้าราชการในวังหลวง ดังปรากฏในพระราชพงศาวดาร ว่า (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๙๐) " อ้ายกบฏให้การซัดทอด เพื่อนที่ร่วมคิดกบฏด้วยเป็นอันมาก ถูกข้าราชการ ทั้งวังหลวงและวังหน้าเป็นหลายนาย พระยาอภัยภักดี เป็นต้น กับทั้งพวกผู้หญิง วิเศษ-ปาก ฆาตรวังหน้า ยิ่งนอกนั้นทั้งนายไพร่ อีกหลายคน มีพระราชบัญญัติให้เขียนสอบกับ อ้ายบัตติต รับเป็นสัจย์" หลักฐานเรื่องนี้ปรากฏอีกแห่งหนึ่ง ในบันทึกความทรงจำของ กรมหลวงนรินทรเทวี (๒๕๑๒ : ๒๐) ว่า " ณ ปีเถาะต้นปี มีบัตติตสองคน เข้าวังหน้า จับตัว ได้ประหารชีวิตทั้งผู้รู้เห็น เอียงบุตรหญิง ๑ บุตรชาย ๒ เกศ บุตรชาย ๒ จุ้ยบุตรหญิงอยู่วังหลวง พระยาอภัยในฤทธิ บุตร ๒ อยู่วังหลวง พระโองการทรงตัดสิน ทั้ง ๓ คน ให้ประหารชีวิต พร้อมกัน ทั้ง พ่อ แม่ ลูก "

พฤติกรรมอันองอาจครั้งนี้ คงลั่นสะเทือนความมั่นคงของราชบัลลังก์พอสมควร ด้วยกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงเป็นรัชทายาท ถ้าสวรรคตลง คงสร้างความปั่นป่วนในการสถาปนารัชทายาทองค์ใหม่ ด้วยไม่ปรากฏว่ามีเจ้านายพระองค์ใดในขณะนั้น จะทรงเข้มแข็งในการศึกสงครามเท่าเทียมกับกรมพระราชวังบวรฯ ได้ ถ้าพวกกบฏทำการได้ สำเร็จ จะเป็นการตักกำลังที่เป็นฐานอำนาจของราชบัลลังก์ลงได้อย่างมากมาย

ข. การคิดประทุษร้ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ศักดิ์ราชบัลลังก์
ปรากฏตัวอีกครั้งหนึ่ง หลังจากเตรียมประทุษร้ายกรมพระราชวังบวรฯ ไม่กี่เดือน กงที่
กรมหลวงนรินทรเทวีทรงบันทึกไว้ว่า (๒๕๑๖ : ๒๑) " ณ กลางปีเถาะ (พ.ศ. ๒๓๒๖)
ในวังหลวง เพ็ง ทองคำ มอน งานที่ทำผิดคิดมิชอบ สืบสวนเป็นสัจย์ เพี้ยนคนละ ๑๐๐
ประหารชีวิต ทั้งขุนแก้วน้องพระยาสรค์ "

ข้อความตามบันทึกนี้ แม้มิได้บ่งชี้ว่าเป็นการกบฏล้มล้างราชบัลลังก์ แต่ก็
ผู้กระทำความผิดได้รับโทษอย่างร้ายแรง เท่าหนึ่งเดียวกับโทษกบฏ น่าจะเป็นความผิดเนื่องด้วย
ความมั่นคงของราชบัลลังก์ แต่ไม่สามารถสอบสวนเอาความจริงได้ เพราะเรื่องราว
ตอนนี้ไม่มีกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารฉบับใดเลย

หลักฐานยืนยันเรื่องการคิดกบฏประทุษร้ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ปรากฏชัดเจนในเหตุการณ์ปี พ.ศ. ๒๓๔๖ ดังบันทึกว่า (ลค. ๓๐) " เจ้าลาววน
เจ้าอินทปัต คบคิดกับอินทกลาโหมพินาศอักษิณกลนิกร จะทำศึกเสี้ยนหนามแผ่นดิน สมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงพระอัยกา นายเวร นายปลัดเวร พ้องกราบทูล ใ้เฝ้ารับเป็นสัจย์
ลงพระราชอาญาคนละร้อย ให้สำเร็จโทษ ณ วัดพุทธมณฑลฯ ทั้งนี้ให้ประหารชีวิต "

เงื่อนงำของการคิดประทุษร้ายครั้งนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นความแตกแยกภายใน
พระราชวงศ์อย่างชัดแจ้ง ด้วยนัยว่าผู้คิดเป็นเสี้ยนหนามแผ่นดิน ได้รับแรงกระตุ้นจาก
กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ที่ว่า " สมบัติทั้งนี้พระองค์ได้กระทำศึกสงครามกู้แผ่นดิน
ขึ้นได้ก็เพราะพระองค์ทั้งสิ้น ไม่ควรจะให้สมบัติตกไปได้แก่ลูกหลานวังหลวง ผู้ใดมีสติปัญญา
ก็ให้เร่งคิดเอาเถิด " (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , ๒๕๐๓ : ๓๐๖)

ความคิดคำนึงพระราชดำริของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เช่นที่อ้างถึงนี้
คงจะแพร่หลายเป็นที่รู้จักในบรรดาผู้กุมอำนาจทางทหารโดยทั่วกัน แต่ที่ยังคงสงบเป็น
คลื่นใต้น้ำอยู่ ก็คงเป็นเพราะเกรงกลัวพระบรมเดชานุภาพในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ด้วยยังทรงประทับเป็นหลักของพระราชวงศ์อยู่ แต่เงาแห่งความแตกแยกภายใน
พระราชวงศ์คงปรากฏให้เห็นกันอยู่ในที่ เลศนัยอันนี้วิเคราะห์ได้จากราชสาส์นของพระเจ้า
เวียงคานาม ที่ขุนเกล้าถวายในเดือน ๔ ปีระด (พ.ศ. ๒๓๔๙) ดังปรากฏในพระราช
พงศาวดาร ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ว่า (๒๕๐๓ : ๓๑๒)

สมเด็จพระอนุชาธิราช ซึ่งเป็นกรมพระราชวังบวรฯ สวรรคตแล้ว
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราลงทุกวัน ยิ่งแต่พระเจ้าลูกยาเธอ
พระเจ้าหลานเธอ มีกำลังมากเสมอกันอยู่ การข้างหน้ากลัวจะไม่เรียบร้อย
ขอให้ยกสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใหญ่ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิสรสุนทร
ขึ้นดำรงตำแหน่งเป็นกรมพระราชวังบวรฯ จะได้มีกำลังและพาหนะมากขึ้น
บ้านเมืองจึงจะเรียบร้อย

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชมารับเห็นภัยของราชบัลลังก์
และความมั่นคงของชาติ ถ้าคงปล่อยให้บรรดาพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าหลานเธอ
มีกำลังเสมอกันอยู่ เพราะเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตลง อาจจะเกิดการแย่งชิงราชสมบัติ
ถึงกับฆ่าฟันกันเอง ทำให้บ้านเมืองอ่อนกำลังลง เปิดโอกาสให้ศัตรูของชาติเข้ามาบุกรุก
เอาได้ อย่างเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา จึงทรงป้องกันเหตุร้าย
ด้วยการโปรดฯ ให้อุปราชภิเษก เจ้าฟ้ากรมหลวงอิสรสุนทร ขึ้นเป็นรัชทายาท เพื่อให้มี
กำลังทหารมากพอที่จะเป็นฐานอำนาจรองรับราชบัลลังก์ หลังจากพระองค์เสด็จสวรรคตได้
ตั้งความในพระราชพงศาวดาร (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , ๒๕๐๓ : ๓๖๕) ว่า
" ครั้นมาถึง ๗ วันอาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ อัฐศก จุลศักราช ๑๑๖๔ (พ.ศ. ๒๓๘๔)
โปรดให้ตั้งพระราชพิธีอุปราชภิเษก สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิสรสุนทร
๗ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท "

ค. แม่ทัพเป็นกบฏ นอกจากความมั่นคงของราชบัลลังก์จะสั่นสะเทือนเพราะความ
แตกแยกภายในพระราชวงศ์แล้ว ยังมีปัญหาเรื่องแม่ทัพนายกองผู้ถือกำลังทหาร คิดเอาใจ
ออกหากไปเอื้อเพื่อต่ออิสรราชศัตรูอีก ดังเช่น ในปี พ.ศ. ๒๓๒๖ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้พระยานครสวรรค์ยกทัพไปรบญวน ที่เมืองไซ่ง่อนคืนให้ธงเบี่ยงสือ
แต่พระยานครสวรรค์ กลับทำผิดเข้าช่วยกบฏ จนถูกกรมหลวงถนอม และทรงพระกรุณา
ให้ชำระได้ความจริง ให้ประหารชีวิตเสีย ถึงเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ บันทึกไว้ว่า (ดก. ๗๓-๗๔)

พระยาวิจิตตวงศ์กับข้าหลวงมีชื่อเป็นหลายนายเห็นว่าพระยานครสวรรค์กระทำความผิด
คิดการ กบฏจะไปช่วยข้าศึก จึงบอกกล่าวโทษเข้ามา ณ กรุงเทพฯ ให้กรมหลวง

พระกรุณา พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร พระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระอนุชาธิราช

กรมพระราชวังบวร ... ทรงพระกรุณาให้เสนาบดีพิจารณาไต่สวนได้เสีย ได้ความจริงตาม
 คณหนังสือบอกกล่าวโทษ จึงดำริให้เอาตัวพระยานครสวรรค์ กับขุนนางพรรคพวก ๑๒ คน
 ซึ่งร่วมด้วยกันคิดนั้นไปประหารชีวิตเสีย

เหตุการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวมา เป็นสิ่งยืนยันว่า
 สังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ยังขาดหลักประกันความปลอดภัย
 อีกหลายด้าน และสิ่งที่จะต้องปรับปรุงอย่างรีบด่วน เพื่อความอยู่รอดของชาติในขณะนั้นก็คือ
 การสร้างกองทัพอันมีกำลังอันเกรียงไกร ไว้คอยรับทัพพม่า ซึ่งไม่รู้ว่า จะเคลื่อนพลเข้ามา
 เวลาใด การวางกฎเกณฑ์อันเป็นหลักในการปกครองอาณาจักร และพุทธจักร ตลอดจนการ
 บำรุงชาวเมืองให้มีความจงรักภักดีเป็นกำลังทางเศรษฐกิจของชาติโดยรวม
 ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ มีสอแทรกอยู่ในวรรณกรรมในรัชสมัยของพระองค์อย่างมากมาย
 คงจะได้อธิบายถึงอย่างละเอียดในบทต่อไป

บทที่ ๓

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการทหาร

ทหารเป็นกำลังอันสำคัญที่สุดในการรักษาเอกราชของชาติ โดยเฉพาะเหตุการณ์ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งยังไม่มีองค์กรระหว่างประเทศที่จะคอยระงับข้อพิพาทและเกลี้ยกล่อมเพื่อขจัดความขัดแย้งของชาติต่างๆ กำลังทหารจึงเป็นเสมือนศาลสูงสุดที่จะตัดสินข้อพิพาทระหว่างประเทศ ชาติต่างๆจึงจำเป็นต้องเสริมสร้างอำนาจทางทหารของตนให้เข้มแข็งที่สุดเท่าที่จะทำได้ งานสงครามเป็นงานที่หนักและสำคัญยิ่ง เพราะผลของการสงครามนั้น มีความเป็นความตายของชาติเป็นเดิมพัน ดังที่ปราชญ์ญานูกล่าวว่า (๒๕๑๓:๑)

" การณรงค์สงครามเป็นงานใหญ่ของประเทศชาติ เป็นจุดความเป็นตาย เป็นวิถีทางอันนำไปสู่ความยืนยงหรือดับสูญ "

ความแข็งแกร่งของกองทัพ ประกอบด้วยปัจจัยหลายประการ พงสาวดารมอนุเรื่องราชาธิราช ได้กล่าวถึงพิชัยสงครามไว้ ๘ ประการ คือ (เจ้าพระยาพระคลัง ๒๕๑๒ : ๓๐๘ - ๓๑๑)

๑. อาวุธภักจะ คือ การตกแต่งอาวุธให้มีความกล้า เป็นที่บำรุงน้ำจิตทหารผู้ถือมีให้ย่อท้อ
๒. ลีปะภักจะ คือ ศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งปวงให้ชำนาญ
๓. พละภักจะ คือ จัดพลทหารอันมีกำลังแล้ว กล่าวอย่าให้ปะปนด้วยคนชลาด
๔. พะยุทภักจะ คือ จัดแจงพยุทหมู่พลตามฐานในคัมภีร์พิชัยสงคราม
๕. โภกฐภักจะ คือ ตั้งค่ายให้มั่นเป็นที่อาศัยของทหารที่เหน็ดเหนื่อยจากสงคราม
๖. มั่นตะภักจะ คือ ให้มีสติระลึกลึงคุณพระรัตนตรัย เพื่อขจัดและป้องกันภัยต่างๆ
๗. วิริยะภักจะ คือ หมั่นตักเตือนทหารให้อ่อนกล้าพอประมาณ
๘. ปัญญาภักจะ คือ ทำสงครามด้วยปัญญา ถิหาเหตุผล รอบคอบ อย่าให้เป็นอันตรายแก่ไพร่พล
๙. ทายะภักจะ คือ ฐูปมาเหน็จให้ถึงขนาดแก่ทหารผู้มีความชอบให้แล้ว กล่าวขึ้นในสงคราม ทั้งด้วยอามิสและถ้อยคำอันไพเราะ

ตำราพิชัยสงครามขุณย (๒๕๑๓ : ๑) กล่าวถึงปัจจัยในการแพ้ชนะของสงครามไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ธรรม คือ สิ่งที่มีคุณค่าให้ช่วยราษฎรร่วมจิตสมานฉันท์กับฝ่ายปกครองร่วมกันร่วมตาย โดยไม่ย่อท้อถอยอันตรายใดๆเลย

๒. ลมฟ้าอากาศ คือ กลางวันกลางคืน ความร้อนความหนาว และความชื้นแปรเปลี่ยนแปลงแห่งอากาศ

๓. ภูมิประเทศ คือ ความใกล้ไกล ความทุรกันดาร หรือความราบเรียบแห่งพื้นที่ ความกว้างแคบของแนวรบ ตลอดจนยุทธภูมินั้นอยู่ในลักษณะเป็นตายอย่างไร

๔. ขุนพล คือ บุคคลผู้ก่อปรักภัยสติปัญญา เทียงธรรม เมตตา กล้าหาญ และเข้มแข็ง เกิดชาติ

๕. ระเบียบ คือ ระเบียบการจัดกำลังรบ วินัยแห่งทหาร และการใช้จ่ายของกองทัพ
ตำราพิชัยสงคราม ฉบับตัวเขียน (ล.๕ เลขที่ ๕๗) ได้กล่าวถึงการแพ้ และชนะของสงคราม ไว้อย่างละ ๑๐ ประการ คือ

ลักษณะมิไช่สิบประการ ประการหนึ่งคืออ่านตกแต่งที่ซอบ ประการหนึ่งเหตุมีปัญามาก ประการหนึ่งโหรให้ฤกษ์ยามาที่ดี ประการหนึ่งเหตุช้างม้ากล้ำหารดี ประการหนึ่งเหตุทหารกล้ำหารดี ประการหนึ่งเหตุมิได้ขาดอาหาร ประการหนึ่งเหตุมิได้เป็นโรคอันร้าย ประการหนึ่งเหตุตกแต่งการแลพิทักษ์กลซอบ ประการหนึ่งเหตุลอบลักเข้าเผาเมืองได้ ... ลักษณะอันจะอัปราไชยมี ๑๐ ประการ ประการหนึ่งเหตุอำมาตย์เสนานคิหมองใจ ประการหนึ่งด้วยเหตุทหารหมองใจ ประการหนึ่งเหตุพระมหากษัตริ์แลเสนานคิมิได้พร้อมมูลกัน ประการหนึ่งเหตุช้างม้ามิได้กล้ำหาร ประการหนึ่งเหตุขาดอาหารแลอดยาก ประการหนึ่งเหตุเกิดอุปหะโรค ประการหนึ่งเหตุทหารมิได้กล้ำหาร ประการหนึ่งเหตุโหรให้ฤกษ์เพี้ยน ประการหนึ่งเหตุฝูงอาถันอากาศ *

ทั้งที่กล่าวมาจะเห็นว่า การสงครามเป็นงานที่สลับซับซ้อนและลึกซึ้งยิ่งนัก จึงเป็นหน้าที่โดยตรงของขุนพลทุกคน ที่จะต้องชวนชวาย ศึกษาให้รู้แจ้งในหลักยุทธศาสตร์ทั้งมวล

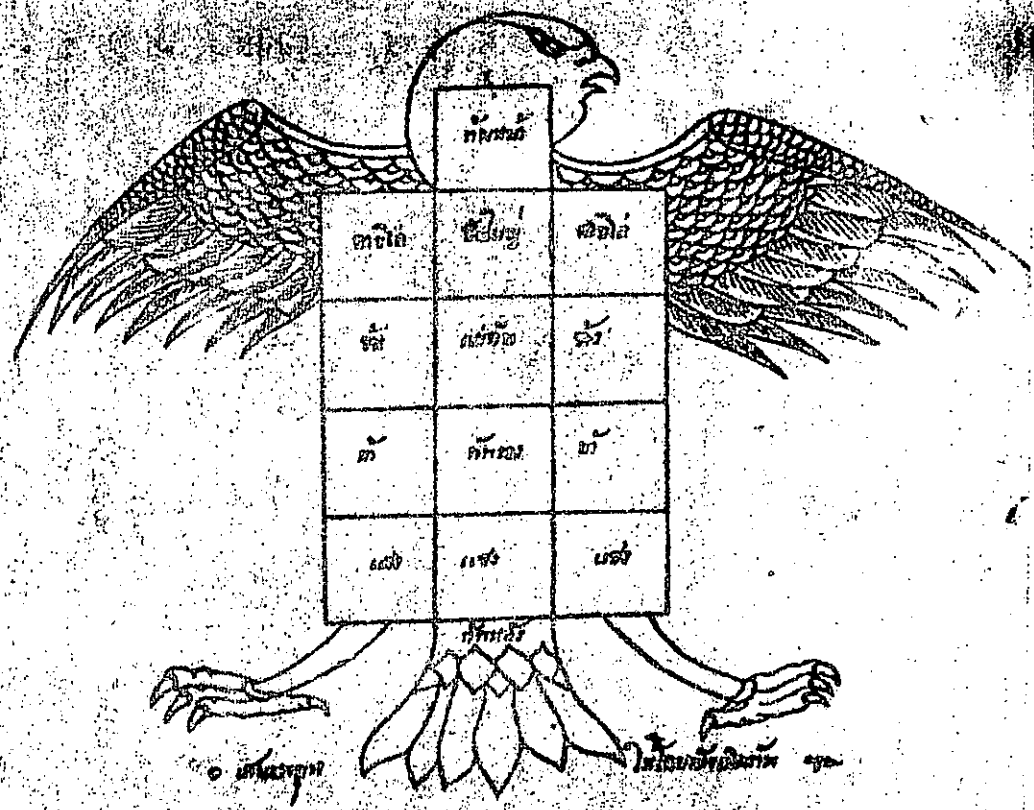
ในฐานะที่เป็นผู้รับผิดชอบความมั่นคงของชาติ ดังที่ปรากฏใน คำว่า (๒๕๐๓ : ๕)

" อันชนพลก็ไม่มีอะไรหนึ่งหลักชัยของประเทศ ถ้าหลักชัยนั้นมิใช่คุณสมบัติคนดี ประเทศก็เข้มแข็ง หากมีคุณสมบัติคนพวอง ประเทศก็อ่อนแอ "

ข้าราชการจึงควรจำกลอน จาไมกรมศิลป์มากร ซึ่งสมเด็จพระบรมราชเจ้ามหาศักดิ์พิพัฒน กรมพระยาวังนาร โปรดิให้ชำระ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ มีสาระอันเป็นเสมือนหัวใจของพุทธศาสตร์ ที่แม่ทัพนายกอง พึงศึกษา ๓ ประการ คือ การตั้งทัพเป็นพยุหต่างๆ การเดินทัพ และกลวิธีในการรบ ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียด ดังนี้

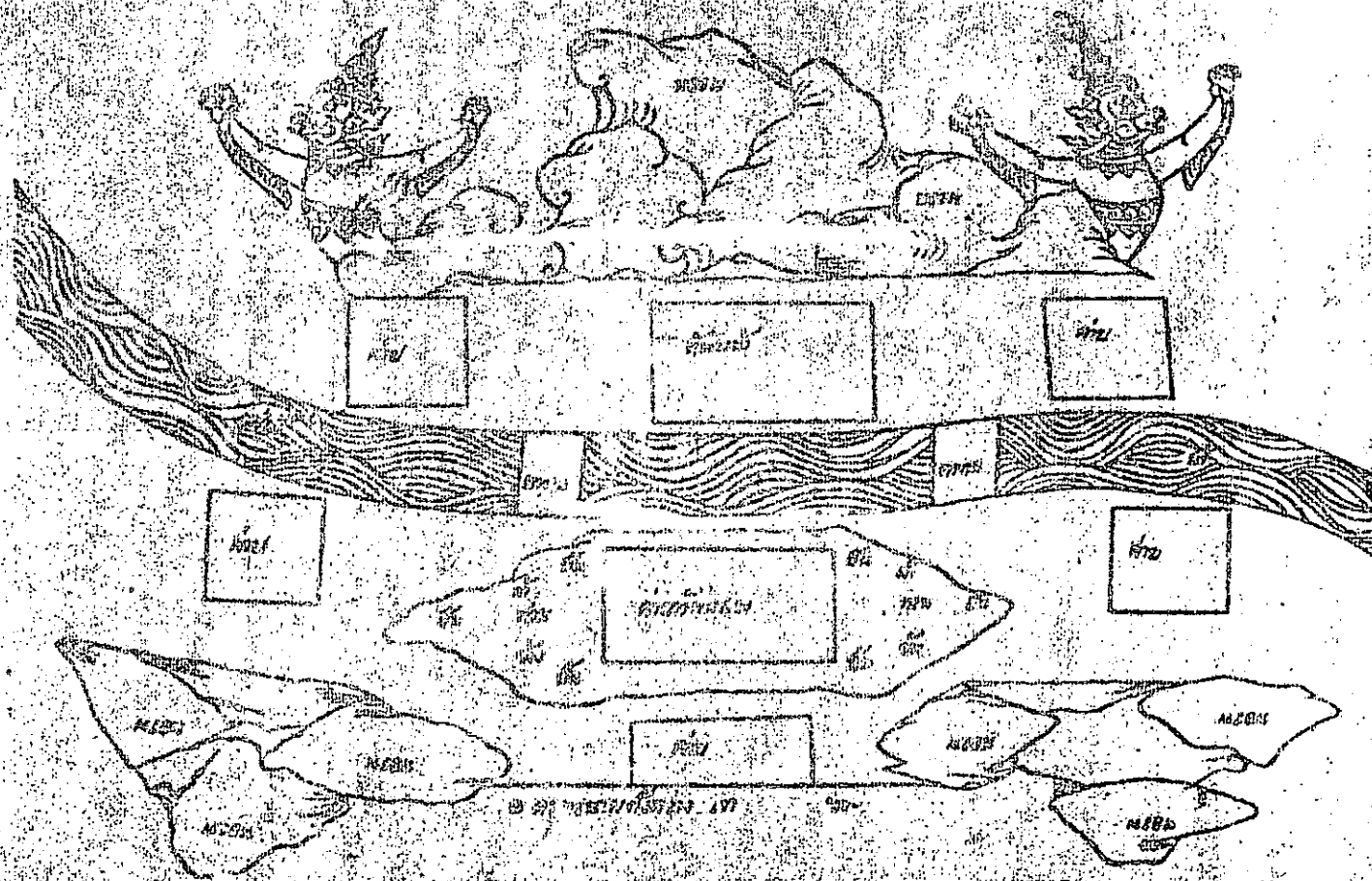
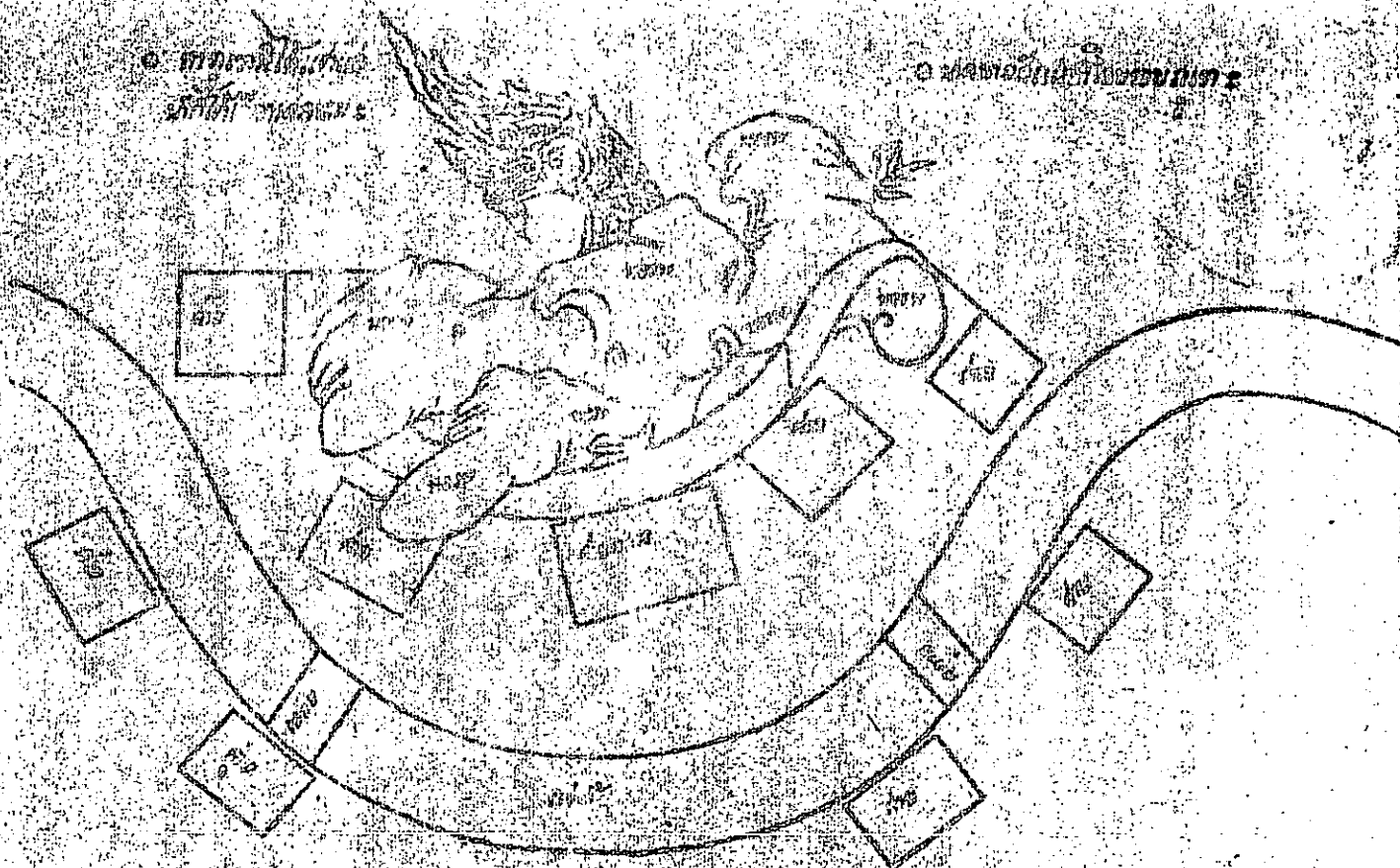
๑. การตั้งทัพเป็นขบวนพยุหต่างๆ

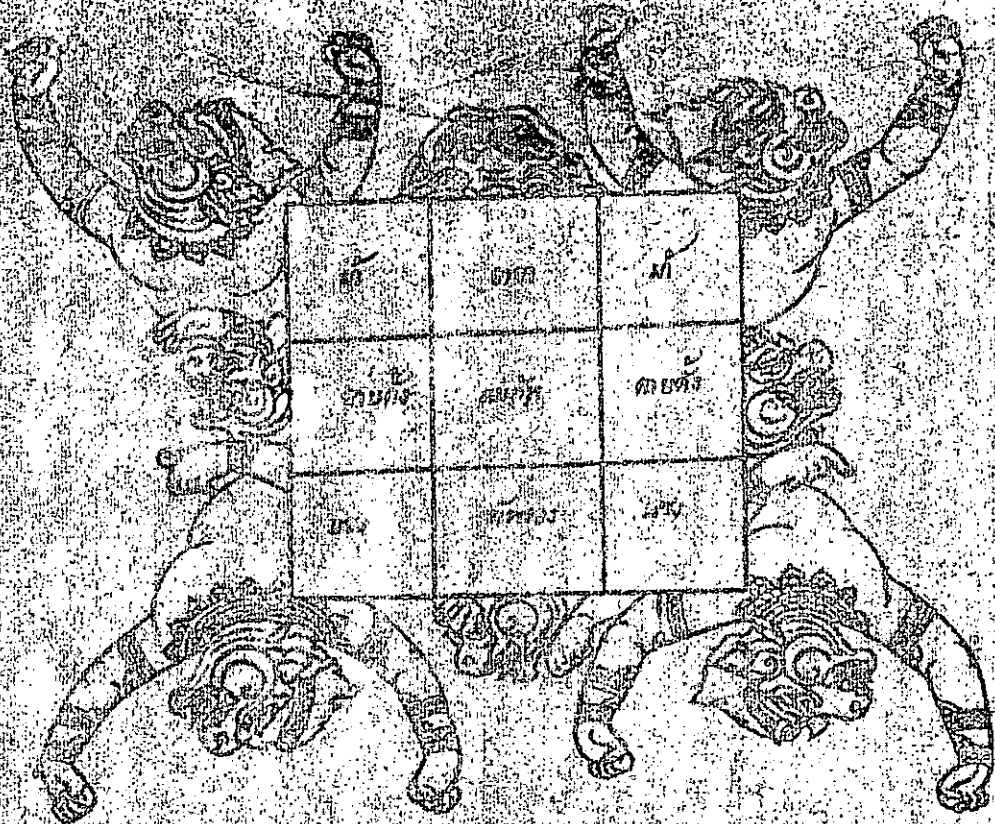
๑.๑ ภาพแสดงการตั้งค่ายให้เหมาะสมกับภูมิประเทศ ดังนี้

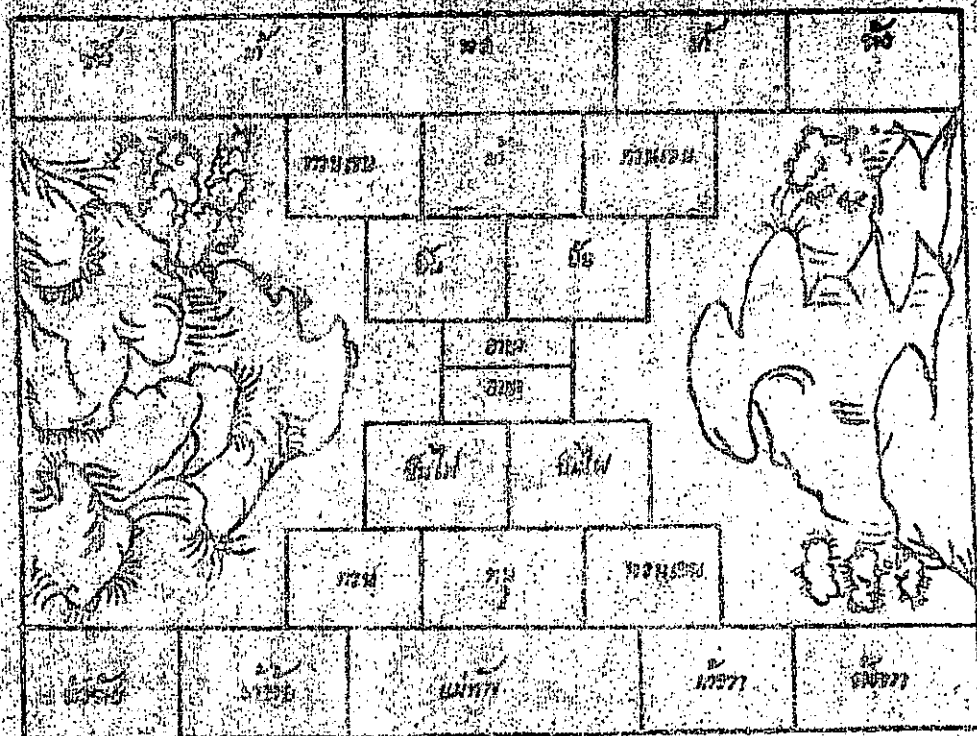
๐ ทิศเหนือทิศใต้
ทิศตะวันออกทิศตะวันตก

๐ ทิศเหนือทิศใต้
ทิศตะวันออกทิศตะวันตก

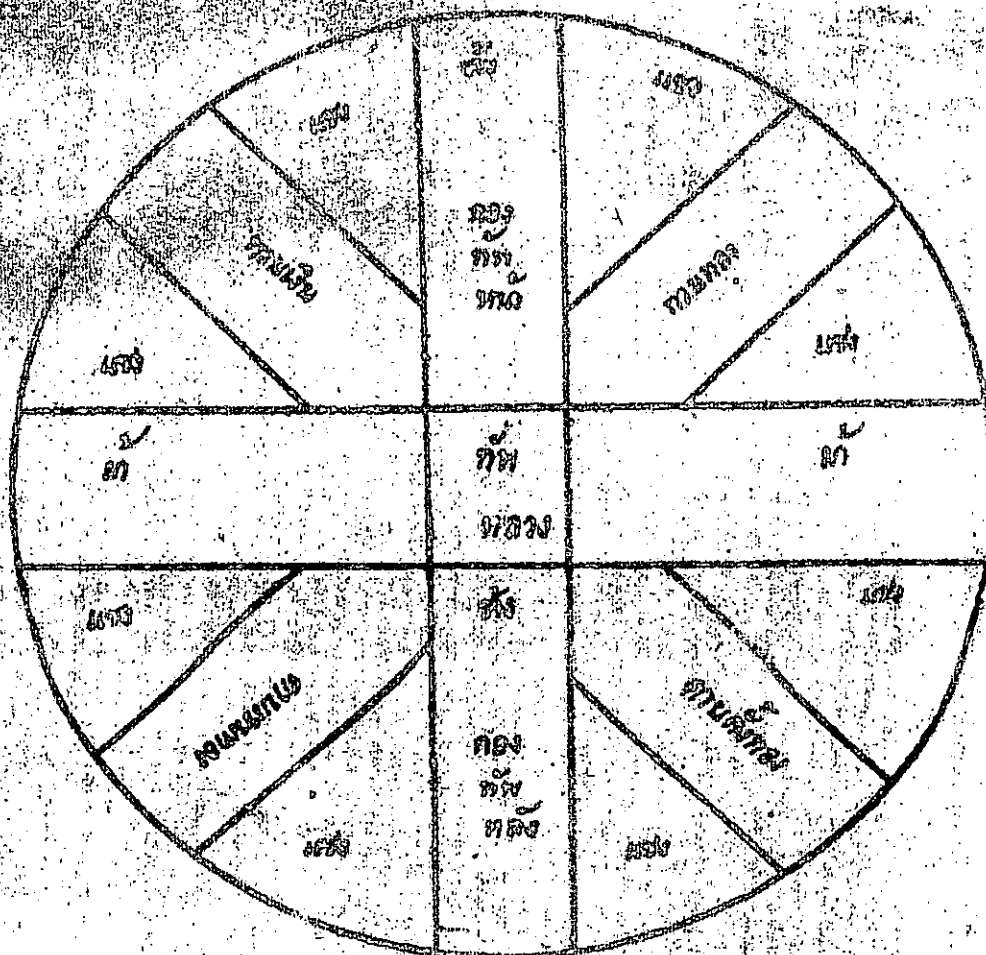

๐ ทิศ เหนือคือหน้าคือหัวคนคือทิศใต้ ข

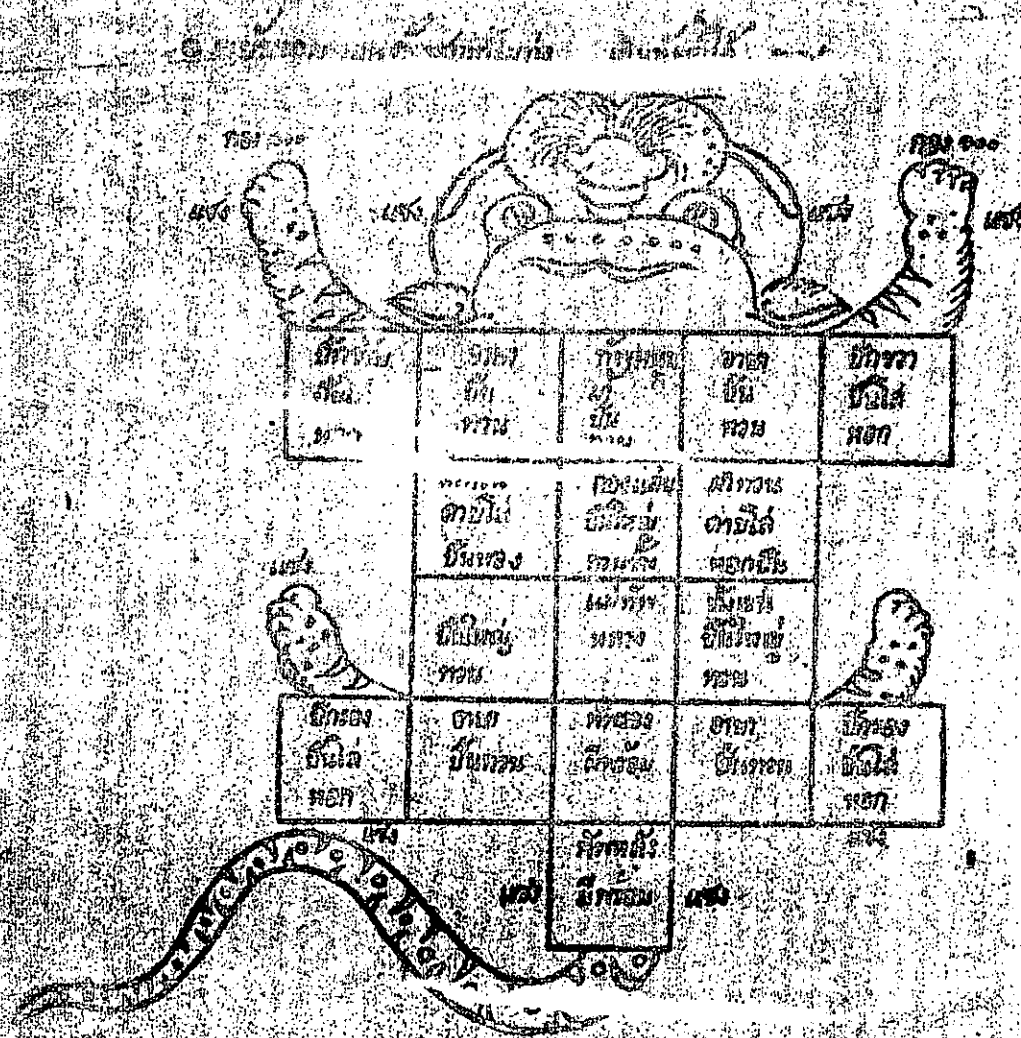
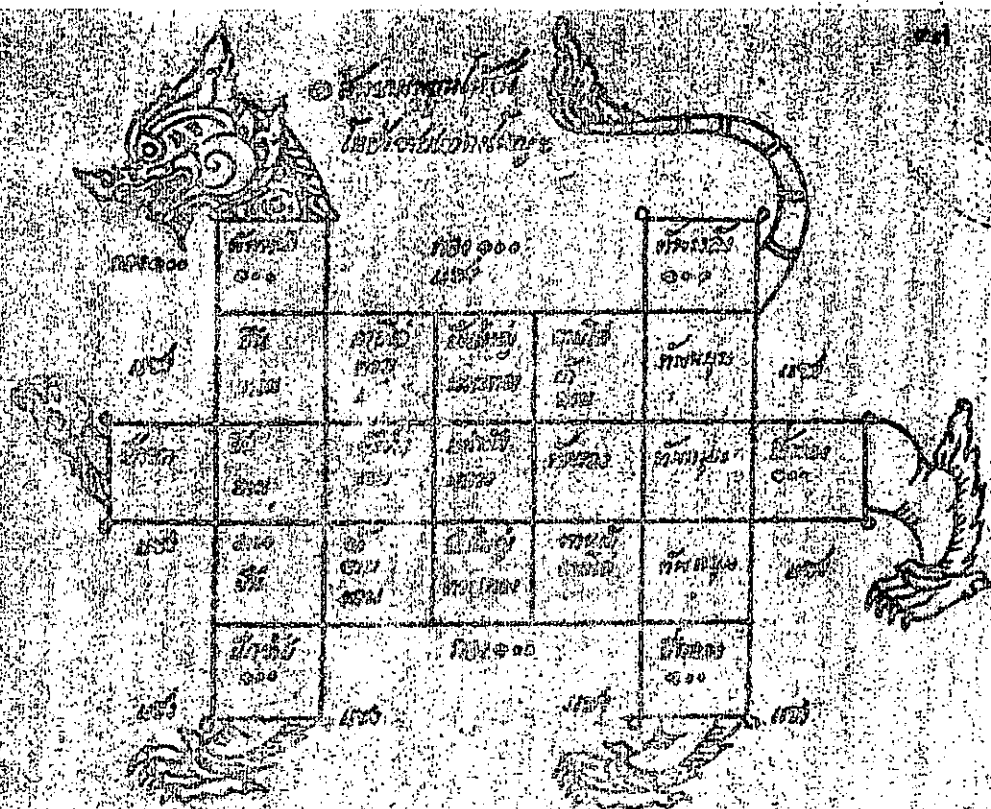

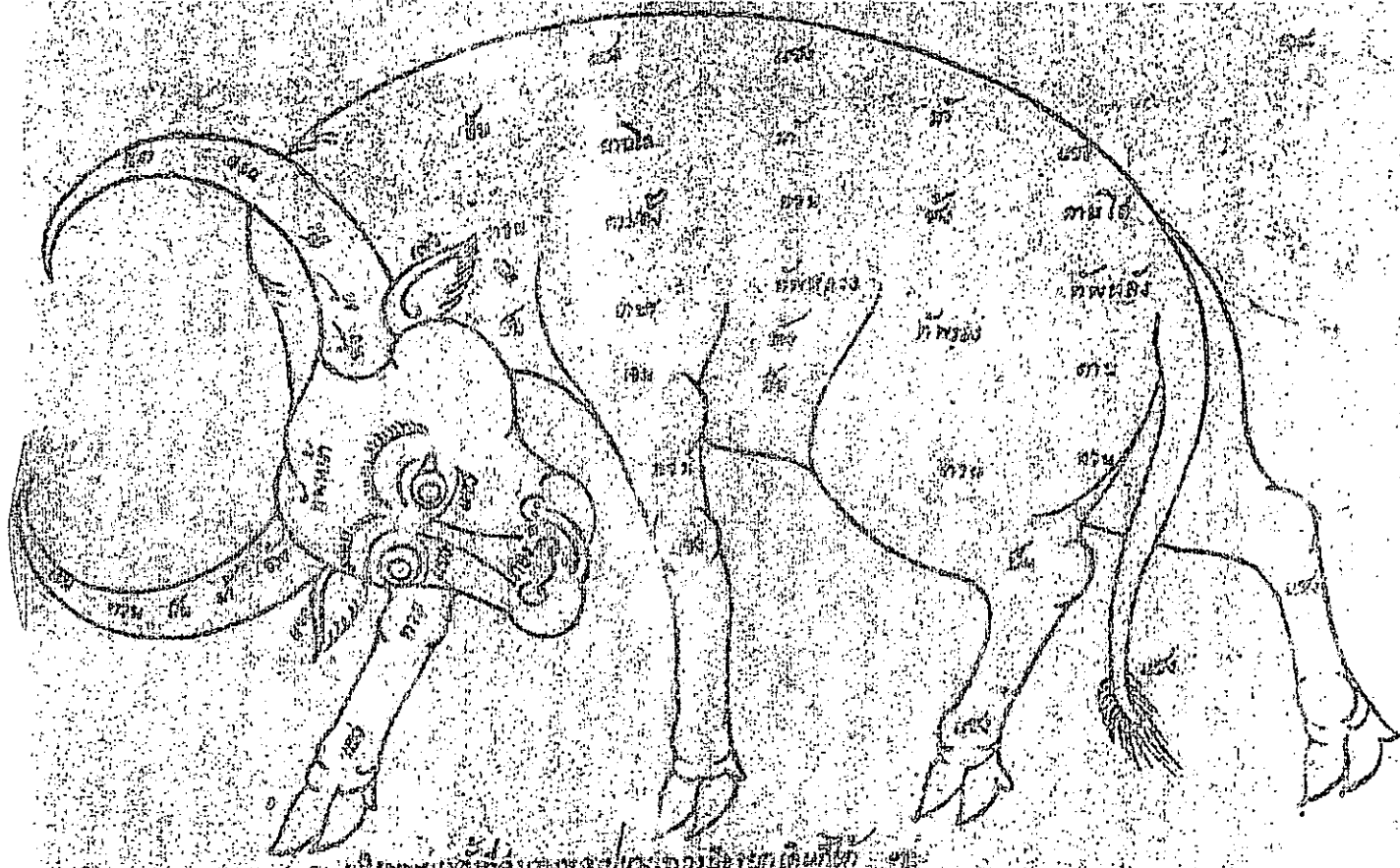
๐ ต้นคนถูกคนเห็นทำไม่กลัว ข

๐ ต้นคนถูกคนเห็นทำไม่กลัว ข

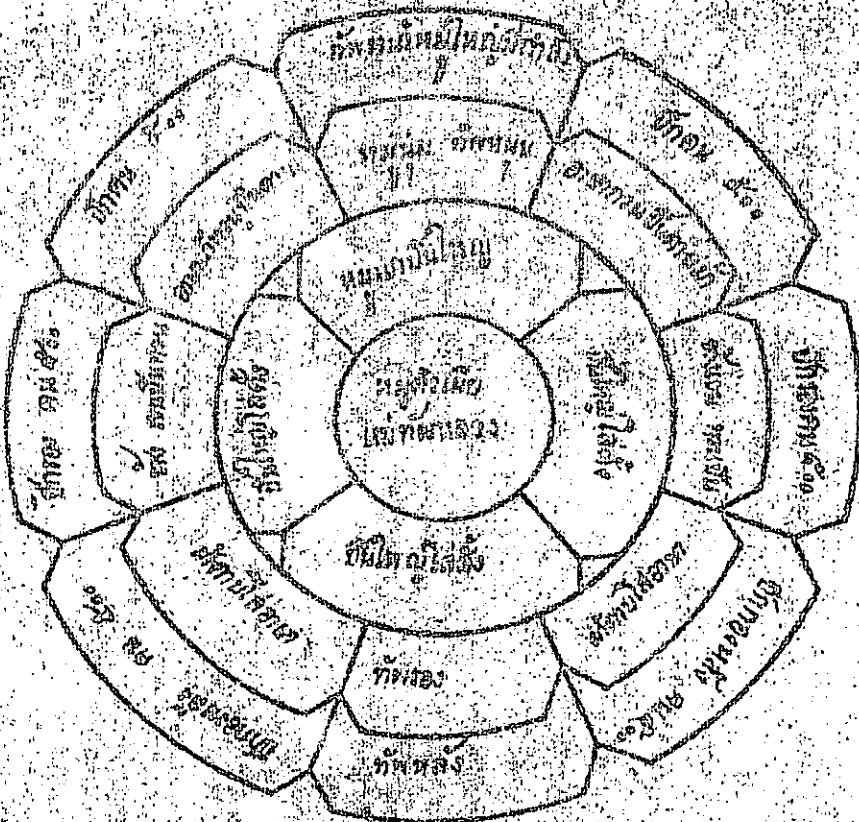

๑. จักรทนต์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้า

๑. ภาพวาดของวัวที่แสดงถึงอวัยวะต่าง ๆ ของวัว

๒. ภาพวาดของอวัยวะภายในของวัว

วิทยาการเกี่ยวกับการตั้งค่ายับยารชุน - ได้กล่าวไว้ว่า (๒๕๑๓ : ๒๓)

- ถ้าตั้งอยู่ในที่ราบต้องเลือกชัยภูมิที่อำนวยความสะดวกได้เปรียบ คือปึกขาวอิงเนินสูง เบื้องหน้าเป็นแดนตาย (เช่นห้วยน้ำ หรือหน้าผา ฯลฯ เพื่อเข้าศึกเข้าตียาก) เบื้องหลังเป็นแดนเป็น (คมนาคนสะดวก) และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า (ลก. ๒๔)
- อันการตั้งทัพนั้น ชอบที่จะอยู่สูง พิงรั้งเกียจที่ต่ำ เหมาะที่จะหนีสู้ศึกไปรัง (อาคเนย์) แตรังเกียจที่หีบ (ทิศพายัพ) ทั้งต้องตั้งอยู่ในที่ถูกสุลักษณะ มีอาหาร ของใช้อุดม ... ถ้าตั้งทัพตามสันเนินหรือบนห้วยบน เขื่อนน้ำ ต้องเลือกอาคเนย์ และทอดปีกขาวอิงไว้ จะได้เปรียบทั้งทางการยุทธและพื้นภูมิแล "

๑.๒ ข้อสังเกตการตั้งทัพของข้าศึก ท่านให้ข้อสังเกต เกี่ยวกับการตั้งทัพของข้าศึกว่า จะตั้ง เป็นพยุหะใด เพื่อจะได้ตั้งทัพในชัยภูมิที่ข่มนามพยุหะของข้าศึก ไว้ดังนี้

- กรุขนาม จะตั้งในที่ที่มีจอมปลวก และต้นไม้อยู่ต้นหนึ่ง
- พยัคฆนาม จะตั้งในแนวป่าริมทางเดิน
- นาคคณนาม จะตั้งในที่ใกล้คลอง หรือห้วยที่มีน้ำไหล
- สีหนาม จะตั้งในที่ที่มีจอมปลวกและภูเขาใหญ่ ๆ ประกอบด้วยต้นไม้ใหญ่เรียงกัน ๓ ต้น

- สุนัขขนาม จะตั้งในที่ใกล้บ้านริมทางเดิน
- มุสิกนาม จะตั้งในพื้นที่ที่ดิน เป็นโพรง และมีจอมปลวกอยู่ด้วย
- อีขนาม จะตั้งในที่ราบกลางทุ่ง
- คชนาม จะตั้งในที่ที่เป็นทุ่งหญ้าแถมไม้ไผ่

๑.๓ การตั้งทัพให้เหนือขบวนทัพของข้าศึก ตำราพิชัยสงครามค่ากลอนของไทย ได้ให้ความรู้ในการตั้งทัพไว้เป็นหลักว่า ถ้าข้าศึกตั้งทัพเป็นรูปนี้แล้ว เราจะตั้งทัพเป็นพยุหะหรือเป็นรูปใด จึงจะเป็นการข่มขวัญศัตรู หรือจะได้เปรียบศัตรูในด้านภูมิประเทศที่ตั้งทัพ ไว้ดังนี้

ข้าศึกตั้งในชัยภูมิสีหนาม ให้ตั้ง ในชัยภูมิสีหนาม

ข้าศึกตั้งในชัยภูมิคชนาม, พยัคฆนาม ให้ตั้ง ในชัยภูมิสีหนาม

ข้าศึกตั้งในที่นาถนวม ให้ตั้ง ในชัยภูมิครุฑนาม
ข้าศึกตั้งในที่สุนัขนาม ให้ตั้ง ในชัยภูมิพยัคฆนาม

๒. การเดินทัพ

การเดินทัพ เป็นขั้นตอนที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของกาสงคราม การเดินทัพผ่านภูมิประเทศที่ต่างกัน ย่อมมีวิธีการจัดกระบวนทัพและลักษณะการเคลื่อนพลที่ไม่เหมือนกัน แม้ทัพนายกองผู้มีหน้าที่ควบคุมกองทัพ จึงจำเป็นต้องศึกษาให้รู้แจ้งในการเดินทัพทุกสภาพภูมิประเทศ ตำราพิชัยสงครามของไทยได้ให้ความรู้ในการเดินทัพไว้ดังนี้

๒.๑ การเดินทัพในป่าทึบ ให้ใช้ทัพข้างเป็นทัพหน้า ตามด้วยพลเดินเท้า ทัพรถ และทัพม้า ตามลำดับ

๒.๒ การเดินทัพในป่าหนาม ให้ใช้ทัพข้างเป็นทัพหน้า ติดตามด้วยทัพม้า ทัพรถ แล้วพลหาบหาม และกองดาบตั้งไปหลังสุด

๒.๓ การเดินทัพในทุ่งราบ ให้ใช้ทัพม้าเป็นทัพหน้า ตามด้วยพลเดินเท้า และทัพรถไปหลังสุด

๒.๔ การเดินทัพตามลำน้ำ ให้พลเดินเท้าเดินนำทั้งสองฟากลำน้ำ ติดตามด้วยทัพข้าง และทัพม้าตามลำดับ

๒.๕ การเดินทัพในช่องแคบและขึ้นเขา ให้พลเดินเท้านำไปก่อน โดยแยกเป็นปีก ขยายออกทั้งสองข้างทาง ติดตามด้วยกองดาบตั้ง

ส่วนวิธีการเดินทัพตามตำราพิชัยสงครามของขุนวู (๒๕๑๓ : ๒๗) ได้ให้หลักเกณฑ์ไว้ว่า

เดินทัพข้ามภูเขา ต้องเดินตามหุบห้วยละหาน ... ถ้าอยู่ในที่คมนาคน สะดวกต้องตั้งทัพในที่สูง ... ถ้าเดินทัพในที่ลุ่มต้องเร่งรุกข้ามไปโดยพลัน ถ้าเกิดปะทะกับทัพข้าศึกในพื้นที่เช่นนี้ ต้องหันหลังเข้าอิงป่า และทอดค่ายตามที่ซึ่งมีพี้น้ำขึ้นอยู่ ... ถ้าเดินทัพข้ามแม่น้ำ ต้องรีบเร่งให้ห่างสายน้ำทันที ถ้าฝ่ายข้าศึกข้ามแม่น้ำมา ก็อย่าได้เข้าปะทะกันกลางแม่น้ำ ต้องรอให้อยู่ในระหว่างสะเทินน้ำสะเทินบกจึงโหมกำลังตีโดยฉับพลัน (อนึ่ง) การยุทธนั้นอย่าได้เรียงค่ายตามฝั่งแม่น้ำไว้รับทัพศึก พึงตั้งบนที่สูงซึ่งมีการคมนาคมสะดวก และ (ครารุกได้) ก็อย่าได้อยู่ในตำแหน่งที่ทวนน้ำ

๓. กลวิธีการรบ

กลวิธีการรบนับเป็นยุทธศาสตร์ขั้นสุดท้ายที่จะแพ้แพ้ชนะของการสงคราม ขุนพลผู้สามารถจะต้องยกย้ายถ่ายเท ด้วยอุบายต่างๆ จะด้วยการหลอกล่อให้หลง บัวให้โกรธ ล่อให้ไล่ หรือกระทำการใดๆ เพื่อฉกฉวยแปรสภาพการณ์ให้เป็นประโยชน์แก่ กองทัพของฝ่ายตน ปราชญ์ขุนขุ (๒๕๑๓ : ๑๓) ได้ให้ความสำคัญของกลวิธีการรบไว้อย่าง สูงยิ่ง ท่านกล่าวว่า " สงครามใดๆ ก็ดี ทั้งสองฝ่ายย่อมเข้าปะทะกันซึ่งหน้า (เป็นปกติ วิธี) แต่จักชนะกันได้อีกด้วยยุทธวิธีพลิกแพลง "

ตำราพิชัยสงครามค่ากลอนของไทย กล่าวถึงกลวิธีการรบ หรือ "กลศึก" ไว้ ๒๑ ประการด้วยกัน คือ

กลซื้อฤทธิ คือ ให้หุงใจทหารในห้องอาจารย์เร่ง ผูกสอยเพลงอาวุธให้ชำนาญ พร้อมทั้งจะอาสาเจ้านายของตนอยู่ตลอดเวลา และกล่อมเกลานิรันดร์ให้จงรักภักดีต่อกษัตริย์ (ตรงกับหลักการ ของปราชญ์ขุนขุ (๒๕๑๓ : ๓) ที่ว่า " จงเตรียมพร้อมเมื่อข้าศึกมีกำลัง สมบูรณ์ ")

กลซื้อสี่จักร คือ ให้รู้จักคาดคะเนกำลังตนกำลังท่าน ให้ตั้งทัพและเคลื่อนย้าย พลให้ถูกต้องตามตำรา โดยอาศัยผู้รู้ทางไสยศาสตร์ และหากมีทัพตั้งประชิดอยู่ ก็ให้แต่ง ทะลวงฟันออกวังวานข้าศึก อย่าให้ตั้งอยู่ได้

กลซื้อลักษณะซ่อนเงื่อน คือ ให้ชุมนุมทหารไว้สองข้างทาง แล้วแต่งทหารอีกกองหนึ่ง เข้าปะทะกับข้าศึก แล้วทำแกล้งหนีให้ข้าศึกตามตี เข้าในวงล้อม จึงให้สัญญาณให้ทหารที่ ชุมนุมอยู่โอบล้อมกระหนาบตีข้าศึกทั้งสี่ด้าน

กลซื้อเดือนกำบัง คือ ให้นำทหารเข้าตั้งตามชายป่า ให้ทหารข้างม้าอยู่หน้า พลทหารหามคอนอยู่ด้านหลัง แล้วให้กระทำทุกอย่างให้เกิดเสียงดังอีกทีกรีกโครม ประหนึ่งว่ามีทหารมาก (ทั้งๆที่มีพลทหารน้อยกว่าข้าศึก) แล้วจึงค่อยตามตีเมื่อข้าศึก ตกใจแตกหนีไม่เป็นขบวนทัพ

กลซื้อพรางเงา คือ ให้นำพลทหารแอบไว้ริมป่า ให้ข้าศึกเห็นว่ามีพลน้อย (ในขณะที่ มีพลมาก) เมื่อข้าศึกหลงกลยกเข้าโจมตี จึงพร้อมกันสู้ ถ้ากำลังพลเกินเท่าไม่เพียงพอ ก็ให้ทหารข้างม้า เข้าช่วยเหลือรุมรบ ให้ข้าศึกแตกไปให้ได้ แล้วจึงตามตีให้ยับเยิน

กลซื้อม้ากินสวน คือ ให้แ่งทหารที่มีฝีมือ คอยจับผู้คนตามชานเมืองของข้าศึก เพื่อตัดกำลังของข้าศึก และทำให้ฝ่ายตรงข้ามเสียขวัญ เสียกำลังใจ และหลบหนีจากถิ่นที่อยู่

กลซื้อพวณเรือโยง คือ ให้หาคนเป็นมิตรที่โอบอ้อมอารี มีสิ่งใดที่ถึยกให้ จนข้าศึกหลงกล จึงล่อหาช่องทางจับตัวให้ได้

กลซื้อโพงน้ำบ่อ คือ เมื่อศึกใหญ่ยุทธาทิเข้าเมือง ให้หาที่อ่อนนุ่ม อดทน ต่อคำดูหมิ่นเหยียดหยามของข้าศึก ทำคือต่อข้าศึกจนเขาไว้วางใจ เมื่อใดที่จึงพร้อมกัน ทำลายข้าศึก อย่าให้ทันรู้ตัว (ตรงกับหลักยุทธการของปราชญ์ขุนวู (๒๕๑๓ : ๓) ที่กล่าวว่า " ฟิงดอมตัวพินอบพิเทาเสริมให้ศัตรูโง่งงได้ใจ)

กลซื้อล่อข้างป่า คือ เมื่อข้าศึกจูโจมเข้าตี ให้ล่าถอยแล้วทำชุมชวากอำพราง ปากเหว ในแดนทุรกันดาร และทำอุบายต่างๆ จนข้าศึกขาดเสบียง ล้มตาย และได้รับความลำบาก ไม่กล้าตามตี แล้วให้แ่งทหารไปปิดทางสัญจร หน้า หลัง ให้ข้าศึกติดตาย อยู่ในวงล้อม

กลซื้อฟ้าง่ากิน คือ หมั้นปลุกใจไพร่พลให้องอาจกล้าหาญ หมั้นฝึกซ้อมให้ชำนาญ ในการใช้ช้าง ม้า อาวุธ ทุกชนิด ทั้งรวดเร็วในการสื่อสาร เคลื่อนย้ายพลเป็นหมู่ เป็นกอง มีให้แตกแยกจากกัน

กลซื้ออินทนิมมาน คือ ให้อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางไสยศาสตร์ทำพิธีเพื่อขจัดโทษภัย อันจะเกิดแก่กองทัพ ให้แม่ทัพระงับความโกรธ และกล่าวปลุกกำลังใจทหาร รวมทั้งคุณุภษยามนิมิตก่อนเคลื่อนทัพ

กลซื้อผลาญศัตรู คือ ถ้าข้าศึกยกพลเข้าประชิดเมือง ให้เตรียมอาวุธปืนผาน้ำไม้ จุกของกำแพงเมือง คอยจ้องยิงข้าศึก แ่งทหารออกสอดแนมที่มั่นของข้าศึก ขณะเดียวกัน ก็ปลุกใจทหารให้องอาจร่าเริง และแ่งทหารกล้าออกโจมตีข้าศึก เมื่อเห็นว่าข้าศึกกระส่ำระสาย

กลซื้ออุพพิศม์แสดง คือ ถ้าข้าศึกยกทัพอันแข็งแกร่งมาตีเมือง และทัพนั้นกอบปรด้วย เจ้าเมืองเป็นพันธมิตรมานานมาก ให้ทอดสนิทกับแม่ทัพที่มาด้วยข้าศึก ฝ่ายของก้านัลอันมีค่าและเป็นของต้องใจไปให้ เพื่อให้ข้าศึกระแวงต่อกัน อย่าให้หมึกกำลังสามัคคีกันอยู่ได้

(ตรงกับหลักยุทธการของปราชญ์ชุนนุ (๒๕๑๓ : ๓) ที่กล่าวว่า " ตอกลิ่มให้ปรปักษ์ แยกแยกความสามัคคี ... คอยล่อใจศัตรูด้วยอามิสประโยชน์ ")

กลซื้อแข็งให้อ่อน คือ ให้ศึกษาสำรวจทางที่ข้าศึกจะเดินทัพมา แล้วใช้ของเบือเมาและยาพิษใส่ไว้ในบ่อน้ำที่เป็นทางผ่าน ทำชาวทนามไว้ก็คิดกันทางเดิน และแต่งทหารคอยเฝ้าป่า และคอยตัดเสบียงอาหารให้ข้าศึกเหนื่อยล้าอดิโรย

กลซื้อยอนญูเขา คือ ถ้าข้าศึกตั้งค่ายประชิดเมืองให้ดำเนินการตัดเสบียงอาหารของข้าศึก แบ่งปันหน้าที่รักษาเมืองให้เข้มแข็ง แล้วแต่งทะเลาะงัดฟันทุกทัพออกรังควาน รุโจมตีค่าย อย่าให้เป็นสุขอยู่ได้ ภายในเมืองให้แสดงอาการรี้นเร่งด้วยการขับรำ และบรรเลงพิพาทย์ (ตรงกับหลักยุทธศาสตร์ของปราชญ์ชุนนุ (๕.) ที่กล่าวว่า " ต้องรังควานให้เหน็ดเหนื่อยระอาในเมื่อศัตรูพักผ่อนเพื่อออกมาล้าง ")

กลซื้อเข้าให้ฉอม คือ ให้หมิ่นตราจคราคุแลข้างม้าร้อพล และผลัดเปลี่ยนกันไปรังควานหัวเมืองของข้าศึก แล้วทิ้งหนังสือไว้ว่าจะยกทัพหลวงไปตี เพื่อให้ข้าศึกอลเวงไม่เป็นอันทำนา ทำให้เกิดภาวะข้าวยากหมากแพงและชักสนเสบียงอาหาร

กลซื้อจอมปราสาท คือ ให้ตรวจตราค่ายคูประตูหอรบ และตั้งทัพในชัยภูมิตามตำรา เลี้ยงดูข้างม้าร้อพลมิให้ลำบาก ผูกทหารให้แก้อั่วกล้า เสาะหาคนดีไว้ใช้ในราชการสงคราม และกระทำการทุกอย่างตามโบราณวิทยา

กลซื้อราชบัญญัติ คือ ให้หานักบวชที่ฉลาดออกไปดูลาดเลาการตั้งทัพและวางอุบายให้ข้าศึกแตกความสามัคคีกัน เมื่อข้าศึกอ่อนกำลังลงจึงยกกองทัพออกรบ โดยแบ่งทหารเป็นสามกอง กองซ้าย ขวา หมู่อายุสองข้างห่าง ให้กองกลางเข้ารบล่อข้าศึก ให้ข้าศึกหลงได้เข้าตามกลางทัพกระหนาบ แล้วจึงช่วยกันล้อมรบข้าศึกทั้งสามกอง (ตรงกับหลักยุทธศาสตร์ของปราชญ์ชุนนุ (๕.) ที่กล่าวว่า " หลีกเลี้ยงเมื่อข้าศึกเกรงกล้าอยู่ ... เมื่อเห็นข้าศึกแตกแยกกระส่ำระสายแล้วก็พึงเข้าหักเอา ")

กลซื้อฟ้าสนั่นเสียง คือ เมื่อจัดพลเข้ากระบวนทัพแล้ว ให้ประกาศใช้อาญาทัพออย่างเด็ดขาด เอาโทษถึงตายแก่ผู้ฝ่าฝืน ให้แบ่งปันน้ำดื่มอย่างองอาจและรอบคอบ แสดงความกล้าหาญที่จะรุกรานเข้าเมืองให้เป็นทีหวาดเกรงของข้าศึก และประกาศ

ให้บำเหน็จความชอบแก่ทหารที่อาสาศึก เข้าโจมตีเอาบ้านเมืองจนถึงขนาด ขณะเดียวกัน ก็ให้ทหารที่ล้อมเมือง กระทำเสียงให้ครึกครื้นเป็นการ ช่มขวัญข้าศึก

กลซื้อเรียงหลักปืน คือ ให้แต่งทหารทยอยเข้าไปประกอบอาชีพ ชูภูมิตร กับชาวเมือง ตั้งบ้านเรือนในแดนของข้าศึก ทำตัวให้เป็นผู้ไว้วางใจของชาวพื้นเมือง โกรทัวตัวเป็นศัตรูก็ให้กำจัดเสีย แล้วค่อย ๆ ขยับขยายและเคลื่อนเข้าประชิดเมืองข้าศึก

กลซื้อปืนพระราม คือ ออ่าพกเอาความโกรธเข้าสมรรถภูมิ ให้ทำศึกด้วยความเชื่อมั่นในวิชาคุณ และความสามารถของตน เมื่อมีศึกใหญ่ ให้คอยสับตบฟันฟันและกำบัง ความทุกข์ยากที่จะบั่นทอนกำลังใจของทหาร และให้กล่าวยกย่องสรรเสริญพระปรีชาสามารถ ทั้งพระบรมเดชานุภาพของกษัตริย์ให้เป็นที่เกรงขามแก่ข้าศึก

เปรียบเทียบยุทธศาสตร์ในวรรณกรรมกับยุทธศาสตร์ในตำราพิชัยสงคราม

๑. การตั้งทัพ เป็นขบวนพยุหะต่าง ๆ

ความรู้ในการจัดทัพเป็นกระบวนพยุหะต่าง ๆ ที่ปรากฏในตำราพิชัยสงครามโบราณของไทยนั้น ไม่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วสมัยนี้เลย ส่วนในวรรณกรรมประเภทร้อยกรองมีการออกชื่อการจัดทัพเป็นกระบวนยุทธตรงกันบ้าง แต่สังเกตได้ว่ามิได้มุ่งที่จะให้ความรู้ในเรื่องการจัดทัพแก่ผู้อ่าน เช่นเดียวกับวรรณกรรมประเภทร้อยแก้ว ดังตัวอย่าง

๑.๑ อินทรีพยุหบาตร ชื่อพยุหบาตรนี้ไม่ปรากฏชื่อในตำราพิชัยสงคราม แต่ปรากฏในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์หลายตอน เช่น ตอนพระรามยกทัพไปสังหารกุมภกรรณ

จัดเป็นอินทรีพยุหบาตร
นิลเอกนิลขันเป็นสองตา
คอคือกระป๋องพยุพาน
ปีกขาวองคคฤทธรอน
เท้าซ้ายจัดนิลปาสัน
กายนั้นคือจอมโยธา

นิลราชเป็นเดี่ยวปีกขา
ปากนั้นปิงคลาวานร
คำแห่งหนุมานเป็นหงอน
ปีกซ้ายเกสรหมาลา
ฝ่ายนิลปานั้นเป็นเท้าขวา
หางคือพระยานิลนท

จิ้งเกีย เป็น เล็บสกุณี
ล้วนถืออาวุธทุกคน

โยธีทั้งหลายเป็นลายขน
ร่านรณลำพองคะนองอีก
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนพระรามยกทัพไปรบกับทศกัณฐ์ครั้งแรก ก็จัดทัพเป็นอินทรีพยุหบาตร เช่นกัน ดังกลอนว่า

เกณฑ์เป็นอินทรีพยุหบาตร นิลราชเป็นเคียวปักษา
นิลเอกนิลขันเป็นสองตา ปากนั้นปิงคลาวานร
คอคือกระบี่ทวิพิท มหัทวิกันนั้นเป็นหงอน
ปีกขาวาโรมฤทธิรอน ปีกซ้ายเกสรหมาลา
เท้าซ้ายนั้นญาณรศคน เท้าขวาคือพิมลศัลก้า
กายนั้นคือจอมโยธา หางคือวานรสุรกานต์
เตี้ยเพชรเป็นเล็บปักษี ขนคือกระบี่ทวยหาญ
ล้วนถืออาวุธชดอาน แกว่งกวัดชัชวาลดั่งแสงไฟ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๑.๒ จักรนาม หรือ จักรพยุห เป็นชื่อพยุหหนึ่งในตำราพิชัยสงคราม
และเป็นชื่อพยุหหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระพรตรบกับ
ท้าวจักรวรรดิ พระพรตตั้งทัพเป็นรูปจักร ดังความว่า

ตั้งลงเป็นจักรพยุห มีคูเขื่อนเพชรเขื่อนขัน
ป้อมค่ายหอระบดระบัน คล้ายกันกับราชธานี
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

การตั้งทัพเป็น "จักรพยุห" นี้ ในตำราพิชัยสงครามบอกว่าให้ตั้งในที่ที่
เป็นจอมเขา หรือที่ชัน แต่ในวรรณกรรมไม่ได้บอกรายละเอียดไว้เลย นอกจากบอกว่า
การตั้งทัพเป็นกระบวนนี้คล้ายกับการตั้งเมือง คือมีค่ายคูประตูหอรบเหมือนกัน

๑.๓ กากพยุหะ เป็นชื่อพยุหบาตรที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ แต่ไม่ปรากฏในตำราพิชัยสงคราม ความในพระราชนิพนธ์ตอนพระรามยกทัพไปรบกับทศกัณฐ์ ครั้งที่สาม ดังกลอนว่า

เกณฑ์เป็นกากพยุหบาตร นิลราชเป็นเศียรไปหน้า
ปากนั้นวานรปิงคลา คาชาวเกณฑ์นิลปานัน
ตาซ้ายฝ่ายสัตพลี คอคือกระบี่นิลขัน
พระราชนิพนธ์ทรงสุบรรณ เป็นกายกาอันว่องไว
ปีกซ้ายตั้งให้หมูปูพาน ปีกขวาหนุมานทหารใหญ่
เท้าซ้ายโคมทุติไกร เท้าขวาเกณฑ์ให้นิลนนท์
นิลเอกเป็นหางปักซี่ โยธีสลับเป็นเส้นขน
จิ้งเกียงเป็นเล็บกากล ทุกคนล้วนมีฤทธิ์รุท
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนพระพรตจัดทัพไปรบกับท้าวไวยตาล ความว่า

จัดเป็นพยุหกาตัวหาญ ลูกพระกาลเป็นเศียรปักษา
เกยุรมาญร เป็นสองคา ปากบนปิงคลาวานร
ปากล่างขุนนิลปานัน คอนั้นมาลุนทเกรศร
ปีกขวาองคตฤทธิรอน ปีกซ้ายวานรชุมพูพาน
เท้าซ้ายกระบี่โคมทุ เท้าขวาไวยบุตรใจหาญ
กองหลวงเป็นกายกากาล หางคือหนุมานฤทธิรอน
อันยักษาวานรทั้งหลาย รายกันสลับเป็นเส้นขน
ล้วนถืออาวุธทุกคน รานรณล้าพองคะนองศึก

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จากการจัดทัพของพระรามและพระพรต เป็นรูปกากังหียกมาประกอบนี้ มีตัวอย่างอื่นหนึ่ง ที่แสดงว่าเรามีได้มีความประสงค์จะให้ความรู้ในการตั้งทัพ

เพราะแม้ว่าการบรรยายในส่วนใหญ่จะเหมือนกัน แต่ก็ยังต่างกันในเรื่องละเอียด
บางประการ ซึ่งไม่น่าจะมีการจัดทัพเป็นพยุหยาตราเช่นนี้ กล่าวคือ "ปาก" ของกา
ของกองทัพพระราม ใช้นายทหารชายเดี่ยวคือ "บึงคลา" แต่ "ปาก" ของกา ของทัพ
พระพรต ใช้นายทหารสองนาย คือ "บึงคลา" เป็นปากบน "นิลปานัน" เป็นปากล่าง

๑.๔ พยุคนาม คราวทศกัณฐ์เข้ารบกับพระรามครั้งที่สาม ตั้งทัพเป็นขบวน
พยุคนาม ดังกลอนว่า

ครั้นถึงแทบที่สนามยุทธ	จึงให้บุกโยธาทัพใหญ่
ตั้งมั่นไว้ริมชายไพร	โดยในนามพยุคนาม
	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

การตั้งทัพของทศกัณฐ์ดังกล่าวข้างต้น ต้องตามคำราพิชัยสงครามที่ว่า
การตั้งทัพเป็นขบวนพยุคนาม จะต้องตั้งอยู่ริมป่า ดังคำว่า (กรมศิลปากร, ๒๕๑๐ : ๕)
" ถ้าตั้งแนวป่าริมทาง นามพยุคนามโดยปาง เสี่ยงปีประเปรี้ยงเวียรวัน " *

๑.๕ พยุหมังกร กระบวนพยุหมังกรนี้มีทั้งในวรรณกรรมและในคำรา
พิชัยสงคราม ความในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตอนสุครีพเคลื่อนพลข้ามไปเกาะลังกาว่า

จัดเป็นมังกรข้ามสมุทร	วาญบุตร เป็นเคียวไปหน้า
ปากบนวาหุโรมฤทธา	ปากล่างบึงคลาวานร
สองเขาสุรเสนสุรกานต์	ศรีชมพูนันเป็นหงอน
ตาซ้ายโคมฤทธิรอน	ตาขวาสรรามชาตฤทธา
หัวคือองคตหลานอินทร์	เท้าขวากระบิลนิลชน
เท้าซ้ายนั้นนิลปานัน	ลั่นนั้น เกสรทมาลา
เท้าหลังเบื้องซ้ายทวีพิท	มหัทธิกันเป็นเท้าขวา
นิลนันทเป็นหางอักษมา	กายานั้นจอมโยธี

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

อันหมู่จึง เกียงวานร

โยธา เป็นทั้งอินทรี

เป็นเขียว เล็บมังกรสลบสี

ก็เสร็จความมีพจมาน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

กระบวนพยุหะนี้ ตามตำราพิชัยสงครามบอกว่าใช้ข้ามแม่น้ำ ในวรรณกรรม
ตอนนั้นบอกว่า จะเดินทัพข้ามมหาสมุทร ไปเกาะลังกา สวรรค์สำคัญจึงสอดคล้องต้องกัน
แตกต่างกันในรายละเอียด ทั้งนี้คงเป็นเพราะการพรรณนาในวรรณกรรมต้องการความ
สวยงามในการนำไปแสดงโขน มากกว่าที่จะจงใจแสดงที่ตั้ง ของกองต่างๆในกองทัพ
เช่น กองปืน กองช้าง กองหอก ฯลฯ อย่างในแผนภูมิการตั้งทัพในตำราพิชัยสงคราม

๑.๖ ขนาดนาม การตั้งทัพเป็นพยุหะนี้ ในตำราพิชัยสงครามท่านกล่าวว่า
ให้ตั้งในชัยภูมิที่มีแม่น้ำโอบรอบภูเขา หรือมีแม่น้ำไม่มีภูเขาก็ได้ แต่ในวรรณกรรม
มีกล่าวถึงเพียงสั้นๆ ไม่มีบรรยายไว้อย่างพิสดาร เหมือนการตั้งทัพในบางกระบวน-
พยุหะ ดังตัวอย่างในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ตอนสหสเดชะยกทัพไปรบกับพระราม ว่า

ครั้นถึงสมรภูมิชัย

ตั้งเป็นกระบวนนาคา

จึงให้หยุดพลไกรชัยชาว

คอยท่าอริราชไพร่

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๑.๗ ครุฑนาม กระบวนพยุหะนี้ ในตำราพิชัยสงครามแสดงรูปไว้
สองประการ อย่างหนึ่งเป็นกระบวนทัพที่ใช้โจมตีทัพหรือเดินทัพ อีกอย่างหนึ่งใช้
สำหรับตั้งทัพในระหว่างภูเขา ในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ กล่าวถึงการตั้งทัพ
เป็นพยุหะครุฑนามไว้มากที่สุด คือกล่าวถึง ๑๔ ครั้ง บางครั้งก็มีการบรรยายสอดคล้อง
ต้องกับตำราพิชัยสงคราม เช่นตอนพิเภกพูดแนะนำพระรามให้ตั้งทัพในชัยภูมิครุฑนาม
มีการกล่าวว่าที่ตั้งเป็นภูเขา สอดคล้องต้องกับตำราพิชัยสงคราม และทั้งยังคำนึง
ถึงเสบียงอาหาร ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งของกองทัพ ดังความว่า

อัน เขามรกดศิริ เป็นที่ประชุมยักษา
 ไม่ไถ่โลกกับกรุงลงกา ภูมิฐานน้ำท่าสำราญ
 ประกอบด้วยมิ่งไม่มีมล ควรจะพักพลทวยหาญ
 ต้องด้วยครุฑนามโอฬาร หนุมารจะแผ่ธุธา
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนพระรามให้สุครีพตั้งทัพที่เขาคันทมาทน์ ตั้งเป็นครุฑนามพยุหะ ดังความว่า

จึงตั้งกระบวนพยุหะครุฑ โยธานับสมุทรรถแล้งกล้า
 เป็นเท้าปากปีกทางนัยนา คอเคียวกายาสกุนี
 สลับรับซ้อนด้วยเลียบขน อสวนแออัดอิงมี
 กองหนุนกองชั้นนั้นตัวคี่ มีทั้งเสื่อป่าแหม่มอง
 สามหอกเจ็ดหอกกองตระเวน กระแฉกตรวจตราทุกช่อง
 กองร้อยคอยเหตุประจำช่อง เป็นหมวดกองรายรอบพลับพลา
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

อีกตอนหนึ่งที่กล่าวถึงการจัดกระบวนทัพ เป็นพยุหะครุฑไว้ค่อนข้างละเอียด
 คือตอนพระรามยกทัพไปรบกับทศกัณฐ์ ครั้งสุดท้าย ความว่า

จัดเป็นสุบรรณพยุหะมาศ นิลราชเป็นเคียวปักษา
 เกยรมาบูรเป็นสองตา ปิงคลาเป็นปากสกุนี
 อันขุนกระบิลนิลชัย เป็นคอสุบรรณปักษี
 ปีกขวานิลนันทมนตรี ปีกซ้ายกระบี่ทวิพิท
 วานรสุรเสนสุรกานต์ เป็นสองเท้าทะยานยืนหยัด
 พระทรงครุฑเป็นตัวครุฑรัตน์ ทางค้อมหัวทวิกัน

เคียว เพชรจิ้งเกียกระบี่พล

สุครีพหนุมานพิเภกนั้น

ราย เป็น เล็บชนสลักรับ

เคียวรถสุวรรณพระสักร

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

เป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดทัพเป็นครุฑพญา ในพระราชนิพนธ์รามเกียรติ์
สองครั้ง บรรยายไว้เหมือนกันแทบทุกตัวอักษร คือตอนจัดทัพของพระรามครั้งกล่าวข้างบน
กับการจัดทัพของพระพรตตอนรบกับท้าวจักรวรรดิ ดังความว่า

จัด เป็นพยุหะครุฑตัวหาญ

เกยุรมายุร เป็นสองตา

อันขุนกระบี่นิลนัยน์

ปีกขาววิสันตราวี

วานรสุรเสนสุรกานต์

ทัพหลวง เป็นตัวครุฑรัตน์

ยักษ์กระบี่พล

สุครีพหนุมานพิเภกนั้น

ลูกพระกาล เป็นเสียรไปหน้า

บึงคลาเป็นปากสถุณี

เป็นคอสุบรรณปักษี

ปีกซ้ายกระบี่ทวีพิท

เป็นสองเท้าทะยานยืนหยัด

หางคืออสุรผัดชาวนกรรจ์

ราย เป็น เล็บชนสลักรับ

อยู่ในทัพชั้นพระภูมิ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๒. การเดินทัพ

ความรู้ในเรื่องการเดินทัพในตำราพิชัยสงคราม ไม่ปรากฏในวรรณกรรม
ที่ศึกษาแม้เพียงเรื่องเดียว ลักษณะการพรรณนาการเดินทัพในวรรณกรรม จะเป็น เรื่อง
ของการชมความงามของธรรมชาติที่เดินทัพผ่าน และการแสดงแสนยานุภาพของกองทัพ
เป็นพื้น ดังตัวอย่าง

ตอนพระรามเคลื่อนพลจากเขาคันธมาทน์ไปลงกา ความว่า

ทัพหน้าคราเคลื่อนตามทิศ	ทัพหลวงแฉ่งฤทธิแผ่นดินไหว
ทัพหนุนเร่งรันพลไกร	โลกไถ่กวักแก่งอาวุธ
บ้างเหาะบ้างแทรกสุธาธาร	บ้างทะยานลงเค้นหลังสมุทร
บ้างไปทางกาลาคนิรุท	บ้างผูกขึ้นกลางพลาก
เสียงกลองของขานประสานปี	เสียงพลยิงมีสิงขร
ผดคลี่มีคัลมอัมพร	แรมรอนมาในพนาวัน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

การบรรยายการเดินทัพของพระรามครั้งนี้ นอกจากจะไม่ให้ความรู้ในการเดินทัพแล้ว ยังแสดงถึงความสับสนวุ่นวายและการขาดระเบียบของพลทหาร ซึ่งถ้ากองทัพอัน (ที่พลทหารไม่มีอิทธิฤทธิ์และถูกฆ่าตายแล้วฟื้นขึ้นมาได้อีกอย่างทหารพระราม) * ปฏิบัติเช่นนี้ ก็จะทำให้ความหายนะมาสู่กองทัพอย่างแน่นอน ประจักษ์พยานกล่าวถึงเรื่องการเดินทัพในลักษณะของต่างคนต่างไปตามกำลังไว้ว่า (๒๕๑๓ : ๒๐) " การให้พลออกเกราออกเสีย และเร่งรุกเดินทัพในความเร็วเป็นทวีคูณ โดยมีได้พักผ่อนทั้งกลางวันกลางคืน ถ้าจริงรบกับข้าศึกในระยะทางร้อยหี (ประมาณ ๓๕.๙๘ ไมล์) นายทัพทั้งสาม (ทัพหน้า ทัพหลวง และทัพหลัง) จะต้องตกเป็นเชลยของข้าศึกสิ้น เพราะผู้ที่แข็งแรงจะถึงก่อน ผู้อ่อนแอจะถึงหลัง "

* ทหารพระรามล้วนเป็นทวยเทพที่อาสาจุติลงมาปราบยักษ์ และได้พร
พระอิศรว่า

จึงตรัสอำนายอวยพร	แก่เทพนิกรทั้งหลาย
ถึงมาครบภัยจะฆ่าตาย	พระพายพัดจึงคืนชีวิ

ตอนพระพรตยกทัพไปลงกา บรรยายว่า

กระสังรังน่านางนวล	นกหกบินทวนเข้าฝูงหงส์
ชมเพลินเจริญใจทั้งสององค์	พลางเร่งรถทรงยาตรา
ล่องค่าน่านพนมพนาเวศ	ทุเรศโดยก้นการแคนป่า
ข้ามเขตซีกขินนครา	พอพระสุริยาลงรอนรอน

...

อันหมู่โยธาหวยหาญ	โห่สะท้อนสะเทือนแผ่นดินไหว
ผดคลืบคบังโอบไธย	ไม้ไผ่แหลกยับไม่สมประดี
ดวงทางทุเรศหิมวา	ถึงคันธกาลาจีรีศรี
จึงหยุดพลโยธี	แทบที่ฝั่งสมุทรสาคร
	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนท้าวกรุงพลายยกทัพไปรบกับพระอุรุท บรรยายการเดินทัพไว้ว่า

ช้างเอ๋ยช้างศึก	มทวเมษแก้วอีกกำแหงหาญ
ประทับเครื่องเนาวรัตน์ธำราล	ยืนทะยานสูงเยี่ยมโพยมบน
สองหูห้อยฝอยแพรว	ซ้ายแก้วปกตระพองกรองสน
คาวกุดันจ้าวสัตว์คน	หนักทนทองถักกระวีนิวาม
เท้าถึงวงกว้างาเสย	แขนงเอยกับแหว่งแวงสนาม
เวียร่านหาญตรงคัสคราม	ไม้ครั้นคร้ามขามหมับจระมิต
โกญจนาสบนันพันลิก	เรียกมันครั้นศึกถึงคูลิต
ประทับค้ำยเครื่องสูงเขาวลิต	ซ้องกลองครรชิตอิงอล

เสียงแซ่แกรดัง ชักังสกาล
 ผงคลีพิศกลุ่มสุเรียน
 ครั้นถึงปรากฏทวารศ
 จึงมีสีหนาทบัญชา

พลมารพานโศกสาหล
 รับรับทวยหาญทะยานมา
 ที่ราชนิเวศน์นางอุษา
 ให้โยธาเข้าล้อมปรากฏชัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

จะเห็นได้ว่าบรรยายไว้อย่างยืดยาว แต่ไม่มีข้อความตอนใดให้ความรู้เกี่ยวกับการเดินทัพเลย
 ตอนบันทึกพิศตามมิสาประหมังกุหนึ่ง ไปเมืองกาหลัง

การพรรณนาการเดินทัพในพระราชนิพนธ์เรื่องกาหลังตอนนี้ มิได้ให้ความรู้
 ในเรื่องการเดินทัพ เช่นเดียวกับตอนอื่นๆ และพระราชนิพนธ์เรื่องอื่นๆ ดังกลอนว่า

แกรดัง ชักังสกาลสะท้อนมา
 พลาจมนกไม้ในไพรวัน
 แหกเค้าจับไคร่ร้างร้อง
 เบญจวรรณไควล์มายเมียง

พระเสด็จลีลามาในไพรสันต์
 กระทั้นจับคนทาเรียง
 เค้าโหมงจับโหมมองแล้วส่งเสียง
 ตะเวนไพรส่งเสียงตะเวนวัน
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๓. กลวิธีการรบ

การนำกลวิธีการรบในวรรณกรรมมาเปรียบเทียบกับกลวิธีการรบในตำราพิชัยสงครามนั้น เป็นการเหลือวิสัยที่จะยกเอาเฉพาะที่ตรงกัน หรือเหมือนกันทุกตัวอักษรมาเปรียบเทียบกันได้ เพราะการดำเนินการรบ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ วิธีการรบจึงไม่แน่นอนดังที่ปราชญ์ชุนนุ กล่าวไว้ว่า (๒๕๑๓ : ๑๕) " การยุทธไม่มีหลักเกณฑ์ตายตัว เดกเช่นน้ำซึ่งหาจะมีรูปลักษณะอันแน่นอนไม่ได้ จึงผู้เอาชนะด้วยปฏิบัติการให้เหมาะสมกับความผันแปรของข้าศึก พึงกล่าวได้ว่า เขาคือเทพเจ้าผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ที่เคียว "

ฉะนั้นการเปรียบเทียบกลวิธีการรบในตำราพิชัยสงครามกับกลวิธีการรบในวรรณกรรมในที่นี้ จะถือเอาหลักการใหญ่ๆ ของกลวิธีการรบเป็นสำคัญ เพราะถือว่าข้อปลีกย่อยที่ต่างกันในการรบนั้น เป็นเรื่องของการปฏิบัติการให้เหมาะสมกับความผันแปรของสถานการณ์สงคราม

กลศึกในตำราพิชัยสงคราม และกลศึกในวรรณกรรม ที่ตรงกันในหลักใหญ่ ๆ มี ๗. กลี กังนี้

๓.๑ กลลัทธิซ่อนเงื่อน มีหลักการกว้าง ๆ คือ แดงทัพซุ่มไว้สองข้างทาง แล้วแสดทหารอีกกองหนึ่ง เข้าปะทะกับข้าศึก แล้วทำแสดหนีให้ข้าศึกตามตีเข้ามาในวงล้อม เมื่อข้าศึกไล่ตามตีเข้ามาโดยไม่เป็นขบวนทัพ จึงให้กองทัพที่ซุ่มอยู่โอบล้อมตีข้าศึกให้แตกพ่ายไป กลลัทธินี้มีปรากฏในวรรณกรรมมากที่สุด ดังรายการสงครามต่อไปนี้

คราวเล่าปี่อาสาเล่าเอียนปราบโจรโพกผ้าเหลือง ความว่า

(เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐ : ๑๓ - ๑๔)

ฝ่ายเล่าปี่ เจาเจ้ง ทหารน้อยจึงดอยทัพลงมา แล้วปรึกษากันกับกวนอู เตียวหุยว่า ทหารเราน้อยกว่าพวกโจร เราจะคิดเป็นกลลัทธิจึงจะเอาชนะได้ แล้วเล่าปี่ให้กวนอูคุมทหารหนึ่ง ไปซุ่มอยู่ข้างขวาทาง กำหนดว่าถ้าได้ยินเสียงม้าล่อแล้วเมื่อใด ให้ยกทหารที่กระหนาบเข้ามาทั้งสองข้าง กวนอูเตียวหุยก็ไปตามล่อ

ครั้นรุ่งขึ้นเจ้าปี่กับเจ้าเจียงยกทหารไปตามทางซึ่งกวนอู เตียวหุยชุมนุมอยู่นั้น

ฝ่ายพวกโจรก็รุกไล่เจ้าปี่ เจ้าปี่ก็ถอยทัพมาถึงภูเขาส่งชุมทหารอยู่นั้น แล้วให้ตีมาล่อสัญญาณขึ้น ฝ่ายกวนอู เตียวหุยซึ่งคุมทหารอยู่นั้น ก็ยกตีกระหนาบ ออกมาทั้งสองข้าง เจ้าปี่ก็ขับทหารที่เป็นหน้ากระดานขึ้นไป ฝ่ายทัพโจรเสียที ก็แตกหนีเข้ามาซ่านกำแพงเมืองเฉิงจิ๋ว

คราวเจ้าปี่รบกับอ้วนสุก คราวเจ้าปี่ต้อนรับสิ่งพระเจ้าเหี้ยนเต้ไปกำจัด อ้วนสุก (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๔๑๐ : ๔๓๖) ได้บรรยายกลศึกในครั้งนั้นว่า

เมื่อกองทัพปะทะกัน เจ้าปี่ก็คุมทหารทำเป็นถอยลงมา อ้วนสุกเห็นได้ที ก็ขับทหารมาทัพเข้าไล่ เจ้าปี่ก็ขับทหารไปถอยกันอยู่ ฝ่ายกวนอู เตียวหุย จูเหลง ล้อเจียว ซึ่งเป็นปี่กรายขวา เห็นได้ทีก็ขับทหารออกโจมตีกระหนาบกองทัพอ้วนสุก ทหารเจ้าปี่ฆ่าฟันทหารอ้วนสุกล้มตายเป็นอันมาก ซากศพนั้นคายนกตึงขนไม้ เลือดไหลเต็มแผ่นดิน กองทัพอ้วนสุกก็แตกกระจายไป

การสงครามคราวนี้มีได้วางแผนกับไว่ลวงหน้า แต่แม่ทัพนายกองก็รู้กันอยู่ ๓ ที่ โดยเฉพาะเจ้าปี่ กวนอู เตียวหุย ท้องศึกกันมาช้านาน ย่อมรู้เล่ห์เหลี่ยมของ สงครามและกลอุบายของกันและกันดี จึงทำสงครามสุดคดโกง ต้องกันอย่างมีประสิทธิภาพ

คราวขงเบ้งเตรียมป้องกันเมืองซินเอี๋ย การสงครามครั้งนี้ขงเบ้งได้แสดง ความสามารถในการสงครามเป็นครั้งแรก โดยกำหนดกลศึกไว้ว่า (สุก. ๔๐๖-๔๐๗)

ขงเบ้งจึงว่าทหารทั้งปวงว่า คำบดท้วงพมอ้งนอกเมืองซินเอี๋ยนี้เป็นที่ ชอบกลมีเขาคีสน้อยข้างขวา ป่าอันหลิมอยู่ข้างซ้าย เห็นเราจะชุมทหารไว้ได้ ขงเบ้งจึงให้มีหนังสือไปหาตัวจู่งมาแต่เมืองห้วนเสี้ยว แล้วจึงแต่งให้กวนอู เตียวหุย คุมทหารคนละพัน ให้กวนอูยกไปตั้งชุมนุมอยู่ ณ เขาคีสน์ ให้เตียวหุยไปตั้งอยู่ ณ ป่าอันหลิม

จึงสั่งว่าถ้าเห็นกองทัพแธหัวศุนย์มาแล้ว ท่านจงส่งทหารไว้อย่าเพื่อยกกอง
ออกศึกก่อน ปลดปล่อยกองทัพหลวงเข้ามา ถ้าเห็นแสงเพลิงข้างทิศใต้เมื่อใด จึงให้
ยกทหารออกศึกกระหนาบตัดท้ายเผาเลียบยิงเสียให้จงได้ แล้วจึงแต่งให้ทวนเป้ง
กับเล้าของสองนายคุมทหารห้าร้อย มีคบเพลิงทุกตัวคน ให้ยกไปชุมนุมอยู่ ณ
ชายทุ่งพบกบอง แล้วกำหนดว่า ถ้าเห็นแธหัวศุนย์ยกทหารมาถึงที่นั่นแล้ว เวลายามหนึ่ง
ให้จุดเพลิงขึ้น จึงแต่งให้จูล่งคุมทหารยกไปเป็นกองหน้า แล้วสั่งว่าท่านจะรบกับ
แธหัวศุนย์ครั้งนี้อย่าเห็นแก่ภัยอันตรายเลย จงทำแพด้อยเสียให้ได้โดยเข้ามาเถิด ...
แล้วให้เล้าเป้งนั้นคุมทหารยกมาเป็นกองหนุนจูล่ง

ผลของสงครามครั้งนี้แธหัวศุนย์แตกทัพยับเยิน ชงเบ้งก็เป็นที่ยอมรับนับถือ
ของกวนอู เทียวหุย ถึงกับสืบสงครามครั้งนี้

ตอนชงเบ้งคิดจับตัวลิเตียม กลศึกที่ชงเบ้งใช้จับตัวลิเตียม ความว่า
(เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐ : ๒๐๕)

อันลิเตียมนั้นมีกำลังกล้าหาญ ซึ่งท่านจะรบพุ่งเอาชัยชนะซึ่งหน้านั้นไม่ได้...
จะทำการลอบเอาชัยชนะให้ได้ เวลาค่ำวันนี้เราจะแต่งทหารสองกองไปชุมนุมอยู่
ริมชอกเขา คอยรูนี้นานออกไปรบจึงทำดอยหนึ่ง ล่อเข้าไปทางชอกเขา ลิเตียม
ตามมาทหารซึ่งชุมนุมไว้ก็จะตีกระหนาบเข้ามา เห็นจะได้ชัยชนะเป็นมั่นคง

ผลของสงครามครั้งนี้ ลิเตียมถูกตีกระหนาบจนต้อง "ลงจากม้าแล้ววางอาวุธ
ถอดเกราะเสีย ขึ้นไปคำนับชงเบ้งโดยดี" (ลก. ๒๑๐)

ตอนทั้งเจียงเข้าเฝ้าตง ทั้งเจียงคิดกลศึกท่านเองเดียวกับ กลลัทธิซ่อนเงื่อน
โดยวางแผนดังนี้ (ลก. ๕๑๐)

จึงให้จิ่วห่ายคุมทหารไปชุมนุมอยู่ป่าฝ่ายซ้าย อันตั้งอยู่ ณ ป่าฝ่ายขวา เล่งทอง
คุมทหารอยู่ภายหลัง ม้าตงนั้นให้ขึ้นไปอยู่บนเขา ทั้งสี่กองจึงชุมนุมซ่อนอยู่ให้ลับ

เราจะเข้าไปเยาะเย้ยชวนสองตงออกมารบ แล้วเราจะทำเป็นแพ้ความม้าหนี
ถ้าเห็นสองตงไล่มาใกล้ที่แล้ว ให้กองชุมทั้งปวงรบกระหนาบล้อมจับสองตงฆ่าเสีย

ตอนขงเบ้งวางแผนจับตัวเบ้งเอี๊ยะ ขงเบ้งวางแผน เป็นกลศึกครั้งนี้
(เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๕๕๐)

ขงเบ้งรู้แผนอยู่แล้วจึงให้จูหลิงคุมทหารห้าพันไปคอยอยู่ ณ หัวเขาภิรมไต่
ดูเยี่ยนคุมทหารห้าพันไปคอยอยู่ ณ ห้วยเขาช่องแคบ ให้องเบ้ง กวนสก สองคน
คุมทหารไปรบเบ้งเอี๊ยะ แล้วทำลอบให้โลมา เตียวเอ๊ก เตียวหงี คุมทหารไปชุมนุมอยู่
ในป่าริมทางข้างซ้ายและขวา ช่วยกันรบกระหนาบจับตัวเบ้งเอี๊ยะมาได้

คราวมังกรมหาราชศึกกรุงหงสาวดี การสงครามครั้งนี้พระเจ้าราชาธิราช
โปรดให้สมิงพ่อเพ็ชร เป็นแม่ทัพหลวง ยกทัพมารับทัพพม่า โดยมีสมิงนครอินทร์เป็นแม่ทัพหน้า
สมิงนครอินทร์ยกทัพหน้าเข้าโจมตีพม่า แต่แตกพ่ายมาเนื่องจากพม่ามีพลมากกว่า สมิงพ่อเพ็ชร
จึงคิดกลศึกรับทัพพม่า โดยแบ่งกองทัพออกไปชุมนุมอยู่สองข้างทาง เมื่อกองทัพพม่ารุกไล่
เข้าระหว่างทัพทั้งสองที่ชุมนุมอยู่ สมิงพ่อเพ็ชรก็ให้สัญญาณให้ทหารมอญทั้งสองข้างทาง
กระหนาบตีทัพพม่าแตกพ่ายไป (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๒ : ๓๖๕)

สงครามระหว่างพระยาเกียรติพระยาราม กับ มังรายกะยอฉะวา การสงคราม
ครั้งนี้พระยาเกียรติ ให้เล่งทหารมอญไปรบต่อทัพพม่าให้ลงไล่ เข้าไปในระหว่างทัพกระหนาบ
ของทหารมอญ ทัพพม่าจึงถูกตีกระหนาบแตกไป ดังความในราชาธิราช ว่า (ลก. ๔๓๔)

พระยาเกียรติพระยารามราชบุตร และนายทัพนายกองทั้งปวงก็แยกทัพ
ให้สมิงนครอินทร์คุมทัพข้างหนึ่ง เดินแสวงไปชายทุ่งข้างซ้าย สมิงอังวะมังศรีคุม
ทหารข้างหนึ่ง เดินแสวงชายทุ่งไปทางขวา แล้วจึงสั่งสมิงนครอินทร์ สมิงอังวะมังศรีว่า
ถ้าเราให้รอกทัพมังรายกะยอฉะวา ๆ ถลาล่วงทางลงแล้วจึงยกตีกระหนาบออกมา
เราจะตีแตกขึ้นให้ทัพพม่าแตกจงได้ ... พม่าเหลือกำลัง ตามทันมิได้ก็แตก

คราวพระเจ้าจันเจียวให้ทหารไปตีเมืองเตียว

การสงครามครั้งนี้พระเจ้า

จันเจียวให้อองเจียน อองเอ็ก อีฮิน เป็นแม่ทัพไปตีเมืองเตียว หลินเสียงยี่ ขุนนางผู้ใหญ่
ทูลแนะนำกลศึกแก่พระเจ้าเตียวอ่องให้รักษาเมืองเตียวว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง
อนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๙ : ๖) " ทหารเมืองจันยกกลางแคว้นมาครั้งนี้ คนและม้าก็ยังอดโรยอยู่
เห็นว่าจะไม่รู้แห่งหนทางที่สำคัญของเราซึ่งจะรบศึก ขอให้แต่งทหารคุมคนสองหมื่นยกออกไป
ตั้งเป็นกองชุมอยู่ช่วงทางภูฏ แล้วจัดทัพออกรับหน้าตั้งกันเป็นกองล้อม ให้ข้าศึกไล่ลงถลา
เข้ามาตามทางทัพชุมสองข้าง จึงตีกระหนาบ เห็นจะได้ชัยชนะโดยง่าย "

คราวอันสิ้นตีเมืองไคจิ๋ว

การสงครามคราวอันสิ้นตีเมืองไคจิ๋ว อันสิ้นศึกอุบาย

แต่งทัพชุมไว้ตีกระหนาบ และแต่งทัพล่อให้ไล่ถึงความว่า (ลก. ๒๖๗)

อันสิ้นจึงสั่งโจฉาให้คุมทหารเข้าไปล้อมแหวดที่ทางใหญ่จะออกจากเมือง
ให้ทหารยืนกับดักกัน คุมทหารคนละพัน ไปชุมอยู่สองข้างทางใหญ่ ถ้าเห็นทัพแหวด
ไล่โจฉาล่วงเกินเข้ามา ให้ทหารยืนกับดักกันตีสกัดทางเข้าไป ให้ทัพแหวดคนนั้นขาดออก
จงได้ ให้โจฉาคิดหันหน้าไว้ ถ้าแหวดแตกไปทางแยกเหนือเมืองนั้น ให้หัวนโกย
คุมทหารหมื่นหนึ่งไปชุมอยู่ตามแยก ถ้าเห็นแหวดแตกขึ้นไป ให้หัวนโกยตีสกัดไว้
จำเพาะให้แหวดเลี้ยวหนีเข้าข้างซ้ายมือที่หว่างภูเขารองแคว้น

คราวอันสิ้นศึกกลศึกจับพระเจ้าฉ้อป้าอ่อง

การสงครามครั้งนี้อันสิ้นศึกอุบายโดย

แบ่งทหารออกเป็นสิบกอง ไทยมีกองหนึ่งเป็นทัพล่อ อีกเก้ากองคอยกระหนาบตีทัพของพระเจ้า
ฉ้อป้าอ่อง ... ถึงความว่า (ลก. ๓๑ - ๓๒) : " จึงจัดนายทหารเป็นเก้ากอง
คุมทหารกองละห้าพัน ... พระเจ้าฉ้ออ่องเป็นทัพหลวง เราจะเชิญเสด็จไปอยู่ที่สิบ
กว่าหนคนเสี่ยงประตกเป็นสำคัญ ตัวเราเป็นกองล่อ ถ้าฉ้อป้าอ่องไล่เข้ามาตามช่องเขากองบู
ท่านจงขับทหารออกตีพุ่งกระษะทาง แล้วจึงระดมล้อมพร้อมกันจับฉ้อป้าอ่องให้จงได้ "

๓.๒ กลเลือนกำบัง

มีหลักสำคัญว่า ถ้ามีทหารน้อยกว่าข้าศึก ให้หาที่กำบัง
(อาจเป็นป่าไม้ หรืออาศัยความมืด) แล้วให้กระพริบเสียงให้ดัง ประหนึ่งว่ามีกำลังทหารมาก
เมื่อข้าศึกถอยทัพกลับ จึงติดตามตีให้ยับเยิน กลศึกชนิดนี้พบในวรรณกรรมสองครั้ง คือ

คราวเดียวหยุดพักหัวใจ คราวเดียวหยุดอาหาร ไปสกัดหัวใจให้สะพาน
เคียงบันไดยาว เดียวหยุดมีทหารน้อย จึงคิดทำอุบายให้ข้าศึกเห็นว่ากำลังมากโดยให้ทหาร
ใช้กิ่งไม้ผูกเข้าม้าน้ำ และตีให้วิ่งอยู่ในป่าเบื้องหลังสะพาน ทหารโจโฉก็ไม่อาจตามตีได้
เพราะเข้าใจว่าเดียวหยุดมีทหารมาก ถึงความว่า (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๘๕๔)
" (ทหารโจโฉ) สำคัญว่าทหารเข้าชุมอยู่เป็นอันมาก ยังมาอยู่มิได้รุกเข้าไป พอโจหยิน
ตีเตียน แสหัวเหียน งักจั้น เดียวเดียว เดียวคืบ เคาหู แปลนายคุมทหารตามมาทัน เห็นดังนั้น
ก็คิดว่าขงเบ้งแน่กลอุบายชุมทัพไว้ ก็ชวนกันหยุดอยู่สิ้น "

คราวสมิงนครอินทร์กับทัพสังฆยา สงครามครั้งนี้สมิงนครอินทร์ทำอุบายลวง
ทัพสังฆยา ให้เห็นว่ามอดูมีกำลังทหารมาก ทั้งๆที่มีกำลังน้อยกว่า ถึงความว่า (เจ้าพระยา
พระคลัง , ๒๕๑๒ : ๓๖๔)

เรายกมาครั้งนี้พลข้างม้าน้อยกว่าข้าศึกสองสามเท่า ครั้นจะยกเข้า
หักประตูเห็นจะเอาชนะมิได้ จึงจะหาอุบายให้ข้าศึกเห็นคนน้อยเป็นมาก ...
จึงให้เอากระดิ่งผูกคอช้างม้าทั้งปวง บรรดาไพร่พลเดินเท่านั้นให้มีหลอดเป่าทุกคน
ครั้นเวลากลางคืนประมาณสองยามได้ฤกษ์แล้ว จึงให้โห่ร้อง ตีฆ้อง เป่าหลอด
ทั้งทัพยกหนีเรือเข้าโจมตีทัพสังฆยาแห่งพันพม่าตายลงประมาณสองพัน

ฝ่ายทัพสังฆยานายทัพนายกองทั้งปวง ได้ยินเสียงกระดิ่งและหลอดฆ้อง
กลองเป็นอันมาก ก็ล้าคิดว่าสมเด็จพระเจ้าราชาธิราชยกทัพหลวงมาตี สังฆยา
และนายทัพนายกองทั้งปวง ก็แตกกระจัดกระจายพลัดพรายไป

๓.๓ กลพวนเรือโยง กลศึกนี้มีหลักการที่สำคัญคือ ให้ทำดีต่อข้าศึก เมื่อได้ที
จึงจับตัวข้าศึก หรือฆ่าเสียให้ได้ มีปรากฏในวรรณกรรมหลายตอนดังนี้

ตอนพระเจ้ากัมมะละณี รมกับ พระเจ้าฟ้ารั่ว ถึกคราวพระเจ้ากัมมะละณี
ยกทัพเข้าล้อมเมืองเมาะตะมะ พระเจ้าฟ้ารั่วได้คิดกลศึกเอาชนะได้โดยถวายพระราชาสาส์น
ไปว่า ที่พระองค์ยกทัพไปตีเมืองและกวาดต้อนผู้คน ทรัพย์สิน สมบัติของพระเจ้ากัมมะละณี นั้น

เพราะใครจะได้พระธิดามาเป็นอัครมเหสี จึงได้ทำล่วงเกิน พระเจ้าฟ้ารั่วจะส่งทรัพย์สิน
 ผู้คนคืนไปให้ ส่วนพระธิดาจะขอพระราชทานไว้อภิเษกตามโบราณราชประเพณี และขอเป็น
 สุวรรณปดี่เดียวกัน พระเจ้าก่ามะลานี้ไม่ทราบในกลศึก จึงรับพระราชไมตรี พระเจ้าฟ้ารั่ว
 จึงให้แต่งเครื่องเสวยและโภชนาหาร และสุราสำหรับที่จะเลี้ยงเสนาไพร่พลทั้งปวง
 ประกอบด้วยยาพิษทั้งนั้น อีกเครื่องราชบรรณาการ ออกไปถวายพระเจ้าก่ามะลานี้ ๆ
 และทหารทั้งปวงก็เชื่อใจได้มีความสงสัย มีความยินดีนัก ขวบกั้นบริโกลโภชนา สุราบาน
 อันประกอบไปด้วยยาพิษ ถึงแก่ความตายเป็นอันมาก พระเจ้าก่ามะลานี้ก็ทิวงคต และพล
 ซึ่งเหลือคายนั้ก็แตกกระจัดกระจายหนีไป (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๒ : ๒๔)

ตอนอำมาตย์หินมณีกรอดตีเมืองแควมแล้ง คราวอำมาตย์หินมณีกรอดอาสาพระเจ้า
 ราชสีราชไปตีเมืองแควมแล้ง ได้ทำอุบายแต่งเครื่องราชบรรณาการให้ทหารถือไปหา
 เจ้าอายุพระยา เจ้าเมืองแควมแล้ง ให้ร่วยนำอำมาตย์หินมณีกรอดเข้าถวายตัว เป็นข้า
 ของสมิงเอิกศร่า เจ้าอายุพระยาไม่แจ้งในกลอุบาย ก็หลงเชื่อออกมาหาอำมาตย์หินมณีกรอด
 โดยมีได้ เกรียมทหารไว้ป้องกันเมือง อำมาตย์หินมณีกรอดได้ที จึงนำทหารจู่โจม
 เข้าเมืองได้ ยึดเมืองแควมแล้งได้โดยสะดวก (ธก. ๒๕๕-๒๖๐)

ตอนหงอแสงฆ่าหยินโป้ว คราวหยินโป้วแตกทัพหนีพระเจ้าฮั่นเต้ไปเมืองหงอ
 หงอแสงหลามเจ้าเมือง วางอุบายฆ่าหยินโป้ว โดยทำเป็นมิตรในตอนแรก แล้วฆ่าเสีย
 เมื่อหยินโป้วไม่คิดป้องกันตัว ดังความว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์;
 ๒๕๐๗ : ๓๒๒ - ๓๒๓) " เราจะคิดฆ่าหยินโป้วเสีย จักเอาศึรชะไปถวายพระเจ้าฮั่นเต้
 เอาความชอบดีกว่า หงอแสงคิดดังนั้นแล้วก็ออกมารับหยินโป้วเข้าไป เชิญให้นั่งที่สมควร
 แล้วให้ยกโต๊ะมาเลี้ยงหยินโป้ว ... หยินโป้วนอนหลับ ได้ยินเสียงกรนคูหนึ่งฟาดฟัน
 หงอแสงถือกระบี่เข้าไปฟันหยินโป้วคอขาดตาย "

ตอนระชุมะงาตาคิดฆ่าบันหยี่ ระชุมะงาตาคิดฆ่าบันหยี่ โดยทำที่เป็นอันน้อม
 เชิญบันหยี่ไปเหยียบเมืองเพื่อความเป็นสิริมงคล แล้วจะเชิญบันหยี่ลงเรือไปฆ่าเสีย
 ดังความในพระราชนิพนธ์เรื่องดาหลัง ว่า

ว่าจะยกย้ายถ่ายเท
คิดได้ช่วยไวปรีชาญ
จงแค้นนาว่าสักคำ
จงทะลุปรุทอง เป็นช่องไป
สองลำนัน เรือจตุรงค์
ทหารเราเลือกเอาแต่ตัวดี
เราจะลงไปเมืองบาดุหลิน
ถ้ากลับมาถึงกลางคงคา
ป็นหีบกับหังรี
เราหักเคียนสงครามให้ราบลง

ก้วยเล่ห์ลางชีฟ้าให้สังหาร
จึงมีพมมานสั่งไป
บรรจงทำวาด เขียนให้สุกใส
แล้วเอาไม้จุกให้คืบคืบ
ลำหนึ่งขึ้นนั่งทรงของบันหยี
ลงลำนาวีก็งจินกา
ถอนหลักนั้นได้ดังปรารถนา
จงถอนสลักเกศราให้จมลง
ก็จะม้วยวายชนม์สนประสงค
หาจแรงจติในบดิน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๓.๔ กลโงนน้ำบ่อ หลักการที่สำคัญของกลศึกนี้ คือ เมื่อศึกใหญ่ยাত্রาเข้าเมือง และไม่สามารถจะต้านทานได้ ก็ให้เข้าอ่อนน้อมและหาโอกาสกำจัดข้าศึกต่อไป กลศึกนี้ ปรากฏในวรรณกรรมสองครั้ง คือ

ตอนโจโฉตีเมืองฮั่นเซีย กาเซียงที่ปรึกษาจึงแนะนำให้เตียวสัว ออกไปเข้าเกลี้ยกล่อมอ่อนน้อมต่อโจโฉ เพราะว่าโจโฉยกทหารมากมายเหลือกำลังที่จะต่อสู้ได้ และกระทำอุบายต่างๆ จนโจโฉวางใจว่าไม่มีอันตราย และคบหาเตียวสัว และบรรดาทหารของเตียวสัวอย่างสนิท เมื่อได้โอกาส เตียวสัวก็จับโจโฉที่หัวโจโฉ ทั้งยี่สิบหมื่นแตกพ่ายยับเยิน ตัวโจโฉเองหลบหนีไปได้กับทหารประมาณเก้าคนสิบคน (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐: ๓๓๓)

ตอนอชมะมอญเป็นกบฏต่อเมืองพุกาม อุบายการทำสงครามครั้งนี้สอคล้องต้องกัน กับกลศึกโงนน้ำบ่อ ในหลักใหญ่ ความในวรรณกรรมกล่าวว่า ทหารอชมะมอญคิดกบฏต่อเมืองพุกาม โดยตั้งตัวเป็นใหญ่ที่เมืองพะโค พระเจ้าพุกามจึงให้เจตะสุกรีพระราชาบุตรเขย ยกทัพไปปราบ สมิงอชมะมอญจึงทำเป็นอ่อนน้อมออกมากำนันมดโดยดี เป็นที่ว่ายังมีความกตัญญูต่อพระเจ้าพุกามนั้นคงอยู่ โดยให้เจตะสุกรีบุตรพระรูปพระเจ้าพุกามที่ตนนับไว้ถวายบังคม

เจตะสุกรีกี้ก็ได้สงสัย สมิงอหะมอญจึงเอาเนื้อฟานสคยาประกอบยาพิษใส่ แล้วให้คนนำเข้าถวายเจตะสุกรี้ ในที่สุดเจตะสุกรี้ถึงแก่กาลกิริยา เพราะยาพิษ (เจ้าพระยาพระคลัง ๒๕๑๒ : ๓๐)

๓.๕ กลุณพิศม์แสง หลักการที่สำคัญของกลุณพิศม์นี้คือ บั่นทอนความแข็งแกร่งของกองทัพข้าศึก โดยการยุยงให้แตกความสามัคคีกันในบรรดาพันธมิตร หรือแม่ทัพนายกองของข้าศึก อย่าให้ร่วมมือกันทำสงครามอย่าแข็งแกร่งอยู่ได้ กลุณพิศม์นี้มีปรากฏในวรรณกรรมมากของจากกลุณพิศม์ซ่อนเงื่อน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ตอนพิเภกถวายตัวกับพระราม คราวพิเภกถูกขับไปอยู่กับพระราม ทศกัณฐ์เกรงว่าพิเภกจะบอกเหตุการณ์ลับล่อนาบาง และกลุณพิศม์ของทางฝ่ายลงกาแก่พระราม จึงคิดทำอุบายให้พระรามขับพิเภก โดยปลอมเป็นฤาษีไปกล่าวว่

มาคบอสุร วานร

พิเภกก็พวกปัจจำมิต

กับพาลี่พี่ชายสุครีพ

น้องเขาคาจะรักผ่านฟ้า

ซึ่งจะคบพวงศปัจจำมิต

พระองค์ผู้ทรงฤทธิไกร

อันเกรี้ยวกราดกับคนผิด

น้องสมิทธขององค์เจ้าลงกา

ก็สิ้นชีวิตรเพราะองค์เช่นข้า

ยิ่งกว่านั้นนั้นผิดไป

เหมือนอสุรพิษไม่เลี้ยงได้

ขับเสียให้ไกลบทมาลัย

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนขงเบ้งยกทัพไปรบกับยงคี

คราวขงเบ้งยกทัพไปรบกับ โโกเตง ได้ทำอุบาย

ให้ยงคี โโกเตง แตกความสามัคคีกันโดย ขะยกทัพออกกระหนาบ ให้ทหารแกล้งพูดว่า

ถ้าจับได้ทหารยงคีให้ฆ่าเสีย ถ้าเป็นทหารโกเตงอย่าฆ่า และเมื่อจับทหารโกเตงได้

ก่อนจะปล่อยไปก็กำชับว่า "กูปล่อยมึงไปครั้งนี้อะไรได้กลับมาจับ ถ้ากลับมาจับได้จะฆ่าเสีย

แล้วสั่งความไปให้บอกโกเตงว่า ยงคีรู้ตัวกลัวความผิด ใช้ให้คนมาหาเราว่าจะขอตัดศีรษะโกเตง

จูโพ มาให้เราหวังจะแก้โทษซึ่งทำผิดมาแต่หลัง เราคิดเอ็นดูว่าโกเตงเป็นคนซื่อตรงนัก

เอ็งเร่งเอาความไปบอกให้นายระวังตัว" (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐ : ๕๗)

และเมื่อจับทหารโกเตงได้ ก็เกลี้ยว่าเป็นทหารยงคี และบังคับให้ไปบอกยงคีว่า "นัดไว้
ในวันระตือที่ระโกเตง จูโพนมาใหญ่ แล้วเหตุใดจึงเกินสัญญาไปแล้ว กูไม่ฆ่ามันแล้วจะ
ปล่อยให้อือหนังสือไปให้ยงคี ให้เร่งตัดศีรษะโกเตง จูโพนมาให้ตามสัญญา "

(เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๕๙๕) กลอุบายของขงเบ้งครั้งนี้ ทำให้โกเตงเข้าใจผิด
จึงฆ่ายงคีเสียตัดศีรษะไปให้ขงเบ้ง (ลก. ๕๘๐)

ตอนโจโฉทำศึกกับม้าเจียว ม้าเจียวร่วมมือกับหันซุย ทำสงครามเข้มแข็งมาก
โจโฉมีอาชวอาชนะได้ กาเซียงจึงแนะนำกลศึกไว้ว่า (ลก. ๑๐๒)

ข้าพเจ้าคิดจะให้เอากระดามเปล่าเข้ามาปักแล้วสลักหลังยงนิเกเป็นอักษรให้
ลมเลื่อนเสียวมาให้เห็นทั่วเขต ให้คนถือไปให้หันซุย ทำเป็นว่าท่านให้หนังสือลับไป
ม้าเจียวรู้ก็จะมาดูครั้นนึกฉุนก็ออกเห็นแต่กระดามเปล่า ก็จะสงสัยว่าหันซุยซ่อนหนังสือลับ
แกล้งเอาฉืนกระดามเปล่าให้ ดีร้ายม้าเจียวกับหันซุยจะชุมนุมองคตใจกัน ภายหลังเรา
จึงจะแต่งคนไปเจรจาเกลี้ยกล่อมเอาตัวหันซุยมาไว้เป็นพวกเรา เห็นจะกำจัดม้าเจียว
ได้โดยง่าย

ตอนม้าเจ็กแนะนำขงเบ้งให้กำจัดสุมาอี้ สุมาอี้เป็นที่ปรึกษาที่เนติยวงลาด
ของพระเจ้าโจยอย ขงเบ้งคิดทำกลอุบายไม่ได้แน่ เพราะสุมาอี้มักจะรู้ทัน ม้าเจ็กจึงแนะนำ
ให้ขงเบ้งกำจัดสุมาอี้เสีย เป็นการบันทึกองค์ของพระเจ้าโจยอย ดังความว่า (ลก. ๒๔๕)
" ซึ่งโจยอยให้สุมาอี้มาอยู่รักษาเมืองเสเหลียงนั้น โจยอยก็คลงอยู่หาไว้ใจสุมาอี้ไม่
ข้าพเจ้าคิดกลอุบายจะเขียนหนังสือให้ทหารลอบไปฝังไว้ ณ ประตูเมืองลกเอียงแลหัวเมือง
ทั้งปวง ว่าสุมาอี้คดซบด โจยอยรู้ก็จะฆ่าสุมาอี้เสีย " กลอุบายของม้าเจ็กครั้งนี้ ทำให้
พระเจ้าโจยอยถอดสุมาอี้จากขุนนางผู้ใหญ่ลงเป็นไพร่ ให้ไปทำมาหากินอยู่ ณ บ้านเก่า

ตอนพระเจ้าฮั่นเต้ปราบคันฮี คราวพระเจ้าฮั่นเต้ยกทัพไปปราบคันฮี ได้ทำอุบาย
ให้ทหารนำทองไปพระราชทานแม่ทัพนายกองของคันฮี เพื่อให้นายทหารเอาใจออกหากจากคันฮี
ดังความว่า (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๓ : ๒๓๔) "จึงให้หาเอาเงินทอง
ปลอมเข้าไปแจกให้แก่ทหารคันฮีเป็นไมตรีไว้ จะได้กลับใจมาเข้าด้วยเรา การที่คิดไว้ก็จะ
สำเร็จโดยเร็ว " และเมื่อทั้งสองฝ่ายรบติดพันกันอยู่ อานาจเงินทองก็หมด คือ

ขณะที่ต้นอีค้อยท่าพืพนอย แม่พืพหลังกลับไปเข้าด้วยพระเจ้าชั้นเต้ ดังความว่า
 "ฝ่ายเจ้าบุญไคทองพระราชทานไว้ ก็ไม่เป็นใจแก่กันเฮี หึงค่ายเสีย พาทหารหนีไปเข้า
 ค่ายใหญ่ " (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๗ : ๒๓๗)

๓.๖ กลเข้าให้ยอม มีหลักที่สำคัญในการปฏิบัติคือ แต่งทหารไปรักษาคาม
 หัวเมืองข้าศึก มิให้ได้ท่ามาหากิน เพื่อให้เกิดภาวะขาดแคลนในบ้านเมืองของข้าศึก
 กลศึกนี้มีปรากฏในวรรณกรรมเพียงครั้งเดียว คือ

คอนพระเจ้ามณฑลเทียรทองเตรียมตีเมืองหงสาวดี จึงคิดบนทอนความมั่นคง
 ของเมืองหงสาวดี ดังความว่า (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๔๖๒ : ๓๕๕) " ครั้งนี้จำจะ
 งดศึกใหญ่ไว้ก่อน จะแต่งกองทัพให้จูลง ไปตีบ้านเมืองรายทางให้ผู้คนระส่ำระสายไว้
 อย่าให้ตั้งท่ามาหากินได้ ให้ถอยกำลังลงแล้วจึงจะเตรียมเสบียงอาหารให้พร้อม ยกทัพใหญ่
 ไปทำแควเมืองหงสาวดีก็เห็นจะได้โดยสะดวก "

๓.๗ กลราชปัญญา มีหลักการที่สำคัญคือ ให้ให้นักรบขทัฬลาคไปค้าเป็นอุปบาย
 ให้ข้าศึกแตกความสามัคคีกัน จนอ่อนกำลังลง จึงยกทัพเข้าโจมตีเอาชนะให้ได้ กลศึกนี้
 มีปรากฏในวรรณกรรมเพียงครั้งเดียว คือ

ตอนสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพไปล้อมเมืองตะเกิง คราวสมเด็จพระนเรศวรมหาราช นำทัพเมืองต่าง ๆ เข้าล้อม
 เมืองตะเกิง เพื่อจับตัวพระยาน้อย มังกันจีได้คิดกลศึกเอาชนะสมเด็จพระนเรศวรมหาราช โดยทูลแนะนำ
 พระยาน้อย ว่า (ลก. ๑๖๐)

ให้นิมนต์พระอาจารย์มะเป่งท่านออกไปฟังดูกองทัพสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และกองทัพ
 สมิงผีราย แล้วจึงให้ไปเจรจาว่ากล่าวด้วยกองทัพเมืองลองมะละ บอกเหตุผลให้รู้แล้ว—
 เห็นกองทัพทั้งสองเมืองจะหาอยู่ไม่จะยกกลับไป ถ้ากองทัพเมืองทองอุ เมืองมองมะละ
 ยกเลิกไปแล้ว กำลังศึกก็จะน้อยลง เราจึงยกออกตีหาญฆ่าเคิมเอาต่อภายหลัง
 ก็จะได้ชัยชนะโดยง่ายด้วยอุปบายฉอนปรนดังนี้

ผลของการค้าเป็นอุปบายครั้งนี้ กองทัพเมืองทองอุและกองทัพเมืองมองมะละ
 ยกทัพกลับไป สมิงมราญแตกทัพยับเยิน

นอกจากกลศึกดังกล่าวแล้ว ยังมีกลศึกในวรรณกรรมที่ไม่ต้องควยกลศึก
ในตำราพิชัยสงคราม สรุปได้ ๒ วิธี คือ

๑. กลศึกตีกระหนาบข้าศึก กลวิธีรบวิธีนี้มีหลักการที่สำคัญคือ ให้แบ่งทัพชุม
ไว้ริมทางที่คาดว่าข้าศึกจะเดินทัพผ่าน แล้วจึงยกเข้าโจมตีเมื่อข้าศึกเดินทัพเข้าไปในระหว่าง
ทัพกระหนาบ ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง คือ การแต่งทหารวกไปหลังทัพของข้าศึก
แล้วตีกระหนาบข้าศึกเข้ามา ให้ข้าศึกต้องทำศึกสองด้าน กำลังทัพของข้าศึกจะอ่อนแอลง
ถึงขั้นควายนาง

ตอนพระเจ้าฮั่นแตกทัพ ในคราวที่พระเจ้าฮั่นแตกทัพไปรบกับตันฮี้ และต้อง
ถอยทัพจากบ้านซุน เอี้ยง ไปเมืองก่าตัน แต่เกรงว่าตันฮี้จะตามตี จึงคิดอุบายแบ่งทัพชุมไว้
คอยกระหนาบทัพของตันฮี้ ดังความว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ ,
๒๕๐๗ : ๒๗๕) " ถ้าวางทัพแล้วจงจัดทหารที่มีมือปืนชุมไว้ทั้งสองข้างทาง ตันฮี้ติดตามไป
ให้กองทัพชุมตีกระหนาบไว้ "

ตอนโจโฉตีเมืองเตียวสัว การสงครามคราวนี้โจโฉยกทัพเข้าล้อมเมืองเตียวสัว
และสังเกตเห็นว่าทหารเมืองเตียวสัวค้ำคะวันออกเบาบาง จึงให้ทหารชนเอาไม้คันทวนและไม้
ไปกองไว้ทางค้ำคะวันตก แล้วบอกทหารว่า จะเข้าปล้นเมืองทางค้ำคะวันตก กาเซียง
ที่ปรึกษาของเตียวสัวรู้อุบายของโจโฉ จึงคิดข้อนกลโดยบอกเตียวสัวว่า (เจ้าพระยาพระคลัง,
๒๕๑๐ : ๓๕๔-๓๕๕)

ข้าพเจ้าเห็นโจโฉขึ้นคานบนหอคอยถึง ๓ เวลา เห็นผู้คนซึ่งรักษาหน้าที่ค้ำ
คะวันออกนับเบาบาง โจโฉจึงให้ชนเอาไม้คันทวนไปไว้ข้างคะวันตก จะให้เราจัดแจง
ป้องกันทางค้ำคะวันตก แล้วโจโฉจะคิดการข้างค้ำคะวันออกในเวลากลางคืนเป็นมั่นคง
ข้าพเจ้าจะให้ชาวเมืองแต่งตัวปลอมเป็นทหารขึ้นรักษาหน้าที่ฝ่ายคะวันตก แล้วจะยก
ทหารนั้นมารุมไว้หน้าที่คะวันออก ถ้าโจโฉยกมาทำการเมื่อใด จึงให้จุดประทัดสัญญาณ
แล้วจะยกทหารซึ่งชุมไว้นั้นตีกระหนาบ เห็นโจโฉจะเสียทีแก่เราเป็นมั่นคง

คอนตั้งโต๊ะย้ายเมือง คราวตั้งโต๊ะย้ายเมืองหลวงจากเมืองลกเอียง ไปเมือง
เตียงฮัน ลีอูแนะนำให้ตั้งโต๊ะแต่งอุบายไว้ป้องกันการถูกโจมตีว่า (เจ้าพระยาพระคลัง,
๒๕๑๐ : ๑๐๖-๑๐๗)

ซึ่งยกมาจากเมืองหลวงครั้งนี้ เกือบพวกศัตรูจะยกตามมา ฝ่ายทัพเรา
จะต้านทานมิทัน จะเสียทางที่ ขอให้เชื้อเอ็งคุมทหารไปชุมนุมบนเขาใหญ่คันทาง ถ้ากองทัพ
สิบแปดหัวเมือง ยกมาตามก็มีให้เชื้อเอ็งออกรบ ถ้ากองทัพนั้นล่วงขึ้นมาได้รบกับ
ทัพเราแล้ว จึงให้เชื้อเอ็งออกตีกระหนาบหลังทัพซึ่งตามมาก็จะเสียที่เป็นมั่นคง ตั้งโต๊ะ
เห็นชอบด้วย จึงให้เชื้อเอ็งคุมทหารยกไปชุมนุม ณ เขาคันทาง แล้วให้ลิโป้ ลีอูย กุยกี
คุมทหารลงไปเดินเป็นกระบวนทัพหลัง

คอนลิกอง ลีเซียงรบกับเล่าปี่ การสงครามคราวลิกอง ลีเซียงยกทัพมาร
กับเล่าปี่ที่เมืองซินเอี๋ย คันทง(ซีซี) แนะนำเล่าปี่ว่า (ลก. ๗๔๒) " ให้เตียวหุยคุมทหาร
ยกออกมาไปสกัดหลังไว้ แล้วให้กวนอูยกมาสกัดกลางทาง ท้าทานกับจูถ่งจงยกทหาร
เป็นกองหลวงไปรับหน้าข้าศึกกลางทาง "

คอนโจโฉรบกับม้าเจียว การสงครามคราวนี้โจโฉลงแนะนำให้โจโฉแต่งทหาร
ไปตีกระหนาบหลังทัพของม้าเจียว ดังความว่า (ลก. ๘๔) "บัดนี้ม้าเจียวตั้งอยู่ในค่าย
คงทวนก็มีโจก่าเรบ หากพิชิตแล้วป้องกันระวังทางหลังไม่ ขอให้มหาอุปราชาแต่งทหารยกออกมา
ไปตีทางเสบียงตีกระหนาบหลังลงมาให้ม้าเจียวพะวงหลัง แล้วเราจึงยกทหารเข้าตี
เอาด้านตรงทวนก็จะได้โดยง่าย "

คอนอันลั่นรบกับเจียงห่า การสงครามครั้งนี้อันลั่นแต่งทหารไปตีกระหนาบหลังทัพ
เจียงห่า ดังความว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๙ : ๘๗) " ฝ่าย
ห้วนโกยกกับจิ๋วพูน ชักม้าออกมารบกับทหารเจียงห่า ถ้อยทีถ้อยสัประยุทธ์กันอยู่ อันลั่นจึงสั่ง
ลั่นก็กับตันบูคุมทหารห้าพันแยกไปถล่มหลังคันทาง ตีกระหนาบทัพเจียงห่า " เป็ผลให้เจียงห่า
เชือกคอตายในสมรภูมิ

กลวิธีการตีกระหนาบข้าศึกจึงกล่าวมานี้ แม้ในการทำสงครามในประวัติศาสตร์
ของไทยกับพม่าก็เคยมี เช่น ตอนพม่าปราบดาภิเษกพระเจ้ากรุงธนบุรี การสงครามครั้งนี้
นายจันทรหวนด เขี้ยว ใช้กลศึกตีกระหนาบกองทัพพม่าแตกยับเยิน ถึงความว่า (สมเด็จพระ
บรมพระยาจักรีราชานุภาพ , ๒๕๑๔ : ๓๗๒)

นายจันทรหวนด เขี้ยวสืบว่ากำลังพม่าที่ยกไปพอไล่เสียกับกองทัพไทย ไม่
เสียเปรียบพม่า ก็ยกเข้าตีพม่าเวลากำลังตั้งค่ายยังไม่ทันเสร็จ พม่าต่อสู้เป็นสามารภ
นายจันทรหวนด เขี้ยวแบ่งกองทัพให้วกมาตีข้างด้านหลังค่ายพม่าอีกด้านหนึ่ง กองทัพพม่า
ถูกตีกระหนาบถึงแตกพ่าย ไทยชนะเสียเป็นอันมาก คราวอากาศนั้นนายใหญ่ก็ตายในเหิน

๒. กลวิธีลวงข้าศึกเข้าในวงล้อม กลวิธีการทำศึกวิธีนี้ มีหลักการที่สำคัญคือ
ให้ทหารอยู่รักษาเมือง หรือค่าย เพียงเล็กน้อย แล้วแต่งทหารส่วนใหญ่ให้ชุมนุมอยู่นอกเมือง
หรือนอกค่าย เมื่อข้าศึกยกเข้าไปในเมืองหรือในค่าย ก็ให้ทหารที่ชุมนุมอยู่ล้อมตีข้าศึก
การทำสงครามโดยวิธีนี้ปรากฏในวรรณกรรมหลายตอน เช่น

ตอนขุนเช็กตีค่ายซีเหล การสงครามคราวนั้นขุนเช็กลวงให้ซีเหลนำทหารเข้ามาตี
วงล้อม และถูกทหารขุนเช็กตีแตกยับเยิน ถึงความว่า (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๓๐๓-๓๐๔)

(ขุนเช็ก) จึงคิดขุบายให้ทหารถอนค่ายเสีย แล้วทำเป็นร้องไห้ว่าขุนเช็ก
ถูกเกณฑ์ตาย ครั้นเวลาค่ำขุนเช็กจึงแยกทหารออกซุ่มไว้ เป็นสี่กอง ซีเหลมีภูม
สำคัญว่าจริง เวลาตีก็พาเดี่ยวเอง ตันเหง กับทหารทั้งปวงออกมาจะจับทหารขุนเช็ก
ฝ่ายทหารซึ่งชุมนุมกันเห็นซีเหลออกจากค่าย ก็ชวนกันให้ล้อมพวกซีเหลไว้ ขุนเช็ก
ก็ขึ้นมาถือทวนมายืนอยู่ตรงหน้าซีเหล แล้วร้องว่ากูคือขุนเช็ก ทหารพวกซีเหล
เห็นขุนเช็กก็ตกใจชวนกันทั้งอาวุธเสียสิ้นมิได้ต่อสู้

ตอนเตียวสัว เล่าเบ๊ยาว รมกับโจโฉ

การสงครามคราวนี้ โจโฉวางอุบาย

ล้อมตีทหารของข้าศึก ดังความว่า (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๐๐ : ๓๖๑)

ครั้นเพลาลมค่ำจึงให้ทหารทั้งปวงแยกกันเป็นสองกอง ไปซุกหลุมซ่อนตัว อยู่บ้าง เข้าซุ่มอยู่ในพุ่มไม้แฉกร่องหญ้าบ้างทั้งสองข้างทาง ไกลประมาณเก้า เส้น สิบเส้น แล้วให้ตั้งค่ายแอบอยู่ข้างเขาริมทาง ให้ทหารรักษาค่ายอยู่แต่น้อย ถ้าเตียวสัว ความมาถึงแล้วก็ให้ทหารรักษาค่ายส่งบอก เตียวสัวยกเข้าตีค่ายเมื่อใด จึงจุดประทัด สัญญาขึ้น ทหารทั้งสองกองจึงยกเข้าตีกระหนาบ

ตอนโจโฉรมกับเล่าปี่

การสงครามครั้งนี้โจโฉใช้วิธีลวงให้ข้าศึก เข้าตีค่าย

ซึ่งมีทหารรักษาอยู่เพียงเล็กน้อย แล้วให้ทหารส่วนใหญ่ล้อมตีกระหนาบข้าศึก ดังความว่า

(ลก. ๔๔๕)

ให้แบ่งทหารเป็นสิบเอ็ดกอง กองหนึ่งให้อยู่รักษาค่าย แปกกองนั้น ให้นายทหารเอกคุมทหารเลวแยกแยกออกไปซุ่มอยู่นอกค่ายทั้งแปดทิศ ถ้ากองทัพผู้ใด ยกมาปล้นค่าย ก็ให้ทหารทั้งแปดกองตีกระหนาบล้อมเข้ามา สองกองนั้นให้แยกกันไป ตั้งสกัดอยู่ปากทางเมืองซีจิ๋ว กองหนึ่ง เมืองแหน่ผิงกองหนึ่ง

ตอนเตียวหุยรมกับเล่าต่าย

การสงครามครั้งนี้ต่างฝ่ายต่างก็ดำเนินการสงคราม

โดยหมายจะลวงให้ข้าศึกเข้าไปติดในวงล้อม แต่เตียวหุยให้แผนสองชั้น จึงสามารถจับตัว เล่าต่ายได้ โดยทำอุบายให้เล่าต่ายหลงผิดว่าจะยกเข้าปล้นค่ายตอนกลางคืน เล่าต่าย จึงตั้งค่ายแล้วคุมทหารไว้นอกค่าย เหมายจะล้อมจับเตียวหุย แต่เตียวหุยให้ทหารเพียง จำนวนน้อยยกเข้าทำการในค่าย เมื่อเล่าต่ายคุมทหารเข้าล้อมทหาร เตียวหุยที่หาที่เข้าปล้นค่าย เตียวหุยก็ให้สัญญาณให้ทหารส่วนใหญ่ที่ซุ่มอยู่ตีกระหนาบทหาร เล่าต่ายเข้าไปอีกชั้นหนึ่ง ทหารของเล่าต่ายก็แตกกระเจี๊ยกกระเจาย และจับตัวเล่าต่ายได้ (ลก. ๔๔๗)

ตอนสองตบกับแสหัวเอียน การสงครามคราวนี้ หวดแจ้งแนะนำกลศึก
ให้ของตง โดยให้ทำอุบายให้แสหัวเอียน ยกทัพเข้ามาในวงล้อม ดังความว่า
(เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๓๓๔)

แสหัวเอียนคนนี้มีกำลังก็จริง แต่ไม่โหมมากจะทำกรสิ่งใดก็หาพิริยไม่
เราจะคิดกลศึกอันหนึ่งชื่อ ฮานเคออุยจุจิฮวด แปลภาษาไทยว่า แชกกลับมาช่วย
เจ้าเรือน เราจะตั้งค่ายเรียงออกไป ไ่วระยะห่างกันเส้นหนึ่งจึ่งหลายค่าย
เอาทรัพยากรสิ่งของไว้ในค่ายให้ทหารรักษาแค่น้อย แสหัวเอียนเห็นว่าเราตั้งค่ายประชิด
เรียงใกล้เข้าไปก็จะยกออกมาตี เราจะให้ทหารซึ่งรักษาค่ายอยู่นั้นทำแตกหนีทั้งค่ายเสีย
แสหัวเอียนได้ทรัพยากรสิ่งของเป็นอันมาก ก็จะคลั่งเข้ามา เราจึงยกทหารออกตี
ล้อมวงสกัดไว้ เห็นจะจับตัวแสหัวเอียนได้โดยง่าย

ตอนห้ารับกับเจียงหัว การรบครั้งนี้ฟ้าแจ้งแนะห้าให้อำมาตย์ล้อมตีทัพ
เจียงหัว ดังความว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๙ : ๒๓๕ - ๒๓๖)

ขอให้ท่านทำค่ายน้อยไว้ริมเขา ตัวท่านก็ออกไปอยู่ค่ายนอก ทั้งค่ายใหญ่
นี้ไว้ ให้ชนเอาพื้นแลใบไม้หญ้าแห้ง มากองสุมในค่ายให้ทหารอยู่แต่พอเผา ถ้าเห็น
ทหารเจียงหัวเข้าค่าย ก็ให้เอาเพลิงจุดขึ้นเป็นสำคัญ แล้วจักกันเป็นสี่กองไปชุม
นอกค่าย ถ้าเห็นแสงเพลิงมีประกายขึ้น ก็ให้ทหารสี่กองเข้าล้อมตีระดม เห็น
เจียงหัวจะเสียที่ท่าน

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการปกครอง

การปกครองเป็นการบริหารสังคมโดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือที่สำคัญ ธรรมชาติของสังคมมนุษย์เป็นสังคมที่ยิ่งใหญ่วุ่นวายเพราะต่างแก่งแย่งผลประโยชน์กัน กฎหมายเป็นเครื่องมือที่ควบคุมความประพฤติของปัจเจกชนมิให้ก้าวล่วงผลประโยชน์หรือสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น นักปกครองที่ดี จึงสร้างกฎหมายขึ้นไว้เป็นมาตรการระงับความวุ่นวายของสังคม และเป็นหลักสร้างคามยุติธรรมขึ้นในสังคม ดังทฤษฎีของอริสโตเติลที่ว่า " การปกครองที่ดีจะต้องใช้กฎหมาย มิใช่กับบุคคลเป็นหลักเพราะกฎหมายเกิดจากเหตุผล เป็นผลของความคิดอย่างรอบคอบและสมบูรณ์ " (ดร. นิธอน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา , เอกสารโรเนียว : ๑๑)

หน้าที่ของผู้ปกครองหรือนักบริหารของรัฐ จะต้องมียุติธรรมในการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองโดยผ่านกระบวนการยุติธรรมและกฎหมาย เป็นนโยบายที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง ศาสตราจารย์เกษม อุทยานิน (๒๕๑๑ : ๓๔) กล่าวว่า

วัตถุประสงค์ที่สำคัญของรัฐ คือ

๑. ส่งเสริมขยายอำนาจของชาติ
๒. รักษาความยุติธรรมและกฎหมาย
๓. ส่งเสริมความเจริญด้านสังคม และอารยธรรม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๙ ก็ได้กำหนดแนวนโยบายแห่งรัฐไว้ว่า " มาตรา ๙๑ รัฐต้องรักษากฎหมายและความสงบเรียบร้อย เพื่อให้ประชาชนมีความปลอดภัยในชีวิต ร่างกาย และทรัพย์สิน และในการดำเนินชีวิตโดยปกติสุข " (๒๕๑๙:๑๖)

วรรณกรรมหลักที่จะนำมาวิเคราะห์ในฐานะเป็นวรรณกรรมที่ส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศคือ กฎหมายตราสามดวง กฎหมายฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

โปรดฯให้ชำระขึ้นด้วยพระราชนิพนธ์จะพระราชทานความสงบเรียบร้อยขึ้นในบ้านเมือง โดยอาศัยหลักแห่งความยุติธรรม ดังปรากฏในมูลคดีที่จะโปรดฯให้มีการชำระก็ด้วยปรากฏว่า กฎหมายเดิมไม่เป็นธรรม ดังมูลคดีในพระราชปรารภว่า นายบุญศรีช่างเหล็กหลวงร้องโทษ กล่าวโทษ พระเถรกับนายราชันว่าพิจารณาคดีไม่เป็นธรรม มูลคดีมีว่า อำแดงป้อม ภริยานายบุญศรีฟ้องหย่านายบุญศรี นายบุญศรีไม่ยอมให้หย่า พระเถรหาได้พิจารณาตามคำให้การ นายบุญศรีไม่ กลับพูดจาทะเลาะอำแดงป้อม เข้าด้วยอำแดงป้อม แล้วคัดข้อความมาให้ลูกขุน ๓ ศาลหลวง ประท้วงว่าเป็นหญิงหย่าชาย ให้อำแดงป้อมกับนายบุญศรีขาดจากกัน เมื่อกันตาม กฎหมาย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯตรัสว่า หญิงนอกใจชายแล้วมาร้องฟ้องหย่าชาย ลูกขุน ประท้วงให้หย่ากันนั้นหาเป็นความยุติธรรมไม่ แต่เมื่อเจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ๓ ศาลหลวง มาสอบกับฉบับหลวงข้างที่ กลับปรากฏว่าตามกฎหมายฉบับของหลวงนั้น แม้ชายจะหาผิดไม่ได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงขอหย่าชายให้หย่าได้ จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า มหพระ อัยการนั้นเห็นเรื่องวิปริตผิดที่ต่างกันไปเป็นอันมาก ด้วยกลไลหลวงหาความละเอียดแก่บ่าบมีได้ คัดแปลงแต่งเอาความชอบใจ ไว้พิพากคดีให้เสียยุติธรรมสำหรับแผ่นดินไปก็มี ทรงพระราช ประรภว่า พระมหากษัตริย์ที่จะดำรงแผ่นดินนั้น ย่อมอาศัยซึ่งโบราณราชพิธีกฎหมาย พระอัยการ อันกษัตริย์แต่ก่อนปฏิบัติไว้เป็นบรรทัดฐาน จึงจะพิพากษาดำเนินเพื่อความราษฎรทั้งปวงได้โดย ยุติธรรม ด้วยเหตุนี้จึงโปรดฯให้ชำระกฎหมายขึ้น ดังความว่า (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๓๑๓ - ๓๑๔)

จึงทรงพระกรุณาโปรดฯ จัดชำระมูลละของชุดีพระบาทที่มีสติปัญญาคือ ... กรมพระ อาลักษณ์ ๔ นาย ... ลูกขุน ๓ นาย ... ราชบัณฑิต ๔ นาย ชำระพระราชกำหนดบทพระ อัยการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระบรมศาสตรไปให้ถูกถ้วนตามบาลี และเพื่อความมิให้ ผิดเพี้ยนซ้ำกัน ได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ และทรงพระอุตสาหะทรงชำระ คัดแปลง ซึ่งบทอันวิปริตนั้น ให้รอบโดยยุติธรรมไว้ ด้วยพระทัยทรงพระมหากรุณาธิคุณ จะให้เป็น ประโยชน์แก่กษัตริย์จะดำรงแผ่นดินในภายหน้า ครั้นชำระแล้วให้อาลักษณ์ชุมเส้นหมึก ๓ ฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับ ๑ ไว้หอหลวงฉบับ ๑ ไว้ศาลหลวงสำหรับลูกขุน ฉบับ ๑ ปิตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ ตราบัวแก้ว ทุกเล่มเป็นสำคัญ

การชำระกฎหมายในครั้งนั้น ใ้ว่าจะทรงมอบหมายให้ราชบัณฑิตเป็นผู้แก้ไขบัญญัติไม่ แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระราชวินิจฉัยแบบบัญญัติต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง กิ่งที่ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ (๒๕๑๔ : ๑๕๒) ทรงกล่าวถึงการชำระกฎหมายในครั้งนั้นไว้ว่า

หน้าที่ของคณะกรรมการชำระกฎหมายนั้น เพียงแต่ต้องกราบทูลว่ามีการผิดเพี้ยน แยกแยกกันอย่างไรในฉบับกฎหมาย ไม่มีสิทธิที่จะถกหรือวิจารณ์ตัวบทกฎหมายนั้น พระพุทธยอดฟ้า ทรงอ่านรายงานอันยืดยาวเหล่านั้นอย่างละเอียด และพระองค์เองทรงเป็นผู้ตัดสินว่าจะยุบ ยกเลิก หรือเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง

เนื้อหาสาระของกฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวงประกอบด้วยบทบัญญัติต่าง ๆ สรุปได้ เป็นหมวดหมู่ดังนี้

๑.๑. กฎหมายสารบัญญัติ เป็นกฎหมายที่กล่าวถึงความผิดทั้งทางอาญาและทางแพ่ง รวมกันไป ยังไม่ได้แยกความผิดฐานประทุษร้ายต่อชีวิต ร่างกาย และการประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ออกจากกัน กฎหมายสารบัญญัติ ประกอบด้วยกฎหมายเกี่ยวกับเรื่อง ต่อไปนี้

๑.๑.๑ มูลละเมิด ประกอบด้วย

๑.๑.๑.๑ พระอัยการพรมศักดิ์ เป็นบทบัญญัติพิทักษ์ศักดิ์ของคนทั่วไป กำหนดค่าปรับ และอัตราการไต่โทษคน ตามอายุ ศักดินา และความร้ายแรงของความผิด

๑.๑.๑.๒ พระอัยการลักพาลูกเมียผู้คนท่าน เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการปรับไหม ผู้ที่ลักพาลูกเมีย หรือทาสของท่านหนึ่ง พระอัยการนี้มีผลส่งถึงความมั่นคงภายในประเทศโดยตรง คือการลงโทษถึงประหารชีวิต แก่ผู้ลักคนของท่านชายแต่ละคนต่างประเทศ กับบทบัญญัติในกฎหมายลักษณะลักพา มหที่ ๒๕ ว่า ผู้ใดลักพาไพร่ฟ้าข้าคนท่าน ชายแก่ประเทศต่างเมือง ชายลงเรือลงสำเภาก็ดี เอาสินจ้าง และส่งคนให้แก่ประเทศต่างเมืองก็ดี จับได้ รู้ด้วยประการใด พิเคราะห์ เป็นสัจไซ้รผ่านให้ว่าผู้ร้ายนั้นเสีย

๑.๑.๑.๓ พระอัยการลักขโมยวัวทศาคา เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการลงโทษ และปรับไหมผู้กระทำความผิดในลักษณะวัวทศาคา เป็นการบั่นทอนข้าคนในแผ่นดินท่าน

๑.๑.๔ กฎหมายลักษณะโจร เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการปราบปรามโจรผู้ร้าย เป็นต้นว่า ว่าด้วยการจับกุม การสอบสวน การพิพากษาคดีโจร มีข้อนำสั่งเกตุถึงความเมตตา ของกฎหมายตราสามดวง ในการพิจารณาตัดสินคดีโจรผู้ร้ายคือ ท่านให้ผู้พิพากษาคำนึงถึง เทศกาล ออกอยากหัวโหยง เกิดเหตุภิกขภัย และความยากง่ายของการโจรกรรมด้วย แล้วให้ลงโทษแต่พอ สมควร แก่ความผิด

๑.๑.๕ กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ เป็นบทบัญญัติที่รวบรวมเอาระเบียบปฏิบัติ ของสังคมทุกชนิด ที่มีบัญญัติไว้ในกฎหมายอื่นๆ ได้แก่ บทบัญญัติว่าด้วยการให้ความคุ้มครองพืชพันธุ์ ธัญญาหาร สัตว์เลี้ยง บทบัญญัติว่าด้วยการฉกฉวย จะกละ กระสือ กระทาง การทำยาเบื่อเมา การทำเสน่ห์ยาแฝด เป็นต้น

๑.๒ กฎหมายลักษณะบุคคล ลักษณะทาส เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการจำแนกประเภท ของทาส การลงโทษทาส และบทบัญญัติว่าด้วยสิทธิของทาส เป็นต้น

๑.๓ กฎหมายลักษณะกัณฑ์ เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการพิจารณารับฟ้อง และการ บังคับคดี อันเกิดจากการกัณฑ์ยืมสิน การฝากทรัพย์ การเช่า การยืม สัญญาจ้าง การพนัน และการให้ เป็นต้น

๑.๔ กฎหมายลักษณะทรัพย์สิน เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการเข้ามาทำมาหากิน และการ ถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดิน หลักใหญ่กำหนดไว้ว่า ที่ดินทั้งหมดเป็นของพระเจ้าอยู่หัว หากแต่ให้ ราษฎรทั้งหลายผู้เป็นข้าแผ่นดินทำกิน อยู่อาศัยทำมาหากิน

๑.๕ กฎหมายลักษณะฉ้อโกง เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการสมรส การหย่าร้าง และกำหนดโทษฐานทำชั่วผิดเมีย เป็นต้น

๑.๖ กฎหมายลักษณะมฤตก เป็นบทบัญญัติ เกี่ยวกับสิทธิในทรัพย์สินของผู้ตาย ท่านถือเอาข้อที่ทายาทได้รักษาไว้ ปลงศพเจ้ามฤตก เป็นข้อสำคัญยิ่ง และกำหนดอัตราส่วนแบ่ง มฤตก ระหว่างทายาทชั้นต่างๆ

๒. กฎหมายวิธีสบัญญัติ เป็นกฎหมายวิธีพิจารณาความในโรงศาล ประกอบด้วย บทบัญญัติ ๖ หมวด คือ

๒.๑ พระธรรมนูญ เป็นบทบัญญัติว่าด้วยอำนาจของศาลต่างๆ ในการพิจารณา พิพากษาคดี ตามลักษณะอุกฤษฏ์ หรือ ลหุโทษ

๒.๒ กฎหมายลักษณะรับฟ้อง เป็นบทบัญญัติว่าด้วยบุคคลบางประเภทที่ห้ามฟ้องคดีวิธีการรับฟ้อง อายุความการฟ้องร้อง และบทบัญญัติว่าด้วยการตั้งฟ้อง เช่น ผู้มีบรรดาศักดิ์จะต้องมีนายแทนตัว ฟ้องพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นอุทธรณ์ ฯลฯ นอกจากนี้ ยังมีบทบัญญัติปรับให้แพ้น้ำ การถือว่าจ้างสุภาพระลาการ ชูเชื้อ เลี่ยมสอนพยาน ประวิงความ เป็นต้น

๒.๓ กฎหมายลักษณะพยาน เป็นบทบัญญัติว่าด้วยบุคคลที่ห้ามเป็นพยาน วิธีฟังความจากพยานบางประเภท การประกาศชุมนุมทวนคำ เพื่อสาปแช่งพยานเท็จ ให้พยานที่กล่าวคำเท็จ การจำแนกกระดัมพยานที่ควรรับฟังได้มากและน้อย

๒.๔ กฎหมายลักษณะพิสูจน์ค่าน้ำ และลยุเพลิง เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการพิสูจน์ความจริงเท็จของคู่ความ น่าจะเป็นวิธีการขั้นสุดท้ายที่จะพิพากษาคดีคู่กรณีที่ยุติไม่ได้ด้วยการพิจารณาจากพยานหลักฐาน ดังที่ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช (๒๕๐๐ : ๔๖) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า "เข้าใจว่าคดีใดไม่มีพยานจะพิสูจน์ความจริงและจริงได้ หรือมีข้อเท็จจริงที่จะพิสูจน์ด้วยพยานไม่ได้ คดีนั้นได้แต่จะอาศัยพิสูจน์คู่ความว่าเท็จหรือจริง ด้วยวิธีค่าน้ำลยุเพลิง"

๒.๕ กฎหมายลักษณะตระลาการ เป็นบทบัญญัติว่าด้วยคุณธรรมของตระลาการว่าด้วยวิธีการควบคุมและประกันตัวคู่ความ การทำหลักฐานเอกสารประจำตัวคู่ความ การรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยในระหว่างการพิจารณาพิพากษาคดี เป็นต้น

๒.๖ พระอัยการลักษณะอุทธรณ์ เป็นบทบัญญัติว่าด้วยเหตุที่จะอุทธรณ์ โทษที่จะลงแก่ผู้พิพากษาที่พิจารณาพิพากษาคดีไม่ชอบด้วยกฎหมาย

๓. กฎหมายปกครอง เป็นกฎหมายที่ว่าด้วยการรักษาความสงบเรียบร้อยและความมั่นคงปลอดภัยของประเทศโดยเฉพาะ มีบทบัญญัติจำแนกได้ ๕ ลักษณะ ดังนี้

๓.๑ พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือนและทหารหัวเมือง เป็นประกาศกำหนดศักดินา ตำแหน่ง ยศ และหน้าที่ของข้าราชการไทยทั้งฝ่ายหน้าและฝ่ายใน กำหนดโทษและห้ามลงโทษบางประการ แก่ข้าราชการ และพระบรมวงศานุวงศ์

๓.๒ พระอัยการบ้านแผนก เป็นบทบัญญัติให้ห้ามนับเป็นหางว่าว ไพร่ไร้ไร้ ในราชการ การแบ่งปันลูกของทหารในสังกัด เจ้าขุนมูลนายของฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิง

๓.๓ กฎหมายอาญาหลวง กฎหมายอาญาราชบุรุษ เป็นบทบัญญัติกำหนดระเบียบวินัยข้าราชการ ความผิดฐานใช้อำนาจหน้าที่ข่มเหงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินท่าน ความผิดต่อ

องค์พระมหากษัตริย์ ความคิดเกี่ยวกับการค้า ความคิดฐานต่อการจำลองในแผ่นดิน ความคิด
ฐานปลอมแปลงตราแผ่นดิน บทบัญญัติกำชับให้เจ้าเมือง จัดให้ทหารคอยสกัดจับขังชาวศึก
บทบัญญัติการคุ้มครองไพร่พลที่เป็นข้าพระ และบทบัญญัติลักษณะบำเหน็จความชอบ เป็นต้น

๓.๔ พระอัยการกบฏศึก เป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับเสถียรภาพและความปลอดภัย
ของบ้านเมือง การปฏิบัติตนในสมรภูมิ และความคิดของสพระมหากษัตริย์

๓.๕ กฎหมายเหี้ยมบาตร เป็นบทบัญญัติว่าด้วยการถวายความอารักขา
แก่พระมหากษัตริย์ การกำหนดฐานันดรศักดิ์ของพระบรมวงศานุวงศ์ วิสัยของขุนนาง
กำหนดพระราชนิเวศน์ต่าง ๆ กำหนดพระราชกรณียกิจประจำวัน และกำหนดราชาศัพท์

จากการศึกษาวิเคราะห์กฎหมายตราสามดวง พบว่ามีเจตนารมณ์ในการส่งเสริม
ความมั่นคงภายในประเทศหลายประการ ดังต่อไปนี้

๑. กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของราชบัลลังก์

ราชสำนักในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นศูนย์บัญชาการ รักษา
ความสงบสุขและความปลอดภัยของชาติ ความมั่นคงของราชบัลลังก์จึงมีผลโดยตรงต่อความมั่นคง
ของประเทศ กฎหมายตราสามดวงมีบทบัญญัติถึงความปลอดภัยของราชบัลลังก์ไว้หลายประการ ดังนี้

๑.๑ การป้องกันกำเริบคิดกันเป็นกบฏ ประกอบด้วยบทบัญญัติต่อไปนี้

๑.๑.๑ ห้ามเจ้าเมืองและแม่ทัพที่ไม่สงครามเข้าพักหลับหรือเดินทางเข้า
เมืองหลวงโดยมิได้รับสั่งให้เรียกตัว ดังความในประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ (มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๔๖ : ๕๐) ว่า

อนึ่งท้าวพญาสามลราชแลท้าวพญาประเทษราช พระ หลวง ขุน หมื่น ท่านให้
ไปรั้งเมือง แลไปราชการสงครามก็ดี แลท้าวสุขทุกข์มามิได้แลมาเองก็ดี แลเอาทรัพย์มา
ทอดแถมและโคมเอาไพร่พลในราชธานีของท่านไปก็ดี ท่านว่าสิ่งนั้นอย่าจะใคร่ฝายขึ้นอันใหญ่
ท่านให้พันคอริบเรือน ถ้าทรงพระกรุณาให้ข้าตีเสียไซ้ ให้บริบทพยพหัตถยากรจงสิ้น ไม้สัก
ถ้าคาบ เอาตัวลงเป็นไพร่เกี่ยวหญ้าช้าง อนึ่งมีหนังสือบอกสุขทุกข์มา ยังมีได้มีหนังสือไปให้หา
แลมาก่อนหนังสือ ให้มัดไว้หน้าศาลาลูกขุนสามวันแล้วให้โหมจตุรคุณ/ทวิคุณ/ลาหนึ่ง และฉก
จากราชการใส่ตรไว้เดือนหนึ่ง ถ้าทรงพระกรุณาให้คงไว้ไซ้ ให้ใส่ตรไว้ ๑๕ วัน ถ้าหนังสือ
หาพบแต่กลางทาง ท่านว่าให้ถ้ายขึ้น ถ้านา ๑๐,๐๐๐ ให้ถอยลงนา ๕,๐๐๐ ถ้านา ๕,๐๐๐

(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๘๑ : ๔๖๒ - ๔๖๓)

ผู้ใดใจใหญ่ไม่สูงศักดิ์ มันกระบดประทศร้ายจะตำพระองค์คลกลงจากก่าภูฉัตร
 หนึ่งตำร้ายพระองค์ด้วยโหรยาพิศ แลด้วยเครื่องสาตราสรรพูทให้ถึงสิ้นพระชนม์
 หนึ่งพระเจ้าอยู่หัว ให้ผู้ใดไปรั้งเมืองครองเมือง แลมิได้เอาสุวรรณมูผาแลภักษาเข้ามา
 บังคมถวาย แลแขเมือง หนึ่งผู้ใดเอาใจไปแผ่เพื่อข้าศึกศัตรูนัดแนะให้ยกเข้ามาเบียดเบียน
 พระนครขอบขันทเสมาชานน้อยใหญ่ หนึ่งผู้ใดเอากิจการบ้านเมืองและกำลังเมืองแจ้งให้
 ข้าศึกฟัง ถ้าผู้ใดกระทำดังกล่าวนั้น โทษผู้นั้นเป็นอุกฤษฏ์โทษ ๓ สถาน ๆ หนึ่งให้รับราชบาท
 ข้าเสียให้สิ้นทั้งโคต สถานหนึ่งให้รับราชบาท ข้าเสีย ๗ หัวโคต สถานหนึ่งให้รับราชบาท
 แล้วให้ข้าเสีย โศคนั้นอย่าให้เลี้ยงสืบไปเลย เมื่อประหารชีวิตนั้น ให้ประหารให้ได้
 ๗ วัน จึงให้สิ้นชีวิต เมื่อประหารนั้นอย่าให้โลหิตและอาสภตกลงในแผ่นดิน ให้ใส่แพ
 ลอยเสียตามกระแสน้ำ แผ่นดินหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์ ทรงพระเจ้าไ้ถึง ๕ พระองค์
 แลมีอาทรวงผู้ชักตัญหาความสัจมิได้นั้น*

อีกบทหนึ่งบัญญัติว่า (ลก. ๔๖๖) " หัวเมืองเสมอกัน รักกัน แลเจ้าเมืองหนึ่งไปหา
 เจ้าเมืองหนึ่ง ให้มีโทษสามประการ หนึ่งข้าศึกมีมา ให้หัวพญาลูกขุนมนตรีมุข นั่งประชุม
 ณะศาลากลาง ผู้ใดมิได้มาเป็นโทษกระบด ให้ปรับตามโทษ " *

๑.๑.๓ บทบัญญัติป้องกันการคบคิดกันประทุษร้ายต่อพระมหากษัตริย์ โดยกำหนด
 ห้ามผู้มีบรรดาศักดิ์สูงไปมาหาสู่กัน หรือแม้แต่จะแสดงความจงรักภักดีแด่พระราชบุตรพระราชนัดดา
 ก็ไม่ได้ ทานบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า (ลก. ๔๔ - ๔๕)

หนึ่งแสนนา ๑๐,๐๐๐ ลงมาถึงนา ๑,๖๐๐ แลไปมาหากันถึงเรือนก็ดี ที่สังกัด
 แห่งใดาก็ดี แลตอบเจรจากันก็ดี แลนั่งในศาลาลูกขุนเจรจากระชันกันแต่สองต่อสองก็ดี
 โทษหนักอริบเรือน ...

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

อนึ่งหัวเมืองหนึ่งกัน เจ้าเมืองหนึ่งกัน ไปหาเมืองหนึ่ง โทะถึงตาย

อนึ่ง ลูกขุนนา ๑๐,๐๐๐ ถึงนา ๕๐๐ แลไปลอบไปหาพระราชบุตรพระราชนัดดา โทะถึงตาย อนึ่งขุนหมื่นหัวพันผู้ใด ท่านมิให้เฝ้าเฝ้าแก่พระราชกุมาร พระราชนัดดา พระราชบุตร เลือกข้างดี ม้าก็ให้นั้นมิได้ ถ้ามีรับสั่งให้แก่ลูกเชอหลานเชอไข ให้คิดพูด ร่ำเรียนจึงพ้นพระราชอาญา

อนึ่ง ผู้ใดไปคบหาสื่อเมือง แลราชทูต เจรจา โทะถึงตาย *

๑.๑.๔ ความผิดอื่น ๆ ต่อพระมหากษัตริย์

๑.๑.๔.๑ ความผิดฐานหมิ่นพระบรมเชษานุภาพ ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะอาญาหลวงว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๔๑ : ๓๗๕)

มาตราหนึ่ง ผู้ใดทลงองอาร์มย่ำบกฐิ เจรจาหยาบช้าต่อพระเจ้าอยู่หัว ประมาทหมิ่นพระองค์ บัญญัติและพระบันทูล พระโองการ ท่านว่าผู้นั้น เล่มิดพระราชอาญา พระเจ้าอยู่หัว ท่านให้ลงโทษ ๔ สถาน ๆ หนึ่ง คือให้ฟัดคอริบเรือน ๑ ให้ตัดปาก คัดหู คัดมือ คัดตีนเสีย ๑ ให้ทวนควยลาวหน้ง ๒๕/๕๐ ที ๑ ให้จำไว้เดือนหนึ่ง แล เอาท้วงหญ้าช้าง ๑ ให้ไหม้จตุระคุณ แลเอาท้วงเป้นไฟ ๑ ให้ไหม้ทวีคุณ ๑ ให้ไหม้ลาหน้ง ๑ ให้ภาคทัณฑ์ไว้ *

๑.๑.๔.๒ ความผิดฐานขัดพระบรมราชโองการ ท่านบัญญัติโทษเกี่ยวกับ เรื่องนี้ไว้ในมาตรา ๕ แห่งกฎหมายลักษณะอาญาหลวง (ลต. ๓๗๖) ดังนี้ " มีพระราชโองการ ตรัสสั่งประการใด รอบให้รับพระราชโองการอย่าให้ขัด ถ้าผู้ใดมิฟัง มิได้รับพระราชโองการ มิได้ทำตามพระเจ้าอยู่หัวสั่ง ท่านให้ลงโทษ ๔ สถาน สถานหนึ่งคือ ให้รับราชบาตแล้วฆ่าเสีย ๑ ให้ตัดหูตัดปากคัดมือคัดตีนเสีย ๑ ให้รับราชบาตแล้วเอาท้วงหญ้าช้าง ๑ ... " *

12/4

๑.๑.๔.๓ ความผิดฐานทำเทียมเครื่องต้นและแอบอ้างรับสั่ง เป็นบทบัญญัติที่ป้องกันความวุ่นวายของสังคม โดยเฉพาะที่เกิดจากการแอบอ้างรับสั่ง เพราะพระบรมราชโองการเป็นสิ่งต้องปฏิบัติตาม ถ้าหากว่าไม่มีทลงโทษผู้ที่แอบอ้างรับสั่ง ก็จะทำให้สังคมวุ่นวายเป็นอย่างยิ่ง ท่านจึงกำหนดโทษประหารชีวิตแก่ผู้ที่แอบอ้างรับสั่งไว้ในมาตรา ๑๐๒ แห่งกฎหมายอาญา (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ๒๔๔๑ : ๕๒) ว่า " หนึ่งผู้ใดทำเทียมเครื่องต้น โทษตัดมือคงข้อ หนึ่งผู้ใดทำเทียมพระราชโองการ ทำเทียมพระราชลัญจกร ทำเทียมพระบันทูล โทษจำคุก " *

คงกล่าวมาจะได้เห็นว่าพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีพระราชอำนาจอย่างสิ้นเชิง แม้กระนั้นก็ตาม ท่านก็มีบทบัญญัติอีกส่วนหนึ่ง ที่จะยับยั้งพระราชอำนาจ มิให้ทรงลงโทษ แก่ข้าราชการบริพาร หรือไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน เงินกว่าเหตุ หรือไม่ชอบด้วยบทบัญญัติ คงที่กล่าวมาไว้ในกฎหมายอาญา ว่า (ลก. ๕๓-๕๔)

หนึ่งพระเจ้าอยู่หัวว่าด้วยตราตราศักราชการคดีด้วยความประการใด ๆ ต้องกฎหมายประเวณี เป็นยุติธรรมแล้วให้กระทำตาม ถ้ามีข้อบกพร่องอาจพิศนุทหัดทาน ครั้ง ๑/๒/๓ ครั้ง ถ้ามีฟัง ให้คงไว้ อย่าเพ่งสั่ง ให้ไปทูลในที่ระโหฐาน ถ้ามีฟัง จึงให้กระทำตาม ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระอัยการดังนี้ ท่านว่าผู้นั้นเลเมิดพระราชอำนาจ*

อีกมาตราหนึ่งบัญญัติไว้ว่า " หนึ่งทรงพระโกรธแก่ผู้ใด แลตรัสเรียกพระแสงอย่าให้มันก้านขึ้น ถ้าขึ้นโทษถึงตาย " * (ลก. ๕๖)

๑.๒ การถวายอารักขา พระมหากษัตริย์ทรงบัญชาการการบริหารประเทศในส่วนที่สำคัญโดยเด็ดขาด จึงเป็นเสมือนหัวใจของชาติ ที่จะต้องถวายอารักขาอย่างเข้มงวดกฎหมายตราสามดวง ได้บัญญัติเรื่องนี้ไว้หลายประการ คือ

๑.๒.๑ ห้ามบุคคลอื่นเข้าไปใกล้วังของพระมหากษัตริย์ นอกเสียจากจะแน่ใจว่าไม่มีอาวุธซ่อนเข้าไป ดังบทบัญญัติว่า (ลก. ๖๖)

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

อนึ่งถ้าเสด็จหบเรือ ผู้บังคับหาญความชุมเรือ แลเรือประตู่ เรือคั้ง แนมกัน
ประหมับอยู่ก็ดี ไปมาก็ดี แลเรือผู้ร้ายคือกระบอกโจรเมมาเล่าบ้างก็ดี แลถวายของ
ถวายฎีกาก็ดี แลเข้ามาในประชุมหาตไท ประชุมขุนคาบ ประชุมตำรวจ ถึงเรือคั้ง
เรือกัน ให้บอกม้า ถ้ามีฟังให้กว้างด้วยอีก ด้วยไม้ ด้วยคาบ ถ้ามีฟังให้ว่ายน้ำยุคเอา
เรือออกมา ถ้าทอดพระเนตรเห็นแลตรัสเรียกเข้าไปใช้ ให้เอาเรือมารับ ถ้าแลผู้ใด
เข้าไป แลมิได้ห้ามเหนใช้ โทษขุนคาบ ชุมเรือ ชุมตำรวจใน พัดคอริบเรือน*

อีกมาตราหนึ่งบัญญัติว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๔๑: ๖๖-๖๗)

อนึ่งสมเด็จพระพุทธเจ้าก็ พระราชกุมารก็ มีกิจแลเข้ามาในเรือประตู่ใช้
ให้เรือประตู่บอกม้า ถ้ามีฟังให้กว้างด้วยอีก ด้วยไม้ ด้วยหัวท้าย ถ้ามีฟังให้ฟังด้วยหอ
ถ้าทอดพระเนตรเห็นตรัสเรียกให้เข้ามาใช้ ให้เอาเรือประตู่รับ อย่าให้เข้ามาด้วยเรือเอง
ครั้นมาถึงอยู่แต่แควเรือ ให้ขุนตำรวจนั่งกลางกันอยู่ ถ้ามีหาโทษถึงตาย*

บทบัญญัติดังกล่าวมานี้ล้วนมีจุดประสงค์ที่จะถวายการอารักขาแก่พระเจ้าอยู่หัวอย่าง
แท้จริง และมีให้วางใจผู้ใด การที่ห้ามนำเรือของตนเองเข้าเฝ้า ถึงข้อความในวรรคต้น
คงจะกล่าวว่าจะหุดชอบอาวูช หรือผู้คน เข้ามาทำร้ายองค์พระมหากษัตริย์นั่นเอง และนอกจากนี้
ยังกำหนดให้ตำรวจนั่งขวางกลางอีกชั้นหนึ่ง มีเปิดโอกาสให้เข้าเฝ้าโดยใกล้ชิดได้ แม้บุคคล
ที่พระมหากษัตริย์ทรงไว้วางพระราชหฤทัยถึง ครัสเรียกให้เข้าเฝ้าก็ตาม

๑.๒.๒ การป้องกันมิให้ลัทธิหรือมุกดแปลกปลอมเข้าไปในพระราชวัง ถ้าหาก
เสด็จไปที่ใด ก็ต้องตรวจตราจนแน่ใจว่าไม่มีอันตราย จึงกราบบังทูลให้เสด็จ ถึงบทบัญญัติ
ในกฎหมายเตียบบาล มาตรา ๖๖ และมาตรา ๓๐ ความว่า (ลค: ๔๑ - ๔๒)

ถ้าถึบประตู่วังให้ตัดดินเสีย เอามือถึบประตู่วังเข้าไปเองให้ตีด้วยไม้หวาย
๒๐ ที ถ้าเป็นกำแพงวังชั้นนอกให้ตัดดินเสีย ถ้าเป็นกำแพงวังชั้นในให้ฆ่าเสีย ถ้าถึ
เครื่องตราอาวูชเข้าไปในพระราชวัง ให้นายประตู่ถามดูก็/ร้าย ถ้าใช้งานที่จะเอาเข้ามา

ให้ตัดมือผู้เอาเข้ามานั้นเสีย ถ้านายประทุมได้ว่าจะให้คนเอาเข้าไป ให้มีโทษแก่
นายประทุมจนนั้น

อนึ่งโดยการกระโดดปลอมมาต่างเมืองก็ดี แลราชโอรส แลสุนัข ม้า โค กระบือ
แล่นเข้าในพระราชวัง ถึงหน้าพระที่นั่งก็ดี ถึงบนพระโรงก็ดี โทษชาววังถึงตาย ส่วน
นายประทุมใช้ให้ลักตาเสีย

อนึ่งโดยการตำรวจใน ถ้าเสด็จขึ้นเขาแลเข้าจำ ขึ้นปราง เข้าพระวิหาร ให้ขุนตาม
เข้าค้น แล้วให้ตำรวจในเข้าค้น แล้วให้นายแวงค้น แล้วให้กันยุดาค้นแล้ว เป็น ๔ ถ้า
จึงเจ็ญเสด็จ ... ถ้าเสด็จแลมีผู้ร้าย คือกระโดดปลอมมารถก็ดี สุนัข เสือ หมู โค กระบือ
งูพิษก็ดี โทษขุนตามหนึ่ง โทษตำรวจในหนึ่ง โทษนายแวงหนึ่ง ถึงตาย *

๑.๒.๓ บทบัญญัติป้องกันผู้ใกล้คิดลอบประทุษร้ายพระมหากษัตริย์ เพื่อป้องกัน
การลอบปลงพระชนม์และป้องกันอุบัติเหตุอันเกิดจากความประมาทของมหาดเล็กผู้เชิญพระแสง
ตามเสด็จ ท่านบัญญัติไว้ในมาตรา ๑๑๒ แห่งกฎหมายระเบียบของบ้านเมืองว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ
การเมือง , ๒๔๘๑ : ๘๕) " อนึ่งพระแสงทรงให้มีเจ้าต่างกรมต้องถือ ถ้าพระเจ้ายู่หัว
ส่งพระแสงให้เจ้าต่างกรมอย่าให้รับ ถ้ารับโทษหนัก ให้มหาดเล็กรับ ถ้ารับหมิ่นโทษถึงตาย
ถ้าถือพระแสงตามเสด็จอย่าลอบคดโกง ถ้าถวายพระแสง ให้เอาคมไว้ข้างตัวสั้นไว้ข้างพระองค์
ถ้าถวายผิดโทษถึงตาย " *

๒. กฎหมายเกี่ยวกับความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

บ้านเมืองจะสงบเรียบร้อยก็ต่อเมื่อมีสถาบันที่ให้ความเป็นธรรม เป็นที่พึ่งของ
ประชาชนเมื่อเขาถูกข่มเหงรังแก คือจัดตั้งสถาบันที่"ยุติ"ข้อพิพาทต่างๆด้วยความเป็น "ธรรม"
ถ้ามีเช่นนั้นต่างก็จะใช้"กำลัง"เข้าตัดสินข้อพิพาทกัน บ้านเมืองก็จะไม่มีความสงบ ผู้คนก็จะ
ล้มตายหาความสุขมิได้ ทำให้กำลังของชาติอ่อนแอ เปิดโอกาสให้ศัตรูภายนอกเข้ามาย่ำยีได้
กฎหมายตราสามดวงได้วางมาตรการรักษาความสงบของบ้านเมืองไว้ จำแนกได้ดังนี้

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

อนึ่งจะพิจารณาพิพากษารรณคดีนี้ด้วยความทั้งปวงโดยมูลคดีประการใด
ให้ทรงตั้งอยู่ในคดีทั้ง ๔ คือ ฉันทา โทษา โภยา โมหาคติ อย่าให้ก่อปรด้วยความ
อิจฉาริษยา โกรธ จอแหว ด้วยภัยต่างๆ ให้พิจารณาจงเป็นยศ เป็นธรรม ด้วย
อุเบกขาญาณอันประเสริฐ อย่าให้ว่าสัจย์ ว่าธรรม เห็นแก่หน้าบุคคล แลอาจสินจ้าง
สินบน เข้าด้วยฝ่ายใจห่อฝ่ายจำเลย กลับเท็จเป็นจริง จริงเป็นเท็จ ทำกลบเกลื่อน
ข้อความให้พ้นเพื่อน ให้ช่วยราษฎรทั้งปวงมีความยากแค้น เกื้อกร่อน นิตด้วยพระราช
กำหนดกฎหมายเอาใหม่แต่สิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ *

๒.๒ พระอัยการลักษณะฉ้อโกง สาเหตุที่สำคัญที่คนไทยวิาทฆ่าฟันกันตาย /๒
ประการหนึ่ง คือ การประพฤติดิถีประเพณี เพราะเราถือว่าเป็นเรื่องที่ถูกเหยียดหยามที่
อกันกันไม่ได้ ท่านจึงบัญญัติห้ามการผิดประเพณีไว้ว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง,
๒๔๘๑ : ๓ - ๔)

ชายใดข่มขืนภริยาท่านถึงฆ่าเรา ให้ใหม่โดยปรกณฉกเมียบ หวีคูณ ถ้าข่มขืน
มิได้ถึงฆ่าเราให้ใหม่โดยปรกณฉกเมียบ

ผู้ใดเจ้าโลมจับมือถือนม กอดจูบเมียบท่านก็ดี ฝ่ายท่านไม่อยู่ ไปหาเมียบท่าน
ถึงไปเรือน แลในสถานที่ลับไม่มี ผู้ใดอยู่ด้วยเป็นค่านับก็ดี ไปหาเมียบท่านถึงที่นอน
ในห้องอยู่ แลช่องต่อช่องก็ดี ท่านให้ใหม่รายนั้นถึงเบียดปรกณฉกเมียบ ถ้าผู้ใดกล่าวคำ
แผละโลมเมียบท่านก็ดี ถักลอบพุกจกด้วยเมียบท่านก็ดี พิจารณาเป็นสัจใช้ให้ใหม่รายนั้น
ถึงเบียดจับมือถือนมกอดจูบนั้น

ผู้ใดไปการทรงสังกรรมก็ดี โดยเสด็จพระผู้เป็นเจ้าก็ดี ไปราชการก็ดี
อยู่พายหลังมีผู้มาทำชู้ด้วยเมียบท่านใช้ ให้ใหม่ทวีคูณ *

อย่างไรก็ตามการทำชู้ด้วยเมียบท่านนี้ ก็มีทองคำแว่นโทะให้ฝ่ายชายได้ ในกรณีนี้ฝ่ายหญิง

* สะกดตามฉบับเดิม

กรมพระราชวังบวรสถานมงคล กรมพระราชวังหลัง จะมีคดีแฉกกันสิ่งใดให้ระงับกับโทสะ
โมหะเสีย ว่ากล่าวแก่เจ้ากรม ปลัดกรม แลนายเวนปลัดเวนว่ากล่าวชำระตัดสินให้
มีตกลงจึงให้ร้องฟ้องตามกระทรวงการ ถ้าเป็นเนื้อความข้อใหญ่ ให้เสนาบดีปลัดขวา
กราบบังคมทูลพระกรุณาอย่าให้ เสียยศเกรียติชนาแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัว*

การใช้กฎหมายเพื่อคงความสงบเรียบร้อยและสันติสุขของบ้านเมืองนี้ ในวรรณกรรม
เรื่องอื่นในสมัยนี้มีกล่าวไว้เป็น ๒ ทาง คือ การกำหนดโทษหนักกับผู้ละเมิดกฎหมาย เพื่อให้ราษฎร
เกรงกลัวอาญาแผ่นดินประการหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคือการลดอาญาที่กำหนดโทษขึ้นรุนแรงจนประชาชน
สิ้นกลัวราชทัณฑ์เสียบ้าง ดังตัวอย่าง

คราวเจ้ามัตได้เมืองเสฉวนจากเล่าเจี้ยง เล่ามัตได้จัดระเบียบของสังคมโดยแต่ง
กฎหมายใหม่ กำหนดโทษให้หนักกว่ากฎหมายเดิม ดังความว่า " องค์เบ้งจึงแต่งกฎหมายใหม่ตาม
ธรรมเนียมแผ่นดิน แลคาดโทษนั้นให้หนักกว่าเก่า แลแจกไปแก่เมืองไท่ สี่สิบเอ็ดหัว เมือง
ซึ่งขึ้นแก่เมืองเสฉวน เจ้าเมืองทั้งนั้นแลเมืองตรี จัหวา ซึ่งขึ้นต่อกันทั้งร้อยเกาะเมืองนั้น ก็ทำตาม
กฎหมายสิ้น ราษฎรทั้งปวงก็มีความสุขยิ่งกว่าแต่ก่อน " (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐ : ๒๓๑)
เหตุผลที่ต้องกำหนดโทษไว้ให้สูงกว่าเดิม ขงเบ้งกล่าวว่า (ลก. ๒๓๐)

อันเล่าเจี้ยงเล่าก็เป็นคนมีความคิณน้อยหาอาญาข่มขมิได้ แม้รักผู้ใดก็หาสติปัญญาไม่
ก็ตั้งแต่งให้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ แลผู้นั้นมีน้ำใจกลัวระเบียบกฎหมายเสีย ข่มเหงอาญาพระราชอาญา
แต่ตามลำเอารใจ ไพรบ้านพลเมืองได้ความเดือดร้อนจนเสียเมือง ครั้นนี้เราจึงให้เลิก
กฎหมายเก่าเสีย ให้คาดโทษผู้ทำผิดให้หนักขึ้น หวังจะให้คนทั้งปวงทำความชอบ แม้ขุนนาง
แลราษฎร เห็นผู้ใดทำความชอบมีบำเหน็จ ก็จะละความชั่วของตัวเสีย จะไต่ดูเบี่ยงอย่างกัน
ทำตามกฎหมาย ก็จะมี ความชอบขึ้น บ้านเมืองก็จะค่อยปกติราบคาบไป

* สะกดตามฉบับเดิม

คราวไม่กองที่เมืองท่าเอียงใต้ ให้ทราบกฎหมายใหม่ลดอาญาลง ดังที่ไม่กอง
ปราศรัยแก่ชาวเมืองว่า (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๙ : ๒๐๓-๒๐๔)

ซึ่งพระเจ้าจีนซึ่งองค์คิดทำกฎหมายจะกันพระนคร กลับให้ราษฎรแตกตื่น
ระส่ำระสาย ถึงกฎหมายไว้ว่า ผู้ใดบิดนาคจะฆ่าเสีย ผิดประเพณีกษัตริย์ ... กฎหมาย
แต่ก่อนจะต้องแปลงให้หย่อนอาญาลงจึงจะควร ข้อซึ่งผู้ใด ไปนกันตาย ในกฎหมายก่อนว่า
ฆ่าเสียถึงสามตัว บัดนี้เราจะให้ตายแต่ตัวผู้ฆ่าตามโทษานุโทษผู้ทำผิด ข้อซึ่งคนมีใจหยามช้า
คมหากันเป็นโจรผู้ร้ายลอบขกตีให้ฆ่าเสีย นั้น เราจะให้ลงทัณฑ์กรรมจำไว้ในเรือนตรู
กว่าจะเสียหาลาบ ข้อซึ่งทะเลาะวิวาทกันถึงแตกหัก ให้ลงโทษจำคุกถึงสาหัสนั้น จะให้
แต่ทำขวัญแล้วกล่าวกล่าวเกลี้ยไกล่

๓. กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติทางด้านการทหาร

ความมั่นคงของชาติเป็นสิ่งสำคัญสูงสุด และทหารเป็นศูนย์กลางที่สำคัญที่สุดในการป้องกัน
ประเทศ การวางกำหนดกฎเกณฑ์ และการจัดระเบียบของกองทัพ จึงเป็นเครื่องส่งเสริม
ความมั่นคงของประเทศโดยตรง กฎหมายตราสามดวง ได้บัญญัติสิทธิ หน้าที่ และวิธีการป้องกัน
ประเทศ ไว้ดังนี้

๓.๑ บทบัญญัติให้กำลังใจแก่ไพร่พล กฎหมายตราสามดวงมีบทบัญญัติคุ้มครองมิให้นายหมู่
นายกอง ใช้ไพร่พลลง เหมือนกับทาสของคน บทบัญญัตินี้เป็นผลให้ไพร่พลมีความจงรักภักดี มีจิตใจ
ที่จะรับราชการสนองพระเดชพระคุณในฐานะเป็นข้าทูลทูลใช้ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดย
เท่าเทียมกัน นับเป็นนโยบายที่ผูกใจทหารส่วนใหญ่ได้เป็นอย่างดี ท่านบัญญัติไว้ว่า
(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๔๑ : ๓๗๗).

อนึ่งอย่าให้เจ้าหมู่ ฝ่ายทหารพลเรือนเอาไพร่พลลงซึ่งท่านได้ ราชการไปสิ้นว่า 51
เป็นบ่าวไพร่ข้าของคน แลอย่าให้เจ้าหมู่ใช้ไพร่ทำการของตนจุฑาษ ... ถ้าผู้ใดมิได้กระทำ 4
ตาม พระราชกำหนดกฎหมายไว้นั้น ให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ ๔ สถาน สถานหนึ่งให้ฆ่าเสีย
สถานหนึ่งให้รับราชทัณฑ์ตลอดชั่วชีวิต สถานหนึ่งให้ทวนด้วยสวดหนึ่ง ๒๐ ที สถานหนึ่ง
ให้เอาตัวออกจากราชการเป็นไพร่ สถานหนึ่งให้ไหมจตุรคุณ ... สถานหนึ่งให้ภาคทัณฑ์ *

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

ในอันขวัญและกำลังใจของทหาร กฎหมายตราสามดวง ได้บัญญัติการตอบแทน
ความชอบของทหารผ่านศึกอย่างถึงขนาด เป็นเครื่องจูงใจให้ชาวไทยที่มีฝีมือได้แสดงความ
เก่งกาจสร้างวีรกรรมในสมรภูมิ ท่านกำหนดบำเหน็จรางวัลทหารผู้มีความชอบไว้ใน
กฎหมายเหียรบาลว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๔๘๑ : ๗๕)

89/

๙๐

ถ้าผู้ใดชนช้างชนะ บำเหน็จหมวกทอง เสื้อบนอกทองปลายแขน ยกที่ขึ้นถึง
นา ๑๐,๐๐๐ ถ้านา ๑๐,๐๐๐ แล้ว ให้รับคานทองหามทอง
ผู้ใดรบช้างมีไชย แลเข้าศึกขาดหัวช้างบำเหน็จได้พานทอง หมวกทอง รมคันทอง
คานหามทอง แลเมี่ยงนาง ถ้าได้ตัวท้าวพญาบำเหน็จเท่ากัน
ถ้าพลตายทั้งเสไล พลคืนได้ช่วยด้วยช้าง แลผู้รบช้างนั้นมีไชยเพราะพลคืนใช้
ให้ยกพลนั้นเป็นขุน รางวันเงินลากทองลาก ลูกหลานให้เลี้ยงสืบไป
ฝ่ายผู้รบช้างนั้นรางวัลจตุรเศียร *

๓.๒ บทบัญญัติลงโทษทหารที่ละเมิดอาญาทัณฑ์ นโยบายการใช้กฎหมายเพื่อส่งเสริม
ความเข้มแข็งของกองทัพในสมัยนี้ นอกจากจะใช้รางวัลเป็นเครื่องจูงใจแล้ว ยังมีมาตรการ
ลงโทษแก่ผู้ผิดอาญากฎ และประมาทในราชการสงคราม ถึงบทบัญญัติในมาตรา ๔๖ แห่ง
กฎหมายเหียรบาลว่า (ลข. ๗๔ - ๗๕)

โดยการพระราชสงคราม ยกไปตีศึกกิติ ข้าศึกมาถึงเมืองกิติ แลท้าวพญา
หัวเมืองมณฑลบุรีขเสนาโยธามาต ผู้เป็นนายทัพนายกองยกช้างม้าทัพ พลทั้งดาบเขน
เสไลโหม่มีปืนไฟหน้าไม้ธนูหอกทวน เปนปีกออกไป ณ กลางแปลง แลเปนนายกองออกไปกิติ
ได้รับแลมีโทษชำนะแก่ข้าศึกแลให้ยุกระบัตย์ กฎหมายเอาความชอบมาไ้รางวัลเจียดทอง
เสื้อสมอบนแลเปลี่ยนที่อื่น ฝ่ายลูกหลานให้เลี้ยงตามบำเหน็จ

๙๑

ถ้าผู้ใดถอยแต่หัวเส้าหนึ่ง ลงอาชวาคักหัวเส้าเท้า ทเวนรอบทัพ ลูกหลาน
อย่าเลี้ยงเหมือนหน้า *

มาตรา ๕๓ บัญญัติว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๔๑:๗๖)

"อนึ่ง ขุนคาม ขุนเรือ ขุนช้าง ขุนตำรวจ อยู่ล้อมวงแลเข้าศึกษาพลอมถึงพระพลาได๋ ให้ตักหัวตักเท้าเวนเสียบไว้ อนึ่งให้เข้าศึกษาเข้ามาเผาไค้ถึงพระพลาให้เสียบเสียบ อนึ่งเข้าหับเข้าศึกษาตามกระบวนแล้ว แลยกเข้าจะยุทด้วยราชศัตรู แลถอยออกมา ๓ ชั่วโมง ข้าง ให้เข้าเสียบ*

การระวางรักษาและตรวจตราหน้าที่รักษาค่าย และถวายการอารักขาพระเจ้าอยู่หัวกับทบบัญชาข้างต้น มีปรากฏในวรรณกรรมในสมัยนั้นอีกตอนหนึ่ง คือตอนสมัยนครอินทลอมเข้าไปถึงที่ปรหมของพระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง ความนึกของนายทัพนายกองพม่าครั้งนั้นมีโทษถึงตายถึงคำว่า (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๔๑๒ : ๓๔๖)"

ด้วยนายทัพนายกองทั้งปวงมิได้ระวางตรวจตรา ละให้เข้าศึกษาพลอมเข้ามาถึงตัวเราไค้ละนี้ ครั้นจะมีเอาโทษนายทัพนายกองทั้งปวงบัดนี้แล้ว แม้จะล่าทัพไปทีไหนจะเป็นขบวนป้องกันทัพมอญได้ แต่ตั้งเป็นปกติอยู่ละยังให้เข้าศึกษาพลอมเข้ามาทำร้ายได้ บัดนี้โทษคนทั้งปวงก็ถึงตายอยู่แล้ว เสนาบดีนายทัพนายกองจะคิดประการใด

๓.๓ บทบัญญัติว่าด้วยการเตรียมการป้องกันพระราชอาณาจักร การป้องกัน

พระราชอาณาจักรที่สำคัญประการหนึ่ง คือท่านกำหนดห้ามหญิงไทยสมรสกับคนต่างชาติ เพราะเกรงว่าชาวต่างชาติเหล่านั้นจะล่วงถามและล่วงรู้ความลับ และกำลังของกองทัพซึ่งจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติ ดังที่บัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง ความว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๔๑ : ๓๔๑-๓๔๒)

ราษฎรข้าแผ่นดินชายหญิงไทยอน บมียามีกลัวพระราชอาชญาพระราชกำหนดกฎหมายเห็นได้เข้าของเงินทองของมฤดาภิสิทธิ์ อันมาค้าขายแต่นานาประเพณีนอกท่านต่างแดนเลยยกลูกสาวยกหลานสาวให้เป็นเมียฝรั่งอังกฤษ วิลันดา ฮอลันดา มลายู อันต่างศาสนาแลให้เข้ารีตถืออย่างมฤดาภิสิทธิ์นอกพระศาสนา ท่านว่าผู้เป็นเปลี่ยนหนามในแผ่นดินแลมันเอาใจไปแต่เมื่อแก่ประจามีศรัทธาหมุ่ร้าย ท่านให้ลงโทษ ๒ สถาน ๆ หนึ่งให้พันคอริบเรือน ... อย่าให้ดูเบี่ยงกัน เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าพอมันถึงพิษนี้หัวนลงเหยื่อแผ่นดิน จเป็นพิษนั้นลสืบไป ฝ่ายพอมันลูกระก็จเอาจิจการบ้านเมือง

ไปแจ้งแก่อาณาประเทศ ๆ มักรู้แล้ว มัจฉิกิมาเป็นกบ เป็นพระนครธานีขอบขันทเสมา
พระพุทธรูปสำคัญพลอยเล้าหมองไป *

บทบัญญัติกำหนดหน้าที่ในการป้องกันบ้านเมือง ให้เจ้าเมืองถือปฏิบัติ ในพระอัยการ
ลักษณะอาญาหลวง มาตรา ๕๕ ความว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๘๑: ๔๒๐-๔๒๑)

ผู้รักษามือง ผู้รั้งเมือง ผู้ครองเมืองทั้งหลายอันเป็นข้าพระเจ้าอยู่หัว
อันอยู่ในรอบขันทเสมาแว่นแคว้น อันขึ้นแก่กรุงศรีอยุธยาใหญ่อยู่ทั้งปวง ท่านให้
เจ้าเมืองทั้งปวงจัดหาผู้จะเป็นหมื่นแบ่ง หมื่นนครบาล หมื่นวัง หมื่นคลัง หมื่นนา
หมื่นมหาดไทย แลหมื่นพลหมื่นค่าน หมื่นแขวง แลตั้งนายฉนวนคอยคานทางให้หมื่นคุณ
รอง รอยรอบคานแค้น อย่าให้ข้าศึกศัตรูเข้ามาแปลกปลอมได้ ถ้าพบข้าศึกศัตรูแลข้างมา
มากไซ้ ให้เร่งขับครัวเข้าในเมือง แลหีบประตูเมืองอยู่ดูพระเจ้าอยู่หัวว่าจะมา
แลให้แต่งพลทหารแหกหักเอาทางข้าศึกจงได้ แม้นข้าศึกถอยไซ้ให้ตามจงได้คองแค้น
ผู้รักษามืองผู้รั้งเมืองผู้ครองเมืองจึงจะมีบำเหน็จความชอบในแผ่นดิน ถ้าผู้รักษามือง
หมิ่นได้ทำตามพระราชกฤษฎีกา ให้ลงโทษโดยขนาด อย่าให้ขาดเหลือ *

๔. กฎหมายเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติทางด้านเศรษฐกิจ

ฐานะทางเศรษฐกิจที่มีผลถึงความมั่นคงของชาติโดยตรงก็คือ เสบียงอาหารที่จะส่ง
เข้ากองทัพในยามสงคราม ประเทศชาติจะเจริญรุ่งเรืองและมีความเข้มแข็งไม่ได้ หากฐานะ
ทางเศรษฐกิจไม่มั่นคง เสบียงอาหารมีความสำคัญต่อกองทัพเป็นอย่างยิ่ง ประวัติศาสตร์
ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการเสบียงอาหารอย่างเด่นชัด ในคราวอะแซหุุ่นกั เมืองพิษณุโลก
ในปี พ.ศ. ๒๓๑๔ เมื่อพม่าได้เมืองพิษณุโลกแล้ว อะแซหุุ่นกัประกาศแก่นายทัพนายกองว่า
" ไทยเกียมน้ำมือเข้มแข็งนัก ไม่เหมือนไทยแต่ก่อนและเมืองพิษณุโลกเสียครั้งนี้ จะได้เสีย
เพราะเมืองแตกอาหารแพ้นั้นหาไม่ได้ เพราะเขาออกข้าวขาดเสบียงอาหารจึงเสียเมือง "
(สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๕, ๒๔๑๔: ๕๕๐-๕๕๑)

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงนิพนธ์เหตุการณ์ตอนนั้นไว้
ในพระราชพงศาวดารพม่าว่า (๒๕๐๕ : ๑๗๙-๑๘๐)

ทัพพม่าตีได้เมืองสุโขทัยและเมืองสวรรคโลก แยกกองทัพไปตีเมืองพิษณุ
แล้วทัพใหญ่ก็ยกมาตั้งล้อมเมืองพิษณุโลก พระเจ้าตากก็ยกทัพหลวงขึ้นไปให้ขุนนางตั้งค่าย
ผจญพม่าได้รบกันอย่างเข้มแข็งเป็นหลายครั้ง ในเมืองพิษณุโลกขาดเสบียงอาหาร
พระเจ้าตากจะให้พาเข้าไปส่งเสบียงก็ไม่ไหว สองเจ้าพระยาสู้รบอย่างสามารถ ...
แม้เจ้าพระยาทั้งสองจะป้องกันเมืองอย่างเข้มแข็งปานใด เมื่อหมดเสบียงอาหาร
ก็สุดกำลังอยู่เอง

วรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่กล่าวยืนยันว่าไทยเสียเมืองพิษณุโลกเพราะขาดเสบียง
อาหาร คือ "ลิลิตสามกรุง" กล่าวว่า

ข้างฝ่ายพิษณุโลกโศกลำบาก
มาจนมาล้อมขวางทางลำเลียง
ถ้าไทยเสียลำเลียงพม่าได้
ฝ่ายเราอยู่ที่นั่นถ้านักการ
ใครจะอดก่อนใครในครั้งนี้

สิ้นเสบียงเลี้ยง เลือดต้องเดือดแค้น

ถ้าอดอยากการยุทธก็สุดเลื่อง
เห็นแต่เพียงว่าร้ายหลายประการ
มาจนถึงต้องปราศไปทุกด้าน
ทางอาหารขัดข้องก็ต้องแพ้
ปัญหามีทวนขวานนั้นแน่

ยังมีเศสริร่างจะร่างปราม
กรมพระพิทยาลงกรณ์

ฐานะทางเศรษฐกิจมีความสำคัญต่อความมั่นคงของชาติดังกล่าวดำเนินการ
ตราสามดวงจึงมีบทบัญญัติส่งเสริมความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจไว้ สรุปได้แก่ ประการ คือ

๔.๑ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของประชาชน ท่านกำหนดให้ผู้ปกครองบ้านเมือง
รักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง มิให้มีโจรผู้ร้ายคอยเบียดเบียน เพราะถ้าหาก
บ้านเมืองไม่สงบคนที่มีกำลังมากเข้มแข็งแก่งแย่งกันแย่งชิงกันที่ขยันหมั่นเพียรทำมาหาเลี้ยงชีพ
ก็ถูกเบียดเบียนจากโจรภัย ทวยราษฎร์ไม่มีชีวิตที่จะตั้งทำมาหากินเป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจของชาติ

เป็นส่วนตัว ท่านมีสติความเข้าใจในมาตรา ๕๑ แห่งพระธรรมนูญอาญาหลวง ว่า
(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๔๑ : ๔๐๓)

พระเจ้าอยู่หัวทรงสั่งให้ไปรั้งเมืองนครเมือง ให้รักษาไพร่ฟ้าข้าไทท่าน
แลให้รับรองศุภชุกขบรรณบททั้งปวง แลรักษาถิ่นฐานบ้านนอกขอบเขตให้มีโจรผู้ร้าย
แลคนกับโซกราษฎร ถ้าผู้รั้งเมืองผู้ครองเมืองผู้ใดรักษาได้ หักว่ามีบำเหน็จในแผ่นดิน
ถ้าแลโจรผู้กับโซกราษฎรเกิดชุกชุมขึ้นเหลือกำลังรับมิได้ ก็ให้บอกมายังลูกขุน ณ ศาลา
ให้มังคละทูลบอกสมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว จึงจะขึ้นโทษ ถ้าแลผู้รั้งเมือง
ผู้ครองเมืองมิได้กำชับจับกุม ละเลยให้โจรแลผู้กับโซกราษฎรชุกชุมขึ้นได้ ท่านว่าผู้นั้น
เดมิด ต้องโบรฉกกันโทษ ให้ลงโทษ ๒ สถาน *

เรื่องการปราบปรามโจรผู้ร้าย และผู้ก่อความสงบของแผ่นดินนี้ ถือเป็นหน้าที่
ที่สำคัญของผู้ปกครอง ที่จะต้องดำเนินการโดยเฉียบขาด เพื่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง
ในวรรณกรรมเรื่องอื่นๆ นอกจากกฎหมายตราสามดวงแล้ว ได้กล่าวถึงการปราบปรามโจรผู้ร้าย
และผู้ก่อความสงบสุขของสังคม ไว้ดังนี้

วรรณกรรมเรื่องสามก๊ก คราวเตียวถึก เป็นหัวหน้าโจรโพกผ้าเหลือง ทำให้แผ่นดิน
เดือดร้อน พระเจ้าเลนเต้ ต้องประกาศให้รางวัลแก่ผู้ปราบปรามโจรได้ ดังความว่า " พระเจ้า
เลนเต้ให้มีตราไปทุกหัวเมืองว่า ถ้าผู้ใดมีมือกล้าหาญให้ช่วยกันจับโจรโพกผ้าเหลืองได้แล้ว
จะปูนบำเหน็จให้เป็นขุนนาง " (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๔๑๐ : ๒) การเกิดโจรโพกผ้าเหลือง
ในครั้งนั้นมีสาเหตุพระเจ้าเลนเต้เท่านั้นที่ทรงเดือดร้อน แม้แต่เจ้าเมืองในที่นั้นก็เดือดร้อน
และหาทางกำจัด ดังเช่น ตอนโจรก็ยกเข้าตีปลายแดนเมืองอิ้วจิว เล่าเอียน เจ้าเมืองอิ้วจิว
ก็ประกาศหาผู้มีฝีมือมาปราบปราม ดังที่ประกาศว่า " ถ้าผู้ใดกล้าหาญ มีปัญญา จับโจรได้ จะบอก
ความชอบไปให้กราบทูลพระเจ้าเลนเต้ " (ลก. ๙)

พระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ ตอนพระอิศวรมีเทวโองการให้พระนารายณ์อวตาร
มาเป็นพระราม ก็กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองที่จะรักษาความสงบของสังคม ดังความว่า

แจ้ง เหตุแห่งองค์พระสิริ
ปางนี้เจ้าจงอวตาร
เป็น เนอหศรดิษดี
จะได้ชำนัดแก่ไตรโลก
พระยศจะปรากฏทั้งโลกา

ว่าโลกเกิดร้อนดังอัคคี
ไปปราบพวกพาลยักษ์
ในราชธานีอยุธยา
ดับไฟให้เป็นทุกทิศา
ไปกวาดจะดับกับกลับ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

พระราชนิพนธ์บทละคร เรื่อง อุณรุท แสดงถึงหน้าที่ของผู้เป็นใหญ่ที่จะต้องรักษา
ความสงบเรียบร้อยและคอยป้องกันมิให้ผู้มีอำนาจรังแกเบียดเบียนผู้ที่อ่อนแอกว่า เช่นคราว
ท้าวกรุงพาณเที่ยวรุกรานรังแก ช่มเหลงมุนยและเทวดา ไม่มีผู้ใดต่อสู้ได้ พระอิศวรในฐานะ
ผู้ปกครองโลกทั้งสาม ต้องเชิญพระนารายณ์ให้อวตารเป็นพระบรมจักรกฤษณ์ ลงไปเป็นต้นตระกูล
ของผู้ที่จะปราบปรามท้าวกรุงพาณ ดังความว่า

เมื่อนั้น

ซึ่งท้าวสุชัยดี
เห็นเห็นคุณอายุกรุงพาณ
ไม่เกรงกูผู้เป็นโลกา
ตรัสแล้วมีเทวสุนทร
เจ้าผู้ฤทธิไกรดังไฟกลับ
ปางนี้ครั้นที่จะปราบยุค
อย่าคิดแก่ลำบากอินทรีย์
ที่จะทรงศักดิ์านุภาพ
เชิญเจ้าอวตารลงไป
ดับไฟให้เป็นไตรกาล
จะปรากฏยศเกียรติเดชา

พระสยามภูพานเรื่องศรี

ไกรธก้องอัคคีไหม้ฟ้า

สาขารอบุรีคชิจดา

น่าที่จะม้วยชีวัน

กูก่อนพระนารายณ์รังสรรค์

อันเป็นที่สิงแก่ราชาตรี

ให้โลกเป็นสุขเกษมศรี

นอกนี้ไม่เห็นผู้ใด

ปราบพญอสูรทั้งปวงได้

เกิดในสุริยวงศ์มรกา

จะได้สุขสำราญพร้อมหน้า

ไปทั่วกลัปฟ้าดิน

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

๔.๒ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจของราชสำนัก ราชสำนักในรัชสมัยพระบาท

สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นศูนย์บัญชาการบริหารประเทศ จึงต้องใช้จ่ายเงินทอง เป็นอันมากเพื่อป้องกันความขาดแคลนพระราชทรัพย์ที่จะทรงใช้จ่ายในราชการสงคราม ดังบทบัญญัติว่า (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง, ๒๔๘๑ : ๔๒-๔๓) "อนึ่งผู้ใดลักเงินทอง น้ำมือนอนแพรและพระราชทรัพย์ออกไปจากประตูใช้ ให้ว่าผู้ลัก बदมายประตูลี้ภัยด้วยกัน" * และอีกมาตราหนึ่ง บัญญัติว่า (ลก. ๔๕)

อนึ่งแลนา ๑๐,๐๐๐ ลงมาถึงนา ๕๐๐ แลเห็นความมิชอบ คือคบกันผิด กระทรวงไวยการก็ บังพระราชมารยาธิ์ก็ แลลักพระราชทรัพย์ก็ แลคบด้วยสตรี สิ่งใด อันต้องเจ้าพิศฐาน แลรู้เห็นด้วยประการใดาก็ มีผู้เอาจมาว่ากล่าวมิได้พิศโทษ แลมิได้เอาจมาว่ากล่าวถึงลูกเจ้าเหล่าขุนโดยไวยการ ว่า ถ้ามิได้พิศโทษใช้ให้ว่าแก่ตำรวจใน ถ้ามิได้ให้ว่าแก่ขุนนางเล็ก ให้เอาจกราบทูลพระกรุณา ถ้าความนั้นไว้มิได้ว่า ให้ทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายเอง ถ้าผู้ใดมิได้กระทำตามพระไวยการดังนี้ไซ้ผู้นั้นคือกระบด ให้รับความโทษหนักโทษเบา ถ้าโทษหนักให้ ชำเสีย ถ้าโทษเบาให้ใส่ตรไว้ แลฝ่ายผู้มีได้เอาจคิมาพิศโทษนั้น โทษเท่ากัน *

อีกมาตราหนึ่ง กำหนดไว้ในพระอัยการลักษณะอาญาหลวง มาตรา ๒ ว่า "ผู้ใด บังอาจลอบลักพระราชทรัพย์ในพระคลังหลวงออกนอกพระคลังหลวงก็ ท่านให้ลงโทษ ๔ สถาน สถานหนึ่ง คือ ให้จำเริญ ๑ ให้ประจาน ๑ ให้ทวนด้วยลวดหนึ่งให้ทวาย ๒๕ ที ๑ ให้ถอดเสีย เอาตัวลงเป็นไพร่ ๑ ให้ไหมตรีศุน ๑ ให้ไหมทวีศุน ๑ ให้ไหมลาหนึ่ง ๑ ให้อุเบกสาไว้ ๑ " * (ลก. ๓๙๒)

บทบัญญัติว่าด้วยการลงโทษผู้เบียดบังพระราชทรัพย์ที่พระราชทานแก่ทหารในยามสงคราม ท่านบัญญัติไว้ว่า (ลก. ๔๔๑)

พระเจ้าอยู่หัวฯ ให้ผู้ใดเอาจเครื่องราชบริภคไปมีระสาตราวงวัน แลเครื่อง

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

อัญมานี้ เสร็จอาหารไปพระราชทานนายทัพ นายกอง ยกกระบี่กริ เก็บกกาย
ไพร่ทั้งปวง และผู้คุมเอาทรัพย์สินของไป มิได้เอาไปประสาตตามพระเจ้าอยู่หัวสั่ง
เอาสิ่งของอันชั่วบเล็ดเปลี่ยนเอาของดีไว้ก็มิ มากให้แต่บ้อย บังเอาไว้เป็นอนาประโยชน์
ตนเองก็มิ ให้ของโทษ ๔ สถาน เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เพราะว่ามันบังไว้จะให้
ข้าทะแลหัวทหารก่อกำลังในการณรงค์สงครามเสียราชการนาน*

นอกจากนี้ กฎหมายตราสามดวง ยังมีบทบัญญัติป้องกันการบรรจุนเข้ารับ
ราชการजनคนฉมังาน โดยกำหนดให้มีคณะผู้พิพากษาคติ และดำเนินการสอบสวนไว้
เพียงจำนวนจำกัด ในแต่ละศาล ดังความในมาตรา ๕๓ แห่งกฎมนเฑียรบาล ว่า
(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๔๑ : ๔๔) "อนึ่งก่อนไปนี้เมื่อหน้าท่านมิให้
มีนายสุภาวดีหลายคน ตั้งแต่ นายภูคทาคนหนึ่ง เสมียรสองคน ฉบับพระราชประหยัษ
อันชอบดังนี้ คือผู้นั้นมีบำเหนดแก่ราชการ ผู้ใดทำขาดเหลือมิยำพระราชนิยมใช้ คือผู้นั้น
หาบำเหนดแก่ราชการมิได้ " *

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

บทที่ ๕

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านศาสนา

ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวศาสนิกชนให้สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีการติดต่อสัมพันธ์กันในการประกอบศาสนกิจ มีแนวทางดำเนินชีวิตคล้ายคลึงกัน และที่สำคัญยิ่งคือมีสิ่งที่เคารพเทิดทูนร่วมกัน ชาตินี้มีโรคที่ประชาชนแทบทั้งหมดนับถือพุทธศาสนาเหมือนกัน ชาวไทยจึงมีการดำเนินชีวิตที่คล้ายคลึงกันทั้งประเทศ มีความเคารพสักการะต่อพระรัตนตรัยเหมือนกัน และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นก็คือพุทธศาสนาสอนให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สอนให้ผู้น้อยมีพรหมวิหารสี่ สอนให้ผู้น้อยมีสัมมาคารวะ สอนให้รู้จักเกื้อกูลและถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน สอนให้มีความซื่อสัตย์สุจริต ฯลฯ ธรรมะของศาสนาพุทธจึงมีอิทธิพลในการยึดเหนี่ยวให้คนไทยอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ทำให้พลเมืองพลเมืองนี้มีสัจรักสันติ ไม่ก่อความยุ่งยากซึ่งจะทำลายความมั่นคงของชาติ พระมหากษัตริย์ไทยในอดีตรองพระมหากษัตริย์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดี จึงทรงอุทิศถ้ำบวรบุรีให้พุทธจักรเจริญขึ้นเคียงคู่อาณาจักรเป็นลำดับมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ก็ทรงประกอบพระราชกรณียกิจที่ส่งเสริมให้พุทธศาสนาเจริญ เป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ ดังนี้

ก. พระราชกรณียกิจและวรรณกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา

ได้กล่าวในบทก่อนแล้วว่าสังคมของคนเป็นสังคมที่ยิ่งเหิงวุ่นวายเป็นธรรมดา เพราะต่างแก่งแย่งผลประโยชน์กัน ผู้ปกครองจึงต้องหามาตรการมาขจัดความวุ่นวาย เพื่อให้สังคมสงบร่มเย็น และให้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขความเจริญ มาตรการอันนี้คือกฎหมายและศาสนา ดังที่ พ.อ. ปิ่น มุกขนัตต์ กล่าวว่า (๒๕๐๕ : ๗๗)

ขยายออกไปหาสังคมบ้าง คือหน่วยงานของเรา คนโบราณเขาก็พากันคิดค้น
พลิกเพลงมานักต่อนักแล้วว่า จะเอาอะไรมาระงับความยุ่งของสังคม ในที่สุดก็หลอมตัว
ลงจนได้ชื่อว่า สิ่งระงับความยุ่งของสังคมมี ๒ อย่าง คือ กฎหมาย กับ ศาสนา

กฎหมาย คือระบอบบังคับของสังคม ให้อำนาจลงโทษผู้ฝ่าฝืน และมีเจ้าหน้าที่
คอยปราบปรามผู้ทำผิด

ศาสนา คือขบวนการสอนของพระศาสดา อบรมให้ทุกคนคอยปราบปราม
ตัวเอง ทำดีเอง เว้นตัวเอง

พระราชกรณียกิจในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
คือการโปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก ใน พ.ศ. ๒๓๓๑ สาเหตุของการสังคายนาพระไตรปิฎกนั้น
เนื่องจากทรงทราบว่า พระไตรปิฎกมิได้ถูกต้องสมบูรณ์ เนื่องจากภัยของสงคราม ดังที่
พระสังฆราช พระราชาคณะ ได้ถวายพระพรพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ว่า
(เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, ๒๕๐๓ : ๑๕๐)

ครั้นพระพุทธศาสนาล่วงมาได้ ๒๓๐๐ ปีเศษ บรรดาเมืองใดมีถือพระพุทธศาสนา
ทั้งปวงก็เกิดการยุทธสงครามแก่กันถึงพินาศเสียหายด้วยภัยแห่งปัจจามิตร มีผู้ร้ายเฒ่า
วักวาอาราม พระไตรปิฎกก็สาบสูญไป จนถึงกรุงศรีอยุธยาเล่าก็ถึงแก่กาลพินาศแตกทำลาย
ด้วยภัยพม่าเข้าศึก พระไตรปิฎกและพระเจดีย์สถานทั้งปวงก็เป็นอันตรายนสาบสูญไป สมณะ
ผู้รักษาร่ำเรียนพระไตรปิฎกนั้นก็พลัดพรายล้มตายเป็นอันมาก หาผู้ใดที่จะเป็นที่พำนักป้องกัน
เข้าศึกศัตรูมิได้ เหตุฉะนั้นพระไตรปิฎกจึงมิได้บริบูรณ์

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก จึงทรงเป็นองค์อุปถัมภ์
โปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก ดังกระแสพระราชดำริที่ว่า " ครั้นนี้ขออาราธนาพระผู้เป็นเจ้า
ทั้งปวง จงมีอุทิศสาธุในฝ่ายพระพุทธจักรให้พระไตรปิฎกบริบูรณ์ขึ้นให้จงได้ ฝ่ายข้างอาณาจักร
ที่จะเป็นศาสนูปถัมภกันนั้น เป็นพนักงานโยม ๆ จะสูญเสียละละชีวิตบูชาพระรัตนตรัย สุดแต่จะให้
พระปริยัติบริบูรณ์เป็นมูลที่จะตั้งพระพุทธศาสนาจงได้ " (ลค. ๑๕๑)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงประดิษฐานพระไตรปิฎกไว้บนฐาน
ที่มั่นคงด้วยการสังคายนาให้ถูกต้องบริบูรณ์เป็นหลักยึดของพุทธศาสนิกชนแล้ว ยังทรงดำเนิการ
เพื่อให้พุทธบริษัท ประกอบศาสนกิจ และดำรงตนอยู่ในกรอบของธรรมะ โดยพระราชทาน
การสนับสนุนแก่คณะสงฆ์ในอันที่จะรักษาระเบียบพระวินัยให้บริสุทธิ์ ดังต่อไปนี้

๑. ทรงสนับสนุนสมณปฏิบัติ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้
ตรากฎพระสงฆ์ขึ้น ในรัชสมัยของพระองค์หลายประการ ดังนี้

๑.๑ ห้ามแสดงธรรมะโดยขาดการระและไม่ว่ารวม ดังบัญญัติว่า

"ห้ามอย่าให้เทศนา แลฟังเทศนาเป็นอาพยกลอน แลกล่าวถ้อยคำตลกขบถ เป็นการ
เล่นหัวหรือขึ้นตบด้วยกันประมาทให้ผิดจากพระวินัยเป็นอันขาดทีเดียว" * (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และการเมือง ๒๕๔๑ : ๕)

๑.๒ ห้ามพระสงฆ์รับฝากทรัพย์สิน หรือพัวพันกับทรัพย์สินสมบัติของฆราวาส
ดังบัญญัติว่า "ห้ามอย่าให้ภิกษุ สามเณรทั้งปวงรับของฝากฆราวาส จะเสียพระวินัย
พระศาสนาไป ... แลห้ามฝ่ายฆราวาสอย่าให้เอาของทองไปฝากภิกษุสามเณรไว้ ทำให้เจ้ากู
เสียพระวินัยสิกขาบทเป็นอันขาดทีเดียว" * (ลก. ๕)

๑.๓ ให้ผู้ปกครองวัดจัดทำบัญชีภิกษุที่อยู่ใต้มังคัมภีร์และให้พระสงฆ์สามเณร
มีหนังสือประจำตัว มูลเหตุที่เป็นต้นบัญญัติในเรื่องนี้สืบเนื่องมาจากมีพระภิกษุสามเณรประพฤติตน
ไม่เหมาะสมกับสมณเพศ และผู้ปกครองก็มิได้สนใจว่ากล่าวตักเตือน จึงบัญญัติให้ผู้ปกครอง
ทำบัญชีภิกษุที่อยู่ใต้มังคัมภีร์ และถ้าปรากฏว่าภิกษุในสังกัดสำนักใดประพฤติมิชอบ ผู้ปกครอง
ก็จะพลอยมีผิดด้วย ดังบัญญัติว่า (ลก. ๑๓ - ๑๕)

เพราะเหตุพระสงฆ์ราชาคณะอธิการผู้ใหญ่ผู้น้อย มิได้เอาใจใส่ตักเตือน
ว่ากล่าวตามพระวินัยบัญญัติ ละให้สงฆ์ศิษย์สาธุศิษย์ไปเที่ยวชู้มช่อนท่ากลโกหก คบค้า
กันทำร้ายแผ่นดินและพระศาสนา ... จะเอาเจ้าคณะอารามเจ้าอธิการ เจ้าเมือง
เจ้าบ้านแขวงจังหวัดประเทศนั้น ๆ เป็นโทษกระบดคุงโทษไต่คนโกหก คิดทำร้ายแผ่นดิน
แลพระศาสนาเป็นจุลาจล *

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

๑.๕ กำหนดห้ามปกปิดอาชญากรรมไว้ว่า " ถ้าภิกษุองค์ใด ต้อง
 รั้งปารวชิกทั้งสี่ แต่หนีไปอันหนึ่งผิดแล้วให้มาบอกแก่สงฆ์จนแจ้งแต่ในอุโบสถเถียนั้น
 อยู่เพื่อให้ปกปิดโทษรั้งปารวชิกไว้ปิตุฐานทัฬห เป็นสงฆ์ สมณ เข้ากระทำสงฆ์ห้าม อุปสมบทห้าม
 ด้วยคณะสงฆ์ให้เป็นมอหิโนในสงฆ์ห้ามทั้งปวง ... ถ้ามีผู้โจทก์ว่ากล่าวพิจารณาเป็นสัจ
 จะเอาตัวเป็นโทษถึงสิ้นชีวิต " * (ลก. ๒๐-๒๑)

แต่สืบไปเมื่อนั้น ห้ามมิให้ภิกษุสามเณรสมเริงระหักราวาคีให้ผลไม้ไม้มะ
แป้นกัน แล้วอย่าให้ผสมผสานมอกล่าวป่าวร้องเรียไรสิ่งของอันเป็นของแห่งฆราวาส
อันมิใช่ญาติ แล้วอย่าให้ทำการศกแลทั่วเบญจการฆราวาสทั้งปวง แล้วอย่าให้เป็น
หมอนวดหมอบยาหมอมูต่างๆ ... แลห้ามบนันตการทั้งปวง อันกระทำผิดจากพระปาติโมกข
ถึงจรวินัย *

* สะกดตามฉบับเดิม

๑.๑ ห้ามนำข้ออันสงฆ์ว่าทักขัยกิจพระวินัยขึ้นกราบบังคมทูลข้ามหน้าสมเด็จพระสังฆราช กับบทบัญญัติว่า (มหาวิทาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๔๑ : ๓๕)

ห้ามอย่าให้พระสงฆราชาคณะผู้ใหญ่ผู้น้อยให้อธิการรามัญ อธิการลาวอันคับทั้งปวง แลยังละรียบธรรมการราชบัณฑิต ข้ำทูลของทูลีพระบาททั้งปวง เอาเนื้อความสงฆ์อันว่าทักขัยกิจพระวินัย ... เอากราบทูลพระกรุณา ให้หมั้นหมองพระไทย เป็นอันขาดทีเดียว แลให้ทูลแก่สมเด็จพระสังฆราชา คณะอธิการอันคับ ให้มอญ ลาว ทั้งปวง ทั้งบังคับบัญชาสมเด็จพระสังฆราชผู้เดียว ถ้าแปลเป็นเนื้อความมะหันคโทษ คงเข้ามาในราชอาณาจักรจำเป็นจตุล ก็ให้เอาปลุกษาคำข้ำทูลของทูลีพระบาท ผู้ใหญ่ผู้น้อยนักปราชญ์ราชบัณฑิต ให้พร้อมกัน ควรทูลแล้วจึงให้กราบทูลพระกรุณา *

๑.๒ ทรงกำหนดลักษณะอลัชชี และทรงบัญญัติคำพิณผู้ปกครองภิกษุ ผู้ละเมิดพระวินัยไว้ด้วย กับบทบัญญัติว่า (ลก. ๕๔)

นางจำพวกเป็นนักสวด สืบบุรุษหายกนิมนต์สวดพระมาลัย ไม่สวดต้องตามเนื้อความพระบาลี ร้องเป็นล่านำ แรก จิน ทุวน มอญ ฝรั่ง แล้วฉันทาคูเปี้ยก แกลงบวคเมียง งาม โบกกล้วย อ้อยก็มีบ้าง ... นางจำพวกขึ้นพระพุทธรบาท เดินทางคาคะตุคโลกประเจียก ถือดาบ กระบี่ กฤษ คุงพวกโจร ... กลางคืนก็คลุมศีรษะตามกันตึงร้องปรบโกลองระว่าว ... แลซึ่งพระสงฆสามเณรกระทำจุลาจลเป็นมหาโจรปล้นพระศาสนาถึงมี ราชาคณะ ฉานาณุกรม อะธิการเบิ่นเสียบ มิได้รู้แล กำทับ ห้ามปราม *

๒. ทรงกวดขันศีลธรรมข้าราชการและพลเมือง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้ตรากฎหมายออกบังคับใช้แก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป ให้ตั้งอยู่ในศีลธรรมและคอยสอดส่องรักษาความบริสุทธิ์ของพุทธศาสนาด้วย ดังเช่น

กำหนดให้ชนทุกชั้นตั้งอยู่ในกุศลธรรมบท ๑๐ โดยบัญญัติว่า " แต่สืบไปเมื่อนำให้ข้าทูลลออง ฯ ทั้งปวง ผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนข้างหน้าข้างใน ผู้รักษาเมือง ผู้รั้งกรมการ อนุาประชาราชธุร ปฏิบัติตาม ให้ตั้งอยู่ในกุศลกัมมบทวินัยทั้งสิบประการ คือ

กายกำสาม วจีกำสี่ มีโนกำสาม เป็นสิบประการ " * (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
และการเมือง , ๒๔๔๑ : ๔๑๓)

นอกจากจะกำหนดให้ชนทุกชั้นตั้งอยู่ในกุศลธรรมบทแล้ว ทรงมีพระบรมราชโองบาย
ให้เจ้าเมืองและผู้หลักผู้ใหญ่ในแผ่นดิน ตั้งอยู่ในธรรมะอย่างเคร่งครัด และคอยเอาใจใส่
ทำนุบำรุงพุทธศาสนามีให้เสื่อมโทรม ดังกำหนดในสารตราถึงเมืองนครศรีธรรมราช ว่า
(จดหมายเหตุ รัชกาลที่ ๑ เล่มที่ ๑ มัดที่ ๓/๑ ฉบับตัวเขียน)

ประการหนึ่งให้เจ้าพยานครมีน้ำใจโอบอ้อมแก่สมณชีพราหมณาจารย์
อาพาประชาราษฎร ไฟพลเมือง ลูกค่านิช ให้ชักชวนกันทำบุญให้ทาน จำเรี่ย
เมตตา ถาพนา สดับรับฟังพระธรรมเทศนารักษาศีลห้าเป็นกิจสันทัด คือแปดเป็น
อธิเรกสิบ จงเนื่อง ๆ แลควรใจตั้งอยู่ในกุศลธรรมบท ... ประการหนึ่ง
ให้บำรุงพระสงฆ์เถรตรงผู้เล่าเรียน ฝ่ายคณฤชระวิปัสณาชระ จงทูลทูลว่าอาราม
จะได้เป็นกุศลสืบไป อีกประการหนึ่งให้ตรวจพระพุทธรูป สถูป เจดีย์ศรีมหาโพธิ
พระวิหารการบูรณปฏิสังขรณ์ วัดวาอาราม แห่งใด ตำบลใด ซึ่งชำรุดปรักหักพัง เสื่อมทรามอยู่
ประการใดนั้น ให้ชักชวนพระ หลวง ขุน หมื่น กรมการและอาพาประชาราษฎร ผู้มีศรัทธา
บูรณปฏิสังขรณ์วัด พระ ขึ้นให้สุกใสรุ่งเรือง ถวายพระราชกุศลสืบไป อย่าให้วัด พระ
ชำรุด ปรักหักพัง เสื่อมทรามอยู่ได้ *

นอกจากนี้ในด้านศีลธรรมของประชาชน ยังได้กำหนดโดยยึดหลักศีลธรรม
เป็นบรรทัดฐานดังที่กำหนดไว้ว่า " ตั้งแต่บัดนี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าผู้ใดยังเสสสุรา เล่นเบี้ยแข่งกา
ในสถานที่แห่งใด ๆ ก็ดี มีผู้ฟ้องร้องว่ากล่าวพิจารณาเป็นสำคัญจะให้พระราชอาณาเขยิบ ๓ ยก " *
(มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง , ๒๔๔๑ : ๓๑๕) และทรงกำหนดให้ยุบปกครอง
บ้านเมืองสืบจับกุมผู้ร้ายที่กระทำความผิดลอบทวงพระ ทำลายพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์
เอาตัวมาลงโทษให้เช็ดหلاب

* สะกดตามต้นฉบับเดิม

๓. ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการส่งเสริมพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากจะทรงตรากฎหมาย พระราชกำหนดศีลธรรมของขุนนางและพลเมือง ในส่วนพระองค์เองก็ทรงปฏิบัติกิจวัตรทางศาสนา ด้วยการทรงศีลบำเพ็ญทาน และได้ทรงวิสาสะสมาคมกับพระสงฆ์เป็นเนืองนิจ เข้าทรงบาตรถวายพระกระยาหารค่า แล้วทรงสดับพระธรรมเทศนาถ้อยหนึ่ง เป็นประจำ นอกจากนี้ยังพระราชทานพระราชปฐชาให้พระสงฆ์ราชาคณะผู้ทรงความรู้ถ้อยวิสัยขนาดตอบโต้ปัญหาต่างๆ มีพระราชปฐชาเท่าที่พอพระสมุทวิจิตรญาณรวบรวมไว้ได้ถึง ๓๔ เรื่อง (กรมศิลปากร , ๒๕๑๓ : ๑) เช่น พระราชปฐชาว่าด้วยโทษที่ล่วงเกินในสงฆ์จะมีวิธีลบล้างโทษอย่างไร ว่าด้วยเมื่อพระพุทธศาสนาครบ ๕๐๐๐ ปีแล้ว มีผู้ประทุษร้ายแก่เจตีย์ฐานต่างๆ จะมีโทษหรือไม่ ว่าด้วยเรื่องเสวตฉัตร ฯลฯ ดังตัวอย่างพระราชปฐชาว่าด้วย ผู้ร้ายลอบทวงพระพุทธรูปจะบรรพชาอุปสมบทขึ้นหรือไม่ ดังความว่า (ดล. ๑๑๕) : " ผู้ร้ายที่กระทำเป็นลอบุโทษ ลักลอบทวงที่ปิกฎพระพุทธรูปปฏิมากรที่แล้วด้วยเงินและทองไปหลอหลอมนั้น จะมาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาจะขึ้นหรือไม่เห็นประการใด ขอพระคุณเจ้าทั้งปวงถวายวิสัยมาให้แจ้ง " และตัวอย่างพระราชปฐชาว่าด้วยมาฆมาฆพ ความว่า (ดล. ๙-๑๐)

เมื่อแรกตั้งปฐมกัลปนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าของเราเมื่อเป็นมาฆมาฆไปทำทางกับบุรุษเป็นสหาย ๓๒ คน มีช้างตัวหนึ่ง และทำทางศาลาปลูกต้นทองหลางใบมน ครั้นจุติจากมนุษย์แล้ว เสด็จกุศลได้ทำนั้นไปบังเกิดในชาติดาวดึงส์เป็นพระอินทร์ กับเทวบุตร ๓๒ เป็นบริวารผู้ใหญ่ มีช้างเอราวัณ ๓๓ เคียง ลำกับพระอินทร์และเทวบุตรใหญ่นั้น ทรงช้างองค์ละเคียง และต้นไม้ปาริชาติบังเกิดกับผลศิลาอาสน์ เกิดด้วยอำนาจบุญของพระอินทร์ และบัดนี้พระองค์ตรัสนิพพานไปแล้ว บุคคลที่ได้สร้างกุศลเป็นพระอินทร์ต่อไปนั้น จุติขึ้นไปแทนมนุษย์หรือ หรือเทวบุตรอยู่ในชั้นนั้นเลื่อนขึ้นเป็นพระอินทร์ ประการหนึ่ง ผู้จะบำเพ็ญบารมีหาเหมือนกันไม่ ย่อมกระทำ ๑ ด้วยสติปัญญาคุณานุรูปของบุคคลที่ทำนั้น บางทีก็พวกรมาก บางทีก็พวกรน้อย ถึงกุศลตกแต่งสมบัติก็ไม่เหมือนกัน แต่ซึ่งพระอินทร์มาลัคมีมาฆมาฆนั้น จะได้ปาริชาติบังเกิดกับผลศิลาอาสน์ และช้าง ๓๓ เคียงสำหรับบุญของพระอินทร์มาฆมาฆและเทวบุตร ๓๒ เหมือนกันหรือ หรือว่าแตกต่างกัน ให้สมเด็จพระสังฆราชพระราชาคณะทั้งปวงวิสัยนำมาให้แจ้ง

ข. คุณธรรมของ กษัตริย์และผู้นปกครอง

ศาสนาพุทธมีธรรมะของผู้นปกครองหรือพระมหากษัตริย์ ๑๐ ประการ เรียกว่า "ทศศีราชธรรม" ซึ่งเป็นธรรมะที่ส่งผลถึงความมั่นคงของประเทศชาติเพราะทำให้อาณาประชาราษฎร์มีความร่มเย็น เศรษฐกิจมั่งคั่งมั่นคง ดังที่ ฉัยอนันต์ สมุทวณิช กล่าวว่า "ทศศีราชธรรมนี้ ถ้าผู้นปกครองปฏิบัติตาม ประชาชนผู้นอยู่ใต้การปกครองก็จะอยู่เย็นเป็นสุข ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองสมบูรณ์" (๒๕๑๔ : ๓๒)

ชาวไทยในอดีตมีความเชื่ออย่างมั่นคงว่าพระเจ้าแผ่นดินจะต้องทรงเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามธรรมะของพุทธศาสนา กษัตริย์ไทยในอดีตจึงมักทรงแสดงพระองค์ว่าทรงยึดมั่นในพุทธศาสนา เป็นต้นว่าทรงปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ทรงบำเพ็ญศาสนกิจ และบางพระองค์ก็ทรงผนวช เป็นต้น ในทำนองเดียวกัน ผู้ช่วงชิงราชบัลลังก์ หรือผู้ที่กำจัดพระเจ้าแผ่นดินจากราชสมบัติ ก็นำเอาการขาดคุณธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน มาเป็นข้ออ้างที่สำคัญด้วยประการหนึ่ง ดังเช่น ก่อนพระนารายณ์เจกาทรงครองราชสมบัติก็อ้างเอาสาเหตุแห่งการขาดคุณธรรมมาเป็นข้ออ้าง ดังกระแสพระราชดำรัสว่า (กรมศิลปากร , ๒๔๕๕ : ๔๒)

อนิจจาพระเจ้าอว เราคิดว่าสมเด็จพระปิตุราชสวรรคแล้ว ยิ่งแต่พระเจ้าอวก็เหมือนพระราชบิดายังอยู่ จะได้ปกป้องพระราชวงศานุวงศ์สืบไป ควรหรือมาเป็นดังนี้ พระองค์ปราศจากศิริโอศติปะแล้ว ไหนจะครองสมบัติเป็นยุติธรรมเล่า นานที่จะร้อนอก สมบัติราชมณเฑ อาณาประชาราษฎร์ ไฟฟ้าฆ่าแผ่นดินเป็นแท้ จะละไว้มิได้

ทศศีราชธรรม ประกอบด้วยธรรมะที่พระมหากษัตริย์ หรือผู้นปกครอง หรือผู้มีอำนาจจึงยึดถือปฏิบัติ มี ๑๐ ประการ ดังนี้

๑. ทาน แปลว่าการให้ การให้ในที่นี้หมายถึงการให้ทรัพย์เจาะจงแก่ผู้ใดคนหนึ่ง หรือหมู่ใดหมู่หนึ่ง เพื่อยึดเหนี่ยวน้ำใจของเขาไว้ ว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญมาก เป็นต้นเค้าของราชธรรมทั้งปวง และเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังธยาสัยให้ผู้น่อยพอใจในการให้ด้วย

๒. ศีล ศีลสำหรับพระมหากษัตริย์ หรือผู้นปกครอง คือเบญจศีล อันได้แก่เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์ เจตนางดเว้นจากการทำผิดในกาม เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ และเจตนางดเว้นจากการดื่มเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๓. บริจาต หมายถึงการให้เพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ไม่จำเพาะเจาะจงว่าใครจะเป็นผู้ได้รับประโยชน์นั้น เป็นการแสดงความกล้าหาญ ความเด็ดเดี่ยว ความเอื้อเฟื้อ และความเป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง เพื่อให้เหมาะสมกับที่เป็นผู้นำ หลักการให้ หรือการเสียสละของธรรมบทนี้ ท่านวางหลักไว้ว่า ให้สละความดีหรือประโยชน์ส่วนน้อย เพื่อแลกเอาความสุขหรือประโยชน์ส่วนใหญ่ กล่าวคือพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และพึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม

๔. อาหะ คือความตรง หรือสัจจะ หรือความซื่อตรง เป็นคุณธรรมของผู้ใจดี ลักษณะความตรง ของคุณธรรมข้อนี้คือ ความคิด คำพูด และการกระทำ เป็นอย่างเดียวกัน

๕. มัทวะ คือความอ่อนโยน สุภาพ เรียบร้อย ปราศจากความแข็งกระด้าง และไม่เห่อเหิมยโสศักดิ์

๖. ทมะ ทมะที่เป็นราชธรรมได้แก่ความพยายามกำจัดคนชั่วให้หมดไป โดยมีไม่เสียคุณธรรมข้ออื่นๆ คือต้องมีเจตนาให้เขาเลิกทำความชั่ว แล้วกลับตัวเป็นคนดี

๗. อโภธะ คือความไม่โกรธ ไม่อุมเหียวเดือดดาลใจ มีความหนักแน่นต่อเหตุการณ์ไม่พึงงานหรือปฏิบัติการด้วยความโกรธ

๘. อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียน ไม่กล้งทำให้คนอื่นเดือดร้อน ความมุ่งหมายของราชธรรมข้อนี้ คือให้คนเว้นการใช้อำนาจในทางที่ผิด ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น พ.อ. มิน มุทุกันต์ (๒๕๐๕:๔๑๒) แสดงพรรณณะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า "เรื่องการเบียดเบียนกันนั้นข้าพเจ้าเห็นว่า เป็นเรื่องใหญ่ทีเดียว ถ้ามันมีอยู่ในประเทศชาติใดแล้ว ก็จะเป็นจุดอ่อนม่อนทำลายความมั่นคงของชาตินั้นอย่างแน่นอน พุทฺธิในวงแคบเฉพาะการครองอำนาจของผู้ใหญ่ ถ้าไม่ยึดหลักอวิหิงสาไว้ ไปประกอบกรรมในทางเบียดเบียนผู้อื่นก็จะกลับเป็นภัยแก่ตนเองในไม่ช้า การปฏิบัติรัฐประหารโค่นราชบัลลังก์ในอดีตได้มีขึ้นเพราะผู้ถูกเบียดเบียนทนไม่ไหวมากต่อมากแล้ว"

๙. ขันติ คือความอดทน ราชธรรมข้อนี้ต้องการให้ผู้นำเป็นคน เข้มแข็งทนทาน ถ้าว้าได้กล่าวเสีย เหตุที่ควรอดทนมี ๔ อย่าง คือ ทนต่อความลำบาก ทนต่อทุกขเวทนา ทนต่อความเจ็บปวด และทนต่ออำนาจกิเลส

๑๐. อวิโรธนะ แปลว่าความไม่ผิด หมายถึงความว่าจะต้องไม่ทำผิดในเรื่องต่างๆ เป็นราชธรรมที่รวบยอดกำกับราชธรรมข้ออื่น ๆ ไว้ให้อยู่ในขอบเขตที่ชอบที่ควร

วรรณกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ไล่สอคนแหวกคำสอน
ไต่ถ้อยคำและผูกครองตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม หลายเรื่อง หลายตอน อย่างที่เจาะจงจะปลูกฝัง
ราชธรรมไว้ในองค์พระมหากษัตริย์ และผูกครอง ตั้งตัวอย่างวรรณกรรมเรื่องต่าง ๆ คือ
พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ตอนท้าวทศรถสอนพระราม คราวจะอภิเษกให้ครอง
กรุงศรีอยุธยา ความว่า

พอจะให้ครองสมบัติ
จงตั้งอยู่ในทศธรรมมา
เจ้าจงเลี้ยงเสนาพลากร
เอาความสุจริตเป็นประธาน
อันฝูงสัตว์จตุบาทวิบาท
จงเอาเมตตาอันนั้นไป
จะหอมจรทุกประเท
ทานนั้นต่างผลไฉน
แก้หมูเสนาทัพ
คัลโลกเอาความกรุณา
ไหลมาไม่รู้สุดสิ้น
อย่าเบียดเบียนไพร่ฟ้าประชาชี
น้ำเย็นฝูงปลาที่อาศัย
ปากกว้างย่อมมีมฤคา
จงแผ่เคหาไรยศ
แก้มนุษย์เทวฤคชนรพย์กัน

สืบวงศ์จักรพรรดิราชา
เป็นตราฐโลกทั้งไตรกาล
ให้การตั้งรณพิภพภูษาศาล
คือรากแก้วกิ่งก้านดอกใบ
จะเกลื่อนกลาดมาพึ่งอาศัย
ดั่งกลิ่นดอกไม้อันตระการ
เย็นแก่ไปทั่วทิศาศาล
หวานให้บำเหน็จโดยตรา
ประชาชนนยาจกถ้วนหน้า
เป็นปัญจมหานที
อาบกินเป็นสุขเกษมศรี
ให้มีความเคื้อดร้อนเวทนา
ปักษาทิ้งไม้ไผ่หนา
พิภพมาอยู่สำนักร
ให้ปรากฏเกียรติไปทั่วจักร
ถูกรักจงจงพอสอนไว้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนท้าวทศพรขึ้นครองเมือง ท้าวจักรวรรดิสอนว่า

แม้ว่าให้อาชาด้วยคำหวาน
จงตั้งอยู่ในทางทศธรรม
อันสุริยวงศ์พงศ์ศาคนามิตร
ข้าเฝ้าเหล่าขุนมาตยา
ผู้ใดมีความชอบ
บำรุงไพร่พลสกลไกร

เจ้าผู้จะผ่านไธสวรรย์
อย่ามีโมหันธ์อันเทา
ห่างสนิทปลูกเลี้ยงให้ถ้วนหน้า
โยธาห้วยหาญชาญชัย
จงประกอบยศศักดิ์รางวัลให้
โดยในชนบทโบราณกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

บทละครเรื่องอุกฤษ ตอนท้าวบรมจักรกฤษณ์สอนท้าวไกรสูท ก่อนจะให้ครองเมืองมณฑกา

จงสดับรับรสโอชา
จงสถิตในทางทศธรรม
สิ่งสำคัญรับประณิบัติ
สมเคราะห์มาตยาประชากร
เอาเมตตาเป็นน้ำอามฤต
ทั่วทั้งโลกาประชา
เอาทานซึ่งหวานไปทั่วหน้า
เอาศีลบริสุทธิ์ไม่ราทิน
เอาสิ่งสวัสดิ์จีจีสัจ
เอาจิตกสิบาปะหยาบคาย
บำรุงสุริยวงศ์พงศ์ประยูร
เลี้ยงเหล่าอำมาตยาธรร
ศักดิ์โลกโอบอุ้มโลกา
เจ้าผู้ส่ายทรวงดวงชีวัน

อย่าประมาทมีคัมภีร์
เป็นหลักแก้วอันสถาวร
ประเทศท้าวจักรพรรดิมาแต่ก่อน
สิ่งบวรสวัสดิ์
กว้างลึกเย็นใสเกษมศรี
เป็นที่วิจิตรงามอาบกิน
เป็นยาเลี้ยงโลกอย่ารู้สิ้น
เป็นอาสน์โกมินอันเพริศพราย
เป็นฉัตรแก้วกันสุริยฉาย
เป็นภูษิตเลิศฉายอลงกรณ์
ให้สมบุรุษพูนสุขสโมสร
ผันผวนโดยรอบระบอบธรรม
ชักชวนไพร่ฟ้าสู่สวรรค์
จงปกป้องครองกันให้จงดี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนพระอุรุทให้โอราตทศมุขหลังอภิเษกให้ครองกรุงรัตน ความว่า

ท่านจงครอบครองพระนคร	ให้ถาวรในทางทศธรรม
อย่าประพฤติกุณพาลการผิด	บุรจิตโลภโมหันธ์
จะได้เป็นที่พึ่งแก่พงศพันธุ์	ตราบเท่าชีวันมรณา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

วรรณกรรมเรื่องราชาธิราช ตอนพระมหาเดรสมิตร ให้โอราตสามเณร พุทธาน (มังกัจ) ก่อนจะอนุญาตให้ไปรับราชการกับพระยาน้อย ได้กล่าวถึงคุณ ๔ ประการ ของพระราชา คือ (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๖๒ : ๕๔ - ๕๕)

สัจจ คือกล่าวด้วยคำเป็นสัตย์เที่ยง ตั้งอยู่ในคติธรรมทั้งสี่ มิได้
 ลำเอียงเข้าด้วยญาติและมิตรของตนหนึ่ง
 อวิโรธนะ คือมิได้เบียดเบียนบุคคลผู้อื่นหนึ่ง
 สีนะทสสะนา คือเห็นบุคคลผู้อื่นให้มีจิตเมตตา ใจรักใคร่หนึ่ง
 สุระยุทธัง คือเมื่อเข้าสู่สงครามนั้นให้องอาจอย่าให้หวาดไหวคร้ามกลัว
 ปัจจามิตรหนึ่ง

สัสสะวา คือให้ประกอบด้วยศีล มารยาท เป็นอันหนึ่ง
 อโรคะยา คือให้รู้คัมภีร์บำบัติโรคหนึ่ง
 จาโคปะนะ คือบริจาทพยัคฆ์ได้อาลัย แล้วจะกลับคืนเอาต่อภายหลังหนึ่ง
 นิสัมมะการี คือจะทำการสิ่งใดให้คำริด้วยปัญญาก่อนจึงกระทำหนึ่ง

วรรณกรรมเรื่องสามก๊ก ตอนลิซกเกลี้ยกล่อมลิโป้ให้ละทิ้งหงวนไปหาตั้งโต๊ะ
 ก็อ้างเอาทศพิศราชธรรม ดังความว่า (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐ : ๖๐) " ลิซกยืม
 แล้วจึงตอบว่า ธรรมดานกก็ย่อมอาศัยป่า ซึ่งมีผลไม้มากร้างเป็นสุข ประเพณีขุนนางทำราชการ
 ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงทศพิศราชธรรมแล้ว ก็มีมีความสุข "

คราวกุกแกแนะนำใจโนให้ยกทัพไปปราบอ้วนเสี้ยว กุกแกได้พูดถึงลักษณะ
ของผู้ที่มีอำนาจไว้ ๑๐ ประการ คือ (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๐ : ๓๖๖-๓๖๗)

๑. มีได้ถือตัว นับถือความคิดของผู้น้อย
๒. โอบอ้อมอารีต่อคนทั้งปวง จะทำการสิ่งใดก็ถือเอารับสั่งของกษัตริย์เป็นประมาณ
๓. จะว่ากล่าวสิ่งใดก็ใช้วิธีซัดมีสง่า คนทั้งปวงยำเกรง
๔. เลี้ยงทหารโดยยุติธรรม
๕. จะทำสิ่งใด เห็นเป็นความชอบก็ทำจนสำเร็จ
๖. จะรักผู้ใดก็รักโดยสุจริตมิได้ล่อลวง
๗. เลี้ยงคนใกล้ชิดและไกลด่าตีแล้วเสมอกัน
๘. คิดการหนักหน่วงให้แน่นอนแล้วจึงทำการ
๙. จะทำการสิ่งใดก็ทำตามขนบธรรมเนียมโบราณ
๑๐. ชำนาญในกลสงคราม

และในขณะที่เดียวกันกุกแกก็กล่าวถึงลักษณะของอ้วนเสี้ยว ว่าอ่อนแอในการ
ปกครอง และไม่สามารถในการควบคุมทหาร สรุปได้ ๑๐ ประการ คือ

๑. ถืออิสริยยศ มีได้เอาความคิดผู้ใด
๒. พยายามฆ่า ทำการด้วยโหดเหี้ยม
๓. ว่ากิจการสิ่งใดก็มีได้ใช้วิธีซัด
๔. เห็นแก่ญาติพี่น้อง มีได้ว่ากล่าวตามผิดแลชอบ
๕. จะคิดการสิ่งใด มักกลับเอาดีเป็นร้าย เอาร้ายเป็นดี มีได้เชื่อใจของตัว
๖. จะเลี้ยงผู้ใดก็มีได้ปรกติ ต่อหน้าว่ารัก ลับหลังว่าชัง
๗. มักรักคนรัก ผู้ใดห่างเหินถึงข้อสัตย์ก็มีใจชัง
๘. ทำความผิดต่าง ๆ เพราะฟังคำคนยุยง
๙. ทำการสิ่งใด เอาแต่เอาเอาใจ มีได้ทำตามอย่างขนบธรรมเนียมโบราณ
๑๐. มีได้รักกลศึก มักพอใจทำการศึกล่อลวง จะชนะก็ไม่รู้ จะแพ้ก็ไม่รู้

ค. คุณธรรมของทหารและขุนนาง ที่ส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศ

ทหารและขุนนาง เป็นตัวจักรสำคัญยิ่งในการรักษาความมั่นคงของชาติ เพราะบุคคลเหล่านี้มีอำนาจในตัว ๒ ประการ คือ มีอำนาจจากคนได้โดยไม่ผิด ในขณะที่ถืออาญาสิทธิ์ออกบัญชาการศึก อำนาจอีกประการหนึ่ง คืออำนาจในการปกครอง ในยามบ้านเมืองสงบสุข มีบทบาทในการให้คำแนะนำให้โทษแก่อาณาประชาราษฎร์ต่างพระเนตรพระกรรณของพระมหากษัตริย์ อำนาจทั้งสองนี้ ถ้าปราศจากคุณธรรมคอยควบคุมก็ย่อมเป็นภัยต่อความมั่นคงของประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง เพราะถ้าผู้มีอำนาจใช้อำนาจโดยปราศจากธรรมะ ผู้ที่อยู่ภายใต้การปกครองก็เดือดร้อน และหากไม่หลบหนีก็จะลุกขึ้นต่อสู้ เป็นผลให้ประเทศชาติอ่อนแอได้ คุณธรรมของทหารและขุนนางจึงเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาความมั่นคงของชาติเป็นอย่างยิ่ง

ความคิดของชาวยุโรปในเรื่องคุณธรรมของทหาร มีกล่าวถึง และกำหนดไว้ในจริยาของอัศวิน ดังที่พระราชวรรังษ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ นิพนธ์ไว้ว่า (๒๕๑๑ : ๒)

จริยานายม้า (Chivalry) มีความหมายในยุโรปสมัยโน้นว่า เป็คนกำลังกาย กำลังใจ ให้คอยช่วยความกล้าหาญ ยืนดีในยุติธรรม แลความงามความดี ในทางประพฤติก็น่าชื่นชม เป็นผู้เป็นใหญ่ มีกิริยามารยาทที่ดีผู้มีฐานะเสมอกัน มีกรุณาต่อผู้น้อยกว่าลึง ช่วยปลดทุกข์ของผู้น้อยทั้งแก่โดยไม่มีความผิด แลภักดีต่อศาสนาอย่างมั่นคง เป็นต้น

วรรณกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้สอดแทรกคุณธรรมของขุนนาง และทหาร ที่มีผลต่อการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศหลายประการ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระราชนิพนธ์รามเกียรติ์ ได้กล่าวถึงจรรยาวัตรของขุนนางตอนพาลีสอนสุครีพ ว่า

เจ้าจะอยู่เป็นข้าพระทรงจักร	จงพิทักษ์รักษาถิ่นอาทลาน
หมั่นเฝ้าเข้าเฝ้าเป็นนิจกาล	อย่าเกียจคร้านแต่ตามอำเภอใจ
สิ่งใดพระองค์จะตรัสถาม	อย่าเบาความเพ็ดทูลแต่โดยได้
อย่าแต่งตัวโอ้อวดพระทรงชัย	ที่ในพระโรงรักษา
หมอบเฝ้าอย่าแก้มอย่าเงยหงาย	อย่าเตร่ครายเหลือบแลซ้ายขวา

พระที่นั่งบัลลังก์อลงการ	อย่าฝ่าฝืนขึ้นนั่งอิงองค์
อันผู้พระสนมนางใน	อย่าผูกจิตพิสมัยไหลหลง
จงภักดีต่อไศยาบทนงสุ	อย่าทะนงว่าทรงพระเมตตา
เชกเมืองอย่าบอกความลับ	อย่าสมิทคำนับคบหา
อันรางวัลให้ปันเสนา	อย่ามีใจฉันทาหัดทาน
แม้กริ้วโกรธลงโทษผู้ใด	อย่าใส่ใจยุยงจงฉลาด
อย่าโลภสักการาทรัพย์ศฤงคาร	พระบรรหารสิ่งใดจงจำความ
อาสาเจ้าคนจนทักทาย	จึงนับว่าเป็นชายชาญสนาม
เจ้าจงจำคำท่าตาม	ก็จะว่าเรียวความสวัสดิ
	พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

วรรณกรรมเรื่องราชาธิราช กล่าวถึงราชวัตรสิบประการ ที่เสวกามาตย์

พึงปฏิบัติไว้ดังนี้ (เจ้าพระยาพระคลัง, ๒๕๑๒ : ๓๖๒-๓๖๓)

นะทรีราชะกลัง คือ ประพฤติวิชาคุณให้ปรากฏ

อะติสุโร คือ แกล้วกล้าในสงคราม อาสาเจ้าอย่าได้คิดแก่ชีวิต

อัมปะมัตโต คือ อย่าได้ประมาทในราชกิจ อันพระเจ้าอยู่หัวควรสำนึก

สิลลัระ คือ ให้ประกอบไปด้วยศีลสัตย์อันก่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

สุกตตะมคโค คือ อย่าได้แต่งกายเฉยใจเล่นในท้องฉนวน

อะนุทธะโต คือ อย่ามีจิตฟุ้งซ่านคิดประเกียฐประคัมภายให้งามเกินหน้า

เพื่อบำรุงราชการ เมื่อเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งเสวยรวมอินทรียทั้งห้า

นะสะปดัง คือ อย่าทะนงว่าเจ้ารัก และขึ้นนั่งร่วมอาสน์

นาทิทุเร คือ เฝ้าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่าได้ลอยนวล แต่พอได้ยินข้อรับสั่ง

นะหาปเส คือ ให้มีชีวิตสนิทสนมหาในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แม้จะมีคนนำพระบัญชา

ชุบสงและน้ำชำระพระบาทลงเหนือเกียรเกล้าก็มีใจจริงเกียจ แม้จักทรงพระพิโรธ

เท่าใด ๆ ก็มีได้โกรธตอบ

นาสะกะรียาหิเล คือ อย่าให้มีจิตใจผ่นประสงค์เจรจาเลียบเลียมปรารภนา

เพื่อจะขึ้นเคยด้วยพระสนมอันเป็นบาทบริจาริกาของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

พงศาวดารจีนเรื่องไซฮั่น

เที่ยวเห่ถึงกล่าวถึงคุณสมบัติของแม่ทัพไว้ ๔ ประการ

คือ (สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ , ๒๕๐๙ : ๓๑๑)

จะทำการสิ่งใดให้สำเร็จโดยสุจริต ประการหนึ่งไว้น้ำใจเป็นธรรม ควรแก่ศรัทธาคือ
รู้ผิดชอบ ประการหนึ่งมีปัญญารู้จักกลอุบายทำลายกลข้าศึก ประการหนึ่งจะพูดสิ่งใดให้คนเชื่อ
ประการหนึ่งมีน้ำใจไม่ขี้ขลาด ประการหนึ่งมีน้ำใจหาญกล้าในการรบพุ่ง ประการหนึ่ง
มีอาญาสิทธิ์จึงแท้ ประการหนึ่งพึงจัดของมาแจกจ่ายไพร่พลและทหารให้เสมอกัน

ตอนเที่ยวเห่ถึงกล่าวถึงคุณสมบัติของผู้สำเร็จราชการ ว่ามีคติดังนี้ (อุก. ๓๑๐)

ประการหนึ่งพึงชื่อตรงต่อราชการในแผ่นดิน ประการหนึ่งพึงมีน้ำใจเสมอไม่เห็นแก่ผู้
มีทรัพย์สินจะนับถือผู้มีปัญญา ประการหนึ่งตรีศรธองให้รอบคอบ ขุนนางผู้ใดทำราชการโดยสุจริต
จงทำนุบำรุง ประการหนึ่งถ้าจะว่าความให้ล่องแท้อย่าเห็นแก่สินจ้างสินบน ประการหนึ่ง
ต้องมีเมตตาให้เมตตาผู้ชื่อตรงประกอบในราชการแผ่นดิน ประการหนึ่งให้อดอ้อมเอวใจคน
เย็นสุสัถย์ยาก ประการหนึ่งพึงให้มีอิศธาสัย มั่นกษัตริย์ตรัสสิ่งใดก็จงเพ็ดทูลให้อยู่ใน
ยุติธรรม ประการหนึ่งพึงมีน้ำจิตหนักแน่นดังแผ่นเหล็ก แผ่นศิลาอย่าใจเบา

คุณธรรมสูง สุกที่เป็นที่ยกย่องในทางทหารและขุนนาง ที่ปรากฏในวรรณกรรมรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก คือ ความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อผู้มีคุณและต่อเจ้านาย
ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมอย่างมากมาย เป็นต้นว่า :

คราวจอสีทหารฮั่นเสี้ยวถูกทหารโจโจจับตัวได้ โจโจผูกเกลี้ยกล่อมและให้เสี้ยว
เงินทอง แต่จอสีไม่ยอมอยู่ด้วย ครั้นกลางคืนจึงลักม้าคาบหนีจะไปหาฮั่นเสี้ยว ทหารโจโจจับได้
โจโจจึงให้ฆ่าเสี้ยว แต่เสี้ยวก็เสียดายที่เสี้ยวซื่อสัตย์ต่อเจ้านาย ดังความที่ว่า " แล้วโจโจได้คิดว่า
เราให้ฆ่าจอสี อันมีน้ำใจสัตย์ซื่อต่อก่อนหน้านั้นไม่ควร จึงให้แต่งการศพแล้วเอาไปฝังไว้ที่ปากแม่น้ำ
ฮั่นโฮ่ จึงให้เอาสีลามารจารึกอักษรไว้ว่า จอสีมีความสัตย์สุจริต รักนายเป็นอันมาก ผู้ใดจะทำการ
ไปภายหน้าจงรู้เยี่ยงอย่างจอสีนี้เถิด " (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๒๓๓-๒๓๔)

คราวโจโฉเกลี้ยกล่อมชินเบ้ง ทหารของอ้วนถำ ชินเบ้งได้แสดงออกถึงความซื่อสัตย์ภักดีต่อเจ้านายของตนว่า " อันคำโบราณกล่าวไว้ว่า ชรรณกาเป็นข้าท้าวบ่าวพระยา ให้ตั้งใจจงรักภักดีต่อเจ้านาย ถ้าเจ้านายมีความสุขก็พลอยสบายด้วย แม้มีทุกข์ร้อนก็พึงให้ทรมานกายลำบากด้วยจึงจะควร " (เจ้าพระยาพระคลัง , ๒๕๑๐ : ๒๕๑)

คราวขงเบ้งสั่งให้ม้าอุยเอี้ยน ทั้งห้าที่อุยเอี้ยนทำประโยชน์แก่เล่าปี่ ขงเบ้งให้เหตุผลว่า " ผู้ใดกินข้าวแดงห่าน แลฆ่าห่านผู้มีคุณเสีย ผู้นั้นเป็นคนหากบุญไม่ ผู้ใดอาศัยอยู่ในแผ่นดินของห่าน แล้วยกมือเอาแผ่นดินไปให้ผู้อื่นเสีย ผู้นั้นเป็นคนหาความสัตย์ไม่ อุยเอี้ยนนี้มีได้มีความสัตย์แลภักดี ซึ่งจะเลี้ยงไว้ไม่ควร อนึ่งข้าพเจ้าพิเคราะห์ดูในลักษณะอุยเอี้ยนนั้น เห็นหาตรงต่อผู้มีคุณไม่ ถึงมาครว่าเราจะเลี้ยงไว้ นานไปก็จะทรยศเป็นมันคง " (ลก. ๑๐๓๖)

คราวเคียวหยิมทหารเอกของเล่าเจี้ยง ถูกเล่าปี่จับตัว ได้และเกลี้ยกล่อมให้อยู่ด้วย เคียวหยิมกล่าวว่า " ตัวเราเป็นรายชาติทหาร จะกลัวอันตรายกลับไปบนบอมเข้าด้วยผู้อื่นหวังจะรักษาชีวิตนั้นก็ควรแก่คนที่ชื่อต่อเจ้า อันเป็นชาติทหารและจะมีเจ้าเป็นสองนั้นก็มิต้องประเพณี ... แม้ท่านจะเผ่นให้เรานบนอบนั้น ชดมีได้ก็จะคำนับ แลว่าเราได้ตั้งภักดีต่อท่าน " (ลก. ๑๕๗)

ความซื่อสัตย์ของกวนอู กวนอูเป็นทหารที่มีความซื่อสัตย์ จนเป็นที่เลื่องลือและนับถือกันทั่วไป และกลายเป็นเทพเจ้าแห่งความซื่อสัตย์ ในวรรณกรรมเรื่องสามก๊ก ได้กล่าวถึงความซื่อสัตย์ของกวนอูหลายตอน ดังเช่น คราวหมอฮัวโต๋ รักษาแผลเกาทัณฑ์ให้ ก็มิยอมรับค่ารักษาโดยอ้างว่า " ข้าพเจ้ามารักษาท่าน ทั้งนี้ จะเห็นแก่ว่าเห็นใจหาได้ ข้าพเจ้าเห็นท่านนี้ ประกอบด้วยความซื่อสัตย์ จึงมาช่วยพยาบาลมิให้เป็นอันตราย " (ลก. ๓๕๕)

คราวโจโฉตีเมืองฮันต๋งได้ เพราะอาตย์เอียวสงเป็นไส้ศึก เมื่อเสร็จศึกแล้ว โจโฉก็ฆ่าเอียวสงเสีย เพราะเห็นว่าเป็นคนอกตัญญู ดังความว่า " เป็นคนโลก หากตัญญูก่อนนายมิได้ เห็นแก่ลาภสักการ การหรือเอาใจออกหากจากเสียพลี แม้เราจะเลี้ยงตัวไว้สืบไปก็จะเอาใจเผ่นแปรเข้าศึกศัตรู แล้วยกให้ทหารเอาตัวเอียวสงไปกระเวนแล้วฆ่าเสีย เอาศีรษะเสียบประจานไว้หวังมิให้ผู้ใดคบเยี่ยง " (ลก. ๓๖๗)

คราวพาสิรบกับทรพีถึงเจ็ดวันก็ไม่สามารถเอาชนะทรพีได้ เนื่องจากมีเวทคา รักษา
ทรพีอยู่ พาสิจึงอุบายชี้ให้เห็นว่าทรพีเป็นสัตว์ที่ออกตัญญู และเชิญให้เวทคาที่อยู่อภิบาลออกไป สืบ
จากตัวทรพี จึงสามารถฆ่าทรพีได้ ดังความว่า

ร้องว่าก่อนเทเวศ
ซึ่งสิ่งสู้อยู่ในกายา
มิได้คำพรุคุณ
เสียที่ที่ทานเลี้ยงคุณ

อันเรื่องเดชฤทธิแรงแข็งกล้า
มึงสามนออกตัญญู
กลับกล่าวทารุณลบหลู่
อย่าอยู่รักษาอายอาธรรม
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

คราวพระรามตรัสยกย่องถึงความคิดของหนุมาน ก็ตรัสถึงเรื่องความจงรักภักดี
เป็นเรื่องใหญ่ดังความว่า

ชื่อตรงจงรักภักดี
ถึงจะเอาดวงคทาอินทัย
หนุมานเหมือนหนึ่งขุนพลแก้ว
เป็นคู่สร้างมาล้างเหล่ายักษ์

อันวายุบุตรจุติไกร
จะมีสิ่งใดเปรียบก็หาไม่
ก็จะได้ลี้ใจไม่ยากนัก
หาไม่ได้แล้วทั้ง ไกรจักร
ปรปักษ์ฝ่ายแพศยา

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

ตอนพระรามทรงรำพันถึง ความคิดของหนุมาน ก็ยกเอาความซื่อสัตย์สุจริตเป็นเหตุใหญ่
เช่นกัน ดังความว่า

อนิจจาโอ้ววายุบุตร
สามโลกยอมเกรงศักรา
จะหาไหนได้เหมือนดังนี้

ปรีชาฤทธิรุทรแกล้วกล้า
ดามาแพ้ลาบัจจามิตร
ภักดีชื่อตรงสุจริต

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการศึกษาค้นคว้า

เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของสังคมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ศึกษาว่าวรรณกรรมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมีส่วนช่วยในการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศด้านใดบ้าง และศึกษาว่าวรรณกรรมในสมัยนี้มีส่วนช่วยในการส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศอย่างไร

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

๑. ขั้วรวบรวมข้อมูล

- ๑.๑ ศึกษาสภาพสังคมไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- ๑.๒ ศึกษาพุทธศาสตร์จากตำราพิชัยสงครามของไทย และตำราพิชัยสงครามของจีน
- ๑.๓ ศึกษากฎหมายและพระราชกำหนดในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
- ๑.๔ ศึกษาธรรมะทางพุทธศาสนา ที่สัมพันธ์กับการปกครอง

๒. ขั้ววิเคราะห์ข้อมูล

- ๒.๑ วิเคราะห์ปัจจัยต่างๆในสังคมที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ราชบัลลังก์

และความสงบสุขของประชาชน

- ๒.๒ เปรียบเทียบพุทธศาสตร์ในวรรณกรรมกับพุทธศาสตร์ในตำราพิชัยสงคราม

ของไทย และตำราพิชัยสงครามของจีน

- ๒.๓ วิเคราะห์หลักการปกครองในวรรณกรรมว่ามีผลต่อการส่งเสริมความมั่นคงของชาติ

อย่างไรบ้าง

- ๒.๔ เปรียบเทียบคุณธรรมของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในวรรณกรรม กับคุณธรรม

ของกษัตริย์หรือผู้ปกครองในพุทธศาสนา

๒.๕ วิเคราะห์คุณธรรมของขุนนางและทหารในวรรณกรรมว่ามีลักษณะอย่างไร และส่งผลถึงความมั่นคงของชาติอย่างไร

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

สภาพสังคมไทยในช่วงระยะที่ศึกษาค้นคว้านี้ เป็นสภาพสังคมที่จะต้องฟื้นฟูบูรณะทุกด้าน โดยเฉพาะด้านความมั่นคงของชาติและราชบัลลังก์ ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จขึ้นครองราชย์โดยการปราบดาภิเษก และสภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์หลังการปราบดาภิเษกนั้น มีลักษณะที่สำคัญร่วมกันคือ จะมีอริราชศัตรูทั้งภายในและภายนอกประเทศ

อริราชศัตรูภายในประเทศที่สำคัญ ได้แก่ บรรดานายทหารและขุนนางที่สูญเสียอำนาจ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงพระราชวงศ์และองค์พระมหากษัตริย์

อริราชศัตรูภายนอกประเทศของไทยที่สำคัญที่สุดคือ พม่า จากการศึกประวัติศาสตร์ไทยพบว่า พม้ามักจะยกทัพมารุกรานประเทศไทยในช่วงของการผลัดเปลี่ยนแผ่นดิน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสด็จปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติ จึงต้องมีพระราชภารกิจอย่างหนักในการฟื้นฟูบูรณะประเทศควบคู่กันไปกับการรักษาเสถียรภาพของชาติและราชบัลลังก์ ตลอดจนความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง โดยการปรับปรุงสมรรถภาพของกองทัพ กระบวนการยุติธรรม และปลูกฝังคุณธรรมของคนในชาติ โดยการฟื้นฟูบูรณะพุทธศาสนา

การส่งเสริมประสิทธิภาพของทหาร กระทำโดยการสวดเทววิทยุทธศาสตร์ และกลวิธีการรบ หรือกลศึก ลงในวรรณกรรม กลศึกที่สอดคล้องกันทั้งในคำราชนิพนธ์สงครามและวรรณกรรม ได้แก่ กลลัทธิซ่อนเงื่อน กลเตือนกำบัง กลพวนเรือโยง กลโพงน้ำบ่อ กลอุบายพิชิต แสดง กลเข้าให้ยอม และกลราชปัญญา

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านการปกครอง ได้สร้างกฎหมายตราสามดวงขึ้นเป็นหลักในการรักษาความยุติธรรม มีบทบัญญัติว่าด้วยการรักษาความมั่นคงของราชบัลลังก์ การรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความมั่นคงของชาติทางด้านทหาร และบทบัญญัติว่าด้วยการรักษาความมั่นคงของชาติทางด้านเศรษฐกิจ

การส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศทางด้านศาสนา ได้สังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น

เป็นหลักของพุทธศาสนา ออกพระราชกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติของพระสงฆ์ ซึ่งในคุณธรรมของกษัตริย์ไว้ว่าต้องมีทศพิธราชธรรม สอนให้ขุนนางและทหารมีความซื่อสัตย์สุจริต และจงรักภักดีแด่พระเจ้าอยู่หัว ของตน

ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยต่อไป

๑. วิเคราะห์การใช้วรรณกรรมเพื่อส่งเสริมความมั่นคงภายในประเทศในสมัยต่าง ๆ โดยเฉพาะสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงราชธานี หรือสมัยที่มีการก่อตั้งประเทศใหม่ ๆ

๒. วิเคราะห์วรรณกรรมที่ส่งเสริมความมั่นคงของชาติในแง่มุมต่าง ๆ โดยเฉพาะ เช่น วรรณกรรมเกี่ยวกับการสร้างประสิทธิภาพของทหาร วรรณกรรมเกี่ยวกับการเสริมสร้างคุณธรรมที่พึงประสงค์ในขุนนางและทหาร หรือผู้ปกครอง เป็นต้น

๓. วิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพของสังคมกับวรรณกรรมร่วมสมัย เพื่อหาคำตอบมาสนับสนุนหรือปฏิเสธความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับสังคม

๔. ศึกษาเปรียบเทียบคุณธรรมหรือจรรยาบรรณของทหารในวรรณกรรมไทยกับวรรณกรรมของชาติตะวันตก

מזרח הרודני

บรรณานุกรม

เอกสารต้นต้น

บัญชีบำเหน็จขุนนางผู้มีความชอบ จ.ศ. ๑๑๔๔ เลขที่ ๑/ค

รางวัลตราถึงเมืองนครศรีธรรมราช จ.ศ. ๑๑๔๖ เลขที่ ๑

ท้องตราเรื่องพระราชทานบำเหน็จความชอบแด่พระยาวิเสสสงคราม จ.ศ. ๑๑๔๘

เลขที่ ๓

พระราชอาณัติถวายพระพรไชยมงคลเนื่องด้วยอสนีบาตตกในพระราชวัง จ.ศ. ๑๑๕๐

เลขที่ ๑

เอกสารรับรอง

เกษม อุทยานิน ความรู้เกี่ยวกับรัฐศาสตร์ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๑

สิริฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. สถาบันพระมหากษัตริย์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร ๒๕๑๔

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชวิจารณ์ โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ

๒๕๔๒

จุลจักรพงษ์, พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า เจ้าชีวิต พิมพ์ครั้งที่ ๓ คลังวิทยา ๒๕๑๔

เจตนา นาควัชร "วรรณคดีวิจารณ์ และการศึกษาวรรณคดี" วรรณไวทยาการ :

วรรณคดี สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๔

ชลธีรา กลัณอยู่ วรรณคดีปวงชน ฝ่ายวิชาการสโมสรนิสิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๕๑๗

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ความคิดทางการเมืองเรื่องทศพิธราชธรรม โรงพิมพ์สมาคม

สังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๘

ขุนนาง คำรพพิชัยสงครามของขุนนาง เสถียร วีรกุล แปล พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพ พล.ต. ต. หลวงศิลป์ประสิทธิ์ วันพุธที่ ๑๑ มีนาคม

๒๕๑๓

คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้ากรมพระ ไทยรบทมา พิมพ์ครั้งที่ ๖ คลังวิทยา ๒๕๑๔

คำเนียร เลขะกุล, พ.อ. "ความมั่นคงแห่งชาติ" วัฒนธรรมไทย ๑๐(๑) มีนาคม

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ ๑ องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๐๓
 ทวน วิริยาภรณ์ ชุมนุมพระราชนิพนธ์และบทประพันธ์ ป.พิศนาคะการพิมพ์ ๒๕๐๓
 ธรรมศาสตร์และการเมือง, มหาวิทยาลัย ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ จุฬาลงกรณ์ ๑๑๖๖
 พิมพ์ตามฉบับหลวงตรา ๓ ดวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง
 ๒๕๔๑ ... ๓ เล่ม

นราธิปประพันธ์พงศ์, พระวรวงศ์เธอ กรมพระ พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม ๒
 องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๐๕

นรินทร์เทวี, กรมหลวง จดหมายเหตุความทรงจำ ขจร สุขพานิช พิมพ์แจกในโอกาส
 ทำบุญอายุครบ ๖๐ ปี วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๑๖

นักเขียนแห่งประเทศไทย, สมาคม ปากใต้ สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย ๒๕๑๔
 นีออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา แนวความคิดการเมืองของกรีก เอกสารโรเนียว
 บรรพต วีระชัย และ สุขุม นวลสกุล รัฐศาสตร์ทั่วไป มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๕
 บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. วรรณกรรมวิจารณ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ๒๕๑๑
 ปริมาณูชิตชีโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ ตะเลงพ่าย องค์การค้าของคุรุสภา
 ๒๕๐๓

ปิ่น มุทุกันต์, พ.อ. ธรรมราชา คลังวิทยา ๒๕๐๘

เปลื้อง ดนตร ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๕

พทยา สายบุญ ความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกของสังคม เคล็ดไทย ๒๕๑๒

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ทรงฟื้นฟูวัฒนธรรม พิมพ์ในงานคล้ายวันประสูติ ๒๕๐๐

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น สามกรุง ศิลปาบรรณาการ ๒๕๑๔

พิทยาลงกรณ์, พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่น มุกดกลางในยุโรป แพร่พิทยา ๒๕๑๑

พระคลัง, เจ้าพระยา ราชาธิราช ศิลปาบรรณาการ ๒๕๑๒

พระคลัง, เจ้าพระยา สามกก ผ่านฟ้าพิทยา ๒๕๑๐ ... ๒ เล่ม

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ กาหลิง พิมพ์ครั้งที่ ๓ แพร่พิทยา
 ๒๕๑๔ ... ๒ เล่ม

พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ บทละครเรื่องอุณรุท พิมพ์ครั้งที่ ๑๐
 แพร่พิทยา ๒๕๑๕

พุทธชยอศพัจพำโลก, พระบาทสมเด็จพระ พระราชนัดดา องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๑๓

พุทธชยอศพัจพำโลก, พระบาทสมเด็จพระ รามเกียรติ์ คลังวิทยา ๒๕๐๗ ... ๔ เล่ม

พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ บทละครนอก ศิลปามรรณาการ ๒๕๑๓

ยล ทิรกุล "ความมั่นคงของชาติในด้านศาสนพิธีกรรม" รัฐสาริรักษ์ ๕(๓) กรกฎาคม

๒๕๐๕ : ๒๕๕ - ๓๒๒

เรืองอุไร กุศลาสัย "วรรณกรรมเรื่องสามก๊ก" วัฒนธรรมไทย ๑๑(๑) มีนาคม

๒๕๑๔ : ๑๒ - ๑๔

วิทย์ ศิระศรียานนท์ วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๔ สมาคมภาษาและหนังสือ

แห่งประเทศไทย ๒๕๑๔

ศิลปากร, กรม ตำราพิชัยสงคราม พิมพ์จากในงานศพนางสนธิ นรนาถ (ฉบับ บุญยรัตพันธุ์)

๒๕๑๒

ศิลปากร, กรม นิทานอิหร่านราชธรรม องค์การค้าของคุรุสภา ๒๕๐๕ ... ๒ เล่ม

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๒ ก้าวหน้า ๒๕๐๗ ✓

ศิลปากร, กรม ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๒๓ ก้าวหน้า ๒๕๐๗

สังข์ พัดโนทัย พิชัยสงครามสามก๊ก ศูนย์การพิมพ์ ๒๕๑๓

สุรุม นวลสกุล เหตุการณ์เมือง มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๒

เสถียร ปราโมช, ม.ร.ว. กฎหมายอยุธยา คณะกรรมการจัดงานอนุสรณ์อยุธยา ๒๕๑๐

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และวิมล พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

มิตรนราการพิมพ์ ๒๕๑๕

อนุรักษเทเวศร์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมหลวง พงศาวดารจีนเรื่องไช่ฮั่น องค์การค้าของคุรุสภา

๒๕๐๗ ... ๓ เล่ม